

VEREJNÁ MIENKA V OBLASTI PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU

VÝSKUMNÁ SPRÁVA

Verejná mienka v oblasti pravického extrémizmu

Výskumná správa

Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation

február 2012

OBSAH

PREDHOVOR.....	5
ÚVOD	7
METODOLÓGIA.....	7
DÔLEŽITÉ VÝSKUMNÉ ZISTENIA.....	9
KEY FINDINGS	15
I. časť: PODHUBIE PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU	21
1 Dištanc voči tradičným a novým menšinám	21
2 Postoj ku kultúrnej rozmanitosti	25
3 Politika k menšinám a cudzincom	32
4 Demokracia verzus autoritárstvo.....	42
5 Autoritárska osobnosť.....	45
6 Sociálny kapitál – dôvera v inštitúcie, interpersonálna dôvera, osobná dôvera.....	51
7 Príklon k ideám pravicového extrémizmu – identifikovanie rizikovej časti populácie ...	54
II. časť: SKÚSENOSŤ A NÁZORY VEREJNOSTI NA PREJAVY PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU	57
8 Prejavy pravicového extrémizmu.....	57
9 Názory na činnosť pravicovoextrémistických zoskupení	60
10 Pravicový extrémizmus a médiá.....	63
11 Pravicový extrémizmus a verejní činitelia.....	65
12 Pravicový extrémizmus a internet.....	67
III. časť PRVOSTUPŇOVÉ TRIEDENIE	71
LITERATÚRA.....	85

Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu
Výskumná správa

Autorky:

Elena Gallová Kriglerová
Jana Kadlečíková

Editorky:

Viktória Mlynárčiková
Zuzana Neupauer

Vydala:

Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation
Baštová 5, 811 03 Bratislava
www.osf.sk

Rok vydania 2012

ISBN 978-80-89571-03-1

Vážené čitateľky a čitatelia,

výskum, ktorý sa vám dostal do rúk, je výsledkom spolupráce Centra pre výskum etnicity a kultúry a Nadácie otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, ktorá je aj autorom myšlienky realizácie výskumu.

Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation sa problematike rasizmu a extrémizmu venuje od roku 2006. Do portfólia aktivít nadácie patria konferencie, verejné diskusie, vzdelávacie projekty, ale aj advokačné aktivity, participácia na tvorbe politík a legislatívy a členstvo vo vládnych poradných orgánoch zameraných na túto problematiku. Nadácia je aj súčasťou viacerých medzinárodných sietí.

Cieľom výskumu je podať komplexnú informáciu o potenciáli šírenia ideí pravicového extrémizmu v slovenskej verejnosti, zmapovať mieru tolerance ku kultúrnej rozmanitosti a zároveň identifikovať, čo postoje verejnosti k ideológii krajnej pravice signifikantne ovplyvňuje. Výskum v takomto rozsahu je u nás prvým uceleným výskumom zaoberajúcim sa problémom krajnej pravice.

Za extrémizmus možno považovať konanie a aktivity vychádzajúce z postojov krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré, či už priamo alebo v určitom časovom horizonte, pôsobia deštruktívne na existujúci demokratický systém a snažia sa ho nahradit' totalitným režimom alebo diktatúrou. Druhou charakteristickou črtou extrémizmu a s ním spájaných aktivít je, že útočia na systém základných ľudských práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi. Ich cieľom je zničiť demokratické usporiadanie spoločnosti v jej základoch (Milo, 2011).

Pravicový extrémizmus na Slovensku nie je novým pojmom, napätie medzi princípmi demokracie a pravicového extrémizmu sa prejavovalo už na začiatku 90. rokov. V uplynulom desaťročí však dochádza k posilňovaniu pozícií pravicovoextrémistických skupín, rastie počet násilných trestných činov voči predstaviteľom menšín, rastie podpora verejnosti k aktivitám skupín krajnej pravice a v neposlednom rade rozvoj informačných technológií poskytuje možnosti takmer nekontrolovateľného šírenia myšlienok týchto hnutí. Posledné roky ukazujú, že pravicový extrémizmus pracuje výrazne na svojom imidži a darí sa mu skrývať pred širokou verejnosťou. Dnes už je stereotypný pohľad na extrémistu dávno odbúraný a vzhľadová definícia je takmer nemožná. Extrémizmus sa infiltroval do spoločnosti, ktorá je na Slovensku skúšaná veľkým množstvom marginalizovaných obyvateľov.

Výsledky výskumu ponúkajú aktuálnu diagnostiku stavu slovenskej spoločnosti. Na jej základe možno adresne navrhnuť nástroje na prevenciu a elimináciu prejavov pravicového extrémizmu pre verejné inštitúcie a mimovládne organizácie. Jednotlivé oblasti výskumu a ich výsledky vytvárajú priestor na diskusiu, ktorá prispeje k lepšiemu pochopeniu a zviditeľneniu súvislostí extrémistického pozadia.

Veríme, že práve výsledky výskumu pomôžu vytvoriť obraz o multikultúrnom priestore na Slovensku a tým prispieť k eliminácii ideí krajnej pravice.

Zuzana Neupauer

ÚVOD

Výskumná správa sumarizuje výsledky výskumu *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu*. Predmetom výskumu bola téma, ktorá je nielen na Slovensku, ale aj v Európskej únii nanajvýš aktuálna. Výskum bol realizovaný v spolupráci **Nadácie otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation** a **Centra pre výskum etnicity a kultúry**.

Autori výskumu sa pokúsili pozrieť na tému širšou optikou a opísať nielen najčastejšie prejavy pravicového extrémizmu, skúsenosti ľudí a ich názory na danú problematiku, ale preskúmať aj javy, ktoré so šírením pravicového extrémizmu súvisia a ovplyvňujú mienku verejnosti.

Výskumná správa je členená na dve základné časti. Prvá skúma javy, ktoré súvisia s pravicovým extrémizmom. Ide najmä o dištanc verejnosti voči odlišným skupinám, postoj ku kultúrnej diverzite, názory na politiku štátu vo vzťahu k národnostným menšinám a cudzincom, príklon k autoritárstvu či paternalizmu a tiež sociálny kapitál v spoločnosti. Všetky tieto oblasti môžu byť ideovými zdrojmi pravicového extrémizmu. Preto sa možno na základe ich preskúmania zaoberať potenciálom šírenia myšlienok pravicového extrémizmu v populácii. Druhá časť sa podrobnejšie venuje názorom ľudí na pravicový extrémizmus a ich skúsenostiam s prejavmi pravicového extrémizmu špecificky i vo vzťahu k šíreniu pravicového extrémizmu na internete.

METODOLÓGIA

Primárnym cieľom výskumu *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu* bolo zistiť, aký je potenciál šírenia myšlienok pravicového extrémizmu v populácii na Slovensku. Výskum čiastočne mapuje aj skúsenosti ľudí s prejavmi pravicového extrémizmu, tie však samy osebe nevypovedajú o tom, aká časť populácie za istých okolností sympatizuje s myšlienkami pravicového extrémizmu, prípadne s myšlienkami, ktoré tvoria jeho podhubie.

Pre účely výskumu rozumieme pravicovým extrémizmom ideológiu, ktorá¹:

- popiera demokratické princípy fungovania spoločnosti,
- propaguje myšlienky neznášanlivosti, xenofóbie, rasizmu, antisemitizmu, extrémneho nacionalizmu, fašizmu a nacizmu.

Výskum je postavený na podrobnom preskúmaní javov, ktoré tvoria podhubie pravicového extrémizmu, resp. javov, z ktorých ideológia extrémnej pravice čerpá svoje myšlienky a tézy. Hoci značná časť verejnosti na Slovensku deklaruje odstup od prívržencov pravicového extrémizmu², je namieste zaoberať sa tým, ako blízko má populácia na Slovensku k myšlienkam pravicového extrémizmu.

V metodológii výskumu sme vychádzali z premisy, že populáciu možno rozdeliť na podskupiny, ktoré sa líšia podľa toho, do akej miery sú etnocentrické, inklinujú viac k autoritárstvu než k demokracii, v prítomnosti menšín a cudzincov vidia skôr ohrozenie ako obohatenie spoločnosti a pod.

¹ Mlynárčiková, V.: *Nemaj trému z extrému – informáciami proti extrémizmu*. Bratislava, Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2008. Pozri tiež: Milo, D.: *Rasistický extrémizmus na Slovensku*. Bratislava, Ľudia proti rasizmu 2005.

² Výsledky výskumu *Občianstvo a participácia na Slovensku 2008*. Bratislava, IVO/KVSBK/COPART 2008. Výsledky výskumu ukázali, že takmer 82 % opýtaných by nesúhlasilo s tým, aby neonacisti žili v ich susedstve.

Základná výskumná otázka znela:

Aký je potenciál šírenia pravicového extrémizmu na Slovensku?

resp. *Aká je podpora pravicového extrémizmu slovenskou verejnosťou?*

Aká časť populácie na Slovensku je z hľadiska príklonu k ideám pravicového extrémizmu riziková a aké sú jej charakteristiky?

Aby sme mohli získať odpovede na tieto otázky, bolo potrebné problémovú situáciu rozdeliť na viaceré oblasti. Pri rozčlenení výskumnej témy na podtémy sme vychádzali z toho, že potenciál pravicového extrémizmu súvisí:

- s vnímaním odlišných skupín a s mierou ich tolerancie,
- s etnickou identifikáciou majority/dominantnej skupiny, resp. mierou etnocentrizmu,
- s príklonom k autoritárstvu,
- s vnímaním celkovej kultúrnej diverzity,
- s rozsahom sociálneho kapitálu v spoločnosti.

Všetky spomenuté oblasti tvoria tzv. podhubie pre šírenie myšlienok pravicového extrémizmu. Inými slovami, malá miera tolerancie odlišných skupín, výraznejší etnocentrizmus, príklon k autoritárstvu a nízky sociálny kapitál v spoločnosti indikujú potenciálne výraznejší príklon k myšlienkam pravicového extrémizmu a naopak.

Časť výskumu sa týkala zmapovania prejavov pravicového extrémizmu a názorov verejnosti na činnosť pravicovoextrémistických zoskupení. Na prejavy pravicového extrémizmu sme sa pýtali aj v súvislosti s médiami, pôsobením verejných činiteľov a pod. Cieľom tejto časti výskumu bolo zistiť, **do akej miery a v akej podobe je verejnosť ochotná činnosť pravicových extrémistov tolerovať**. Miera tolerancie myšlienok pravicového extrémizmu alebo združení a aktivít pravicových extrémistov **indikuje aj potenciál šírenia tohto javu v populácii**.

Špecifickou témou výskumu boli prejavy pravicového extrémizmu na internete a ich vnímanie. Pokúsili sme sa zmapovať, s akými prejavmi pravicového extrémizmu sa respondenti v prostredí internetu najčastejšie stretávajú. Ambíciou však bolo odpovedať tiež na otázku, akú úlohu vôbec zohráva internet a internetová komunikácia v oblasti šírenia myšlienok pravicového extrémizmu.

Výskum bol kombináciou kvantitatívnej a kvalitatívnej výskumnej *metódy*. Na zber dát bol použitý kvantitatívny dotazníkový výskum s uzatvorenými a čiastočne otvorenými otázkami. Zber dát sa uskutočnil od 22. do 31. januára 2011 a bol realizovaný výskumnou agentúrou FOCUS na vzorke 1 005 respondentov. Vzorka bola reprezentatívna podľa veku, pohlavia, regionálneho rozloženia i veľkosti sídla. Výsledky z kvantitatívneho dotazníkového výskumu umožňujú zovšeobecniť získané zistenia na celú populáciu na Slovensku. V úvode k dotazníku bola uvedená nasledujúca stručná charakteristika/definícia pravicového extrémizmu, aby nedošlo k nedorozumeniu a dezinterpretácii témy výskumu: „*Viacere otázky sa týkajú takzvaného pravicového extrémizmu a pravicových extrémistov, ktorí vyznávajú a propagujú myšlienku nerovnosti rôznych rás, etník a národností a zároveň popierajú demokratické fungovanie spoločnosti. Na Slovensku existujú rôzne skupiny, ktoré sympatizujú s myšlienkami pravicového extrémizmu a my by sme radi poznali vaše názory týkajúce sa tejto témy.*“

Zistenia z kvantitatívnej časti výskumu boli doplnené o zistenia získané prostredníctvom piatich fókusových skupín, ktoré sa uskutočnili od 2. do 7. júna 2011 v Bratislave. Respondenti

boli do skupín zaradení tak, aby bolo možné na základe zozbieraného empirického materiálu robiť pozorovania v rôznych sociálnych kategóriách – teda tak, aby bolo možné porovnať názory mladých ľudí a ľudí v strednom a vyššom veku, ako aj názory ľudí podľa dosiahnutého vzdelania. Cieľom fókusových skupín nebolo porovnávať názory respondentov z rôznych regiónov, aj keď každá skupina bola zostavená tak, aby na nej participovali aj respondenti z menších miest a obcí v okolí Bratislavy. Medzi respondentmi sa objavili tiež ľudia z iných regiónov Slovenska, ktorí v Bratislave študujú alebo pracujú. Témy fókusových skupín boli zamerané podobne ako otázky položené v dotazníkovom prieskume. Témy však boli diskutované širšie, aby bolo možné získať detailnejší pohľad na to, aké postoje a názory respondenti preferujú, a najmä to, ako svoj príklon k nim vysvetľujú a zdôvodňujú.

DÔLEŽITÉ VÝSKUMNÉ ZISTENIA

Dištanc voči menšinám a politika štátu vo vzťahu k menšinám

- **Meranie sociálneho dištancu** voči národnostným menšinám a cudzincom ukázalo, že v priemere je vo verejnosti výraznejšie rozšírený dištanc voči cudzincom (0,286 1) než dištanc voči národnostným menšinám (0,241 6), hoci rozdiel nie je výrazný. Zároveň možno konštatovať, že menšiny a cudzinci sú viac-menej odmietaní rovnako, u cudzincov sme zaznamenali výraznejšie odmietnutie v prípade, keby mali zastávať dôležitý politický post. Rovnako cudzincov a príslušníkov národnostných menšín by ľudia ľahšie tolerovali vo svojom meste, susedstve alebo ako spolupracovníkov, ale už menej ako súčasť rodiny, alebo keby mali prijať ich krv transfúziou.
- Možno skonštatovať, že **cudzinci a národnostné menšiny** sú relatívne dobre prijímaní na všeobecnej úrovni. Ak však skúmame postoje verejnosti hlbšie, zistíme, že tie sú sýtené predsudkami a stereotypmi i obavami, ktoré vyplývajú z nedostatku informácií o menšinách a cudzincoch.
- V oblasti preferovanej **politiky štátu k jednotlivým menšinám** sme zaznamenali niektoré odlišnosti. Napríklad **vo vzťahu k Rómom** respondenti výrazne podporujú reštriktívnu politiku, ktorá dokonca popiera základnú rovnosť práv tejto menšiny a je otvorene diskriminačná. Druhostupňové triedenie potvrdilo, že tí, ktorí podporujú obmedzovanie reprodukčných práv Rómov, zároveň nesúhlasia s tým, aby rómske deti navštevovali bežné triedy s ostatnými žiakmi.
- S reštriktívnou **politikou voči Maďarom** súhlasí takmer 36 % populácie, ktorá sa priklonila k výroku, že *Príslušníci maďarskej menšiny by nemali na verejnosti hovoriť po maďarsky*. Zároveň viac ako polovica respondentov uviedla, že nesúhlasí s tým, aby si maďarská menšina sama spravovala záležitosti, ktoré sa jej týkajú. Kvalitatívny výskum tiež potvrdil názor, že etnická identita by mala byť napĺňaná len v súkromnom priestore, na verejnosti by jej prejavy nemali byť povolené. Išlo napríklad o používanie dvojjazyčných tabúľ alebo používanie maďarčiny v úradnom styku.
- **Vo vzťahu k cudzincom** prevláda názor, že by sa mali prispôbiť spôsobu života na Slovensku a svoju kultúru (náboženstvo, zvyky) by si mali udržiavať len v súkromí. Najvýraznejšie sa to prejavovalo **vo vzťahu k moslimom**, v ktorých prípadoch prevažná väčšina respondentov (69,7 %) skôr alebo úplne nesúhlasí s tým, aby štát umožnil praktizovať ich vieru. Takýto nesúhlas korešponduje aj s výrokom, podľa ktorého by na Slovensku nemala byť dovolená výstavba moslimských náboženských a kultúrnych centier (úplne alebo čiastočne súhlasilo 50,5 % respondentov). Takmer všetci respon-

denti z piatich fókusových skupín sa postavili výrazne proti takejto možnosti, pričom pod náboženským centrom si automaticky predstavovali mešitu. Takmer jediným spôsobom, ktorým môžu moslimovia podľa verejnej mienky praktizovať svoju vieru, je utiahnutie sa do súkromia.

- Všeobecne je **narastajúca diverzita** spôsobená migráciou vítaná. Ak však skúmame tento názor hlbšie, ľudia na Slovensku považujú za dôležité, aby sa cudzinci **prispôbili hodnotám a normám spoločnosti**, do ktorej prichádzajú. Zároveň by mal štát regulovať, aký typ migrantov do krajiny prichádza. Nadpolovičná väčšina respondentov preferuje **migrantov z kultúrne blízkych krajín** (52,2 %). Zároveň by podľa respondentov z kvalitatívneho výskumu mal štát sledovať, nakoľko bezúhonní sú cudzinci prichádzajúci do krajiny a či prispievajú k ekonomickému rozvoju krajiny.
- Vo vzťahu k menšinám i cudzincom bola verejnosť ochotná podporiť aj **otvorene diskriminačné opatrenia**. Vzniká teda otázka, do akej miery má populácia na Slovensku osvojený koncept rovnosti a nediskriminácie. Výsledky výskumu poukazujú na to, že citlivosť verejnosti na tieto témy je na Slovensku ešte vždy pomerne nízka.

Postoj ku kultúrnej diverzite

- Verejnosť je na Slovensku vo vzťahu k **celkovej kultúrnej diverzite** skôr rezervovaná. Sumárny výsledok ukázal, že v priemere odpovedali respondenti kladne na 5 výrokov z 12, pričom kladná odpoveď znamenala, že sú otvorenejší ku kultúrnej rozmanitosti. Ukázalo sa, že nie sú štatisticky významné rozdiely v názoroch mužov a žien. Jednoznačná súvislosť sa však preukázala medzi postojom ku kultúrnej diverzite a vekom a vzdelaním respondentov. Mladší respondenti a respondenti s vyšším vzdelaním vnímali kultúrnu diverzitu výrazne pozitívnejšie.
- Respondenti boli v celkovom vnímaní kultúrnej rozmanitosti a postoji ku konkrétnym skupinám (menšinám a cudzincom) **veľmi konzistentní**. Ukázalo sa, že tí, ktorí majú výrazný sociálny dištanc voči národnostným menšinám a cudzincom, teda odmietajú tieto skupiny vo svojom sociálnom priestore, sú zároveň uzavretejší pred kultúrnou rozmanitosťou. Tí, ktorí vítajú narastanie kultúrnej rôznorodosti, majú zároveň výrazne pozitívnejší vzťah k národnostným menšinám a cudzincom.
- Slovensko je stále **vnímané etnocentricky**, teda ako krajina Slovákov. K takémuto vnímaniu sa priklonilo takmer 68 % respondentov. Skupinové rozhovory, podobne ako výsledky dotazníkového výskumu, ukázali, že kultúrna diverzita je všeobecne vnímaná pozitívne, ale len v prípade, keď sa kultúrne odlišné skupiny prispôbia kultúre a zvykom majority a ich požiadavky nebudú smerovať k posilňovaniu vlastnej kultúry a kultúrnej identity.
- **Etnocentrické vnímanie spoločnosti** môže byť podhubím pre podporu pravicového extrémizmu. Keby extrémistické hnutia postavili svoju rétoriku na nerovnosti rôznych skupín obyvateľstva a na obmedzovaní ich práv, je možné sa obávať, že za určitých okolností môžu nájsť podporu vo verejnosti, najmä v situácii, keď je citlivosť verejnosti na tému nediskriminácie a ľudských práv menšín minimálna.

Demokracia verzus autoritárstvo, autoritárska osobnosť, sociálny kapitál

- Značná časť respondentov sa prikláňa k tomu, že **demokracia je najlepšia možná forma** usporiadania spoločnosti (72,5 %). Zároveň však významná časť respondentov

(37,2 %) súhlasila s tým, že ak **štát nevie zabezpečiť poriadok**, treba, aby to ľudia urobili sami, hoci aj násilím. Tento postoj predikuje možný príklon značnej časti populácie k nedemokratickým, či dokonca extrémistickým hnutiam.

- Rovnako závažnou témou je príklon 2/3 respondentov k presvedčeniu, že **je jedno, akú má krajina vládu**, tento svet aj tak ovládajú záujmové skupiny. Táto časť populácie by teda mohla byť náchylná podľahnúť rôznym konšpiračným teóriám, ktoré sú často súčasťou ideológie extrémnej pravice.
- Testovanie **konceptu autoritárskej osobnosti** ukázalo, že veľká časť populácie sa priklonila najmä k výrokom, ktoré testovali **nekritické akceptovanie autorít**. Zatiaľ čo v postavení žien, výchove detí a podriadenosti k prijatým zákonom sa slovenská populácia javila ako pomerne tolerantná a kritická, v oblasti akceptovania inštitúcie prezidenta a ústavy značná časť populácie preferovala celkovú podriadenosť a bezvýhradné prijatie.
- Testovanie konceptu autoritárskej osobnosti ďalej dovolilo bližšie špecifikovať **časť populácie, ktorú možno označiť ako autoritárov**, ktorí sa častejšie ako neautoritári vyznačujú vyšším vekom, nižším vzdelaním, sú z najmenších sídel a s nízkym príjmom. Sú to zároveň ľudia, ktorí vykazujú vyšší sociálny dištanc voči cudzincom i národnostným menšinám. Tzv. autoritári sú menej pripravení akceptovať kultúrne blízke „iných“ ako neautoritári, ktorí sú ochotní prijať aj kultúrne odlišných. Častejšie sa tiež prikláňali k tvrdeniu, že tento svet ovládajú skryté záujmové skupiny, a menej často boli presvedčení o tom, že demokracia je najlepšia možná forma usporiadania spoločnosti. Autoritári boli zároveň častejšie presvedčení o nebezpečenstve okolitého sveta. Ukazuje sa teda, že nízka miera dôvery je jedným z hlavných faktorov sýtiacich autoritárstvo.

Príklon k ideám pravicového extrémizmu

- Časť respondentov, ktorých možno označiť ako **úplných zástancov ideí pravicového extrémizmu, je približne 8,3 %**. Sú to ľudia, ktorí sa výrazne prikláňajú k všetkým ideovým zdrojom pravicového extrémizmu a potenciálne sú z hľadiska šírenia myšlienok pravicového extrémizmu a podpory pravicovoextrémistických zoskupení najrizikovejší. Sú to najmä ľudia s nižším vzdelaním, častejšie sú to muži ako ženy, takmer výlučne slovenskej národnosti. V tejto skupine prevažujú voliči SMER-u, SNS a ĽS-HZDS, pričom sú to ľudia pracujúci viac manuálne, pracujúci v službách alebo dôchodcovia. V priemere sú starší ako zvyšná časť vzorky.
- Veľká časť respondentov (75,5 %) sa **prikláňa len k niektorým ideám pravicového extrémizmu**, ale za určitých okolností je aj táto skupina riziková, najmä pri témach, ktoré sú pomerne výbušné, a v prípade, kde sú v populácii minimálne názorové rozdiely (názory na politiku štátu k Rómom, Maďarom, moslimom atď.)
- Časť respondentov, ktorí sú **výraznejšie tolerantní**, nie je veľká, len 16,1 %. Ich názory sú takmer nezlučiteľné s ideami pravicového extrémizmu, preto je u nich riziko podľahnutia tejto ideológii alebo podpory aktivít pravicových extrémistov minimálne.

Skúsenosti a názory verejnosti na prejavy pravicového extrémizmu

- Najčastejšie sa pojem pravicový extrémizmus spája v povedomí bežných ľudí s **násilnými prejavmi voči ľuďom odlišnej rasy alebo etnicity** alebo ľuďom, ktorí sú inak odlišní. Ďalej sa objavilo vnímanie pravicového extrémizmu ako **ideológie nerovnosti rôznych kategórií ľudí**, teda nielen jednotlivcov. Najmenej často ľudia spájajú pravi-

cový extrémizmus s popieraním demokratického fungovania spoločnosti a jej inštitúcií. Pravicový extrémizmus nebol explicitne vnímaný ako ideológia popierajúca demokratické princípy, aj keď vo vnímaní ľudí pomerne silno rezonovala snaha niektorých zoskupení nahrádzať inštitúcie štátu.

- Ako pravicových extrémistov vníma verejnosť dva typy ľudí. Na jednej strane sú to ľudia, ktorí vyhľadávajú násilie a jedným zo spúšťačov tohto násilia môže byť nenávisť k určitým kategóriám ľudí. Druhým typom ľudí, ktorých možno označiť ako pravicových extrémistov, sú ľudia, ktorí šíria ideológiu pravicového extrémizmu a nemusia sa primárne prejavovať násilne, ale sympatizujú, prípadne šíria myšlienky nerovnosti jednotlivých rás a etník, nenávisť k niektorým kategóriám ľudí, často ideovo nadväzujú na ideológiu fašizmu a tradíciu Slovenského štátu z obdobia druhej svetovej vojny.
- S prejavmi pravicového extrémizmu sa ľudia stretávajú predovšetkým vo verejnom priestore, a to najmä v médiách a na internete, o čosi menej na verejných priestranstvách. V súkromnej sfére sa ľudia stretávajú s prejavmi pravicového extrémizmu o poznanie menej.
- Z údajov získaných dotazníkovým prieskumom je zrejmé, že pravicový extrémizmus nie je jav, s ktorým by sa respondenti stretávali často. Rovnako je však zrejmé, že v informovaní o pravicovom extrémizme, resp. v šírení informácií o ňom **zohrávajú úlohu predovšetkým médiá**. Čím viac by teda médiá sprostredkovali informácie o pravicovom extrémizme a jeho prejavoch, tým častejšie by boli aj ľudia, ktorí tieto informácie nevyhľadávajú, s nimi konfrontovaní.
- **15,9 % respondentov uviedlo, že pozná osobne niekoho, koho možno označiť ako prívrženca pravicovoextrémistickej ideológie**. Podrobnejšia analýza dát ukázala, že najčastejšie poznajú prívrženca pravicovej ideológie mladší muži a respondenti, ktorí majú skôr nižšie vzdelanie, ako je obvyklý priemer v populácii. Navyše sa ukázalo, že značná časť respondentov, ktorí poznajú prívrženca pravicovej ideológie, žije v obciach do 20-tisíc obyvateľov.
- Podľa respondentov výskumu by mal štát pristupovať k zoskupeniam pravicových extrémistov najmä represívne. Značná časť respondentov odpovedala, že by im štát vôbec nemal dať možnosť zoskupovať sa (45,7 %), alebo že by im mal umožniť len zoskupovanie v súkromí bez propagácie ich činnosti na verejnosti (34 %). Iba malá časť respondentov sa priklonila k tomu, že by tieto zoskupenia mali mať možnosť formálne sa zaregistrovať (7,9 %) alebo vytvoriť politické strany či hnutia (2,6 %).
- V oblasti šírenia informácií o pravicovom extrémizme a združeníach pravicových extrémistov prostredníctvom médií preferuje verejnosť **opäť pomerne reštriktívny prístup**. Podľa 20 % respondentov by médiá nemali vôbec o pravicových extrémistoch informovať. Takmer 40 % respondentov sa priklonilo k názoru, že by mali informovať len o dôležitých zásahoch polície. Necelých 30 % respondentov si myslí, že médiá by mali informovať o aktivitách zoskupení pravicových extrémistov.
- Celkovo je verejná mienka proti tomu, aby mali združenia pravicových extrémistov možnosť sprostredkovať informácie o sebe a svojich aktivitách prostredníctvom médií.
- Napriek tomu, že celkovo sú respondenti proti šíreniu takýchto informácií akýmkoľvek médiami/spôsobmi, najviac sú ochotní akceptovať informovanie prostredníctvom internetových stránok, sociálnych sietí a diskusných fór na internete a novín a brožúr vydávaných samotnými zoskupeniami pravicových extrémistov. Tieto výsledky poukazujú na to, že šírenie informácií prostredníctvom internetu nie je vnímané

natolko neprijateľne ako šírenie informácií tradičnými médiami (televízia, tlač, verejné zhromaždenia...). **Vyššia tolerancia prítomnosti a prezentácie myšlienok pravicového extrémizmu a pravicovoextrémistických zoskupení na internete tak znamená aj vyšší potenciál ich šírenia oproti tradičnejším médiám.**

- Zisťovanie názorov na (ne)zlučiteľnosť niektorých povolaní s inklinovaním k myšlienkam pravicového extrémizmu ukázalo, že táto skutočnosť je **nezlučiteľná s výkonom povolaní ako sudca, policajt, politik, príslušník armády alebo predstaviteľ cirkvi**. O čosi viac by sympatizovanie s myšlienkami pravicového extrémizmu verejnosť tolerovala v prípade povolanie učiteľa, novinára a lekára. Pomerne výraznú toleranciu u pedagóga možno hodnotiť jednoznačne negatívne. Znamená to, že sociálna kontrola v prípade týchto ľudí je značne oslabená a pokiaľ sa nedopustia konania, ktoré je v rozpore so zákonom, je ich pôsobenie takmer nemožné kontrolovať.
- V prostredí internetu sa ľudia nestretávajú s prejavmi pravicového extrémizmu výrazne často, ale častejšie ako vo svojom bezprostrednom alebo širšom okolí a zároveň považujú šírenie týchto informácií na internete za prijateľnejšie ako v prípade tradičnejších médií. Najčastejšie sa na internete stretávajú s nenávisťnými prejavmi voči menšinám, ktoré sú súčasťou rôznych článkov, webových stránok, alebo sú šírené prostredníctvom diskusií a sociálnych sietí. Propagovanie symbolov a predmetov spojených s pravicovým extrémizmom sa objavuje tiež, ale nenadobúda taký rozsah ako spomínané nepriateľské prejavy voči menšinám.
- Ukázalo sa, že internet je verejnosťou viac akceptovaným priestorom na šírenie informácií o pravicovom extrémizme než iné médiá (televízia, tlač), čo indikuje potenciálne vyššie nebezpečenstvo.
- Keďže je internet akceptovanejším médium na šírenie myšlienok pravicového extrémizmu než tradičné médiá, je zjavné, že potenciál na šírenie myšlienok pravicového extrémizmu a oslovovanie sympatizantov vedie práve tadiaľto. Internet je v tomto procese často využívaným médium aj preto, že umožňuje takmer anonymnú komunikáciu.
- V osobných vzťahoch nezohráva skutočnosť, či je niekto prívržencom pravicového extrémizmu, výraznú rolu. Vo vzťahu k internetu sme respondentom položili otázku, ako by zareagovali, keby zistili, že niekto z ich známych je prívržencom pravicového extrémizmu. Ukázalo sa, že aktívna reakcia respondentov na túto situáciu takmer vôbec nesúvisí s tým, či daného človeka osobne pozná, alebo nie. Pre časť respondentov nie je vôbec podstatné, či niekto z ich okolia inklinuje k pravicovému extrémizmu. Takúto skutočnosť by boli ochotní akceptovať takmer 2/5 respondentov.
- Celkovo možno konštatovať, že veľká časť populácie vníma pravicový extrémizmus skôr ako problém vo verejnom priestore a nie je ochotná mnohé jeho prejavy tolerovať. V súkromnom priestore však už nie je pravicový extrémizmus a jeho prejavy natolko vypuklý.

KEY FINDINGS

Distance from minorities and state policy regarding minorities

- **Measuring social distance** vis-à-vis national minorities and foreigners showed that public distance from minorities is on average more widespread vis-à-vis foreigners (0.286 1) than vis-à-vis ethnic minorities (0.241 6), though the difference is negligible. It can also be stated that minorities and foreigners are rejected more-or-less equally. We noted more marked rejection of foreigners when they were to be in key political positions. Similarly, people would find it easier to tolerate foreigners and members of national minorities in their town, neighbourhood or as colleagues, than as family members, or if they were to receive their blood by transfusion.
- It can be said that **foreigners and ethnic minorities** are relatively well received on a general level. Nevertheless, a closer look at public attitudes shows that they are saturated with prejudice, stereotypes and concerns caused by a lack of information about minorities and foreigners.
- In terms of **state policy on individual minorities**, we detected some discrepancies. For instance, **in connection with Roma**, respondents in Slovakia strongly support restrictive policies that might even deny fundamental equality of rights to this minority and be openly discriminatory. Secondary data sorting confirmed that those who support limitations on Romareproductive rights also disapprove of attendance by Roma schoolchildren in common classes with other children.
- Nearly 36% of the population agrees with restrictive **policies against Hungarians** and identifies with a statement that *Members of the Hungarian minority should not speak Hungarian in public*. At the same time, over half of the respondents stated that they disapprove of the Hungarian minority administering matters that concern its own status. A qualitative survey also confirmed views that ethnic identity should be lived out or expressed only in private, whilst its manifestation in public should not be permitted. This related, for instance, to the use of bilingual road signs or the use of Hungarian for interactions in an administrative environment.
- **In connection with foreigners**, the prevalent view suggests that they should adjust to the lifestyle in Slovakia and keep their culture (religion, customs) only in private. This proved most explicit **in connection with Muslims**, where a significant majority of the respondents (69.7%) somewhat or altogether disapproves of the state allowing them to practice their faith. Such strong disapproval also corresponds with the answers to the second statement, according to which the construction of Islamic religious and cultural centres in Slovakia should not be permitted (50.5% respondents fully or partly agreed with the statement). Virtually all respondents from the five focus groups strongly opposed such an option, while they automatically assumed a mosque to be the religious centre. Practically the sole means by which Muslims can practice their faith is to withdraw it into the private sphere.
- In general, the **growing** diversity caused by migration is welcome. Yet when exploring the view in more depth, people in Slovakia consider it important for foreigners **to adapt to the values and norms** of the host society. At the same time, they think that the state should regulate the type of migrants who arrive in the country. Over half of the respondents prefer **migrants from culturally similar countries** (52.2%). According to the respondents in the qualitative survey, the state should also monitor the degree to which honest foreigners who come to the country contribute to its economic growth.

- In relation to minorities as well as foreigners, the public was also willing to support **openly discriminatory measures**. A question thus arises about the degree to which the population in Slovakia has adopted a concept of equality and non-discrimination. Research findings point out that public sensitivity to these issues remains relatively low in Slovakia.

Attitudes toward cultural diversity

- In connection with **overall cultural diversity**, the public in Slovakia tends to be more reserved. The overall result suggests that, on average, the respondents gave an affirmative answer to 5 out of 12 statements. An affirmative answer meant greater openness to cultural diversity. No statistically significant difference was detected between male and female views. A clear correlation, however, was shown between the attitude toward cultural diversity and the age and education level of the respondents. The younger ones and those with higher educational levels showed considerably more positive attitudes toward cultural diversity.
- The respondents proved **highly consistent** in their overall perception of cultural diversity and attitudes toward specific groups (minorities and foreigners). Those with significant social distance from national minorities and foreigners, i.e. those who reject these groups in their social space, were also shown to be less open to cultural diversity. The respondents who welcomed the growth of cultural diversity also showed markedly more positive attitudes toward national minorities and foreigners.
- Slovakia continues to be **perceived ethnocentrically**, i.e. as a country of Slovaks. Such a perception was indicated among nearly 68% of the respondents. Similar to the results of the questionnaire survey, group interviews showed that cultural diversity is generally perceived positively, but only when the culturally different groups adjust to the culture and customs of the majority populace and their demands do not lead to a strengthening of their own culture and cultural identity.
- **Ethnocentric perceptions of society** might be the foundation for support given to the far-right extremism. If the extremist movements build their rhetoric on inequality of different population groups and on limitation of their rights, a concern might be justified that, under certain circumstances, these positions could gain public support, particularly when public sensitivity on non-discrimination and human rights is at a minimum.

Democracy vs. authoritarianism, authoritarian personality and social capital

- A significant number of respondents lean toward a conviction that **democracy is the best possible form** of social organisation (72.5%). Meanwhile, however, a significant portion of respondents (37.2%) agreed that, when **the state is unable to guarantee order**, people ought to do it themselves, even through violence. This attitude predicts a possible inclination of a significant portion of the population toward non-democratic, even extremist movements.
- Just as serious is the inclination of two-thirds of respondents toward a belief that **it doesn't matter what government the country has**, as the world is still controlled by interest groups. This segment of the population would thus tend to subscribe to different conspiracy theories as part of the ideology of the far-right.

- Testing the **concept of an authoritarian personality** showed that a significant portion of the population leans towards a statement that tested **uncritical acceptance of authorities**. While the Slovak population seemed rather tolerant and critical in their attitudes towards the position of women, education of children and observance of adopted laws, in terms of acceptance of the institutions of the presidency and constitution, a significant portion of the population preferred overall subjection and uncritical acceptance.
- Testing the concept of an authoritarian personality also enabled researchers to further specify **a part of the population that can be defined as authoritarians**. Unlike the non-authoritarians, they tend to be of higher age, have lower education levels, come from the smallest settlements and have low income. Meanwhile, they show higher social distance from foreigners and national minorities. The so-called authoritarians are less prepared to accept "others" who are close culturally than the non-authoritarians who are also willing to accept cultural difference. The former are also more inclined to approve of the statement that the world is controlled by hidden interest groups and were less convinced that democracy is the best possible form of social organization. The authoritarians were more often convinced about the danger of the surrounding world. It has been shown that limited trust is one of the main factors fueling authoritarianism.

Leaning towards far-right extremism

- Respondents who can be defined as **definite supporters of the ideas of far-right extremism comprise 8.3%**. They clearly tend toward all ideological sources of far-right extremism. In light of the potential spread of the ideas of far-right extremism and support to the right-wing extremist groupings, they represent the riskiest group. These are individuals with lower education levels, are more often men than women, and are almost exclusively Slovak nationals. This group predominantly includes voters of SMER, the Slovak National Party and the Peoples Party – Movement for Democratic Slovakia. These individuals are more often manual workers, those employed in services or pensioners. On average, they tend to be older than the rest of the sample.
- A significant portion of respondents (75.5%) **tends toward some ideas of far-right extremism**. Under certain circumstances, even this group proves risky, particularly on issues that are relatively explosive and in cases of minimal difference of opinion in the population (views on the state policy on Roma, Hungarians, Muslims, etc.).
- Those respondents who are **more obviously tolerant** do not comprise a significant share – a mere 16.1%. Their views are virtually irreconcilable with the ideas of far-right extremism. Thus, the risk of them subscribing to this ideology or supporting the activities of far-right extremists is negligible.

Public experience with and opinions about manifestations of far-right extremism

- In the consciousness of average people, the notion of far-right extremism is most frequently connected with **violent manifestations against people of different race or ethnicity**, or those who are otherwise different. A further perception of far-right extremism has been detected, an **ideology of inequality of different categories of people**, not only individuals. People least often associate far-right extremism with

a **denial of functioning democracy in society** and its institutions. Far-right extremism wasn't explicitly perceived as an ideology denying democratic principles, even though an effort of some groupings to replace state institutions resonated quite strongly in public perceptions.

- **Two groups are perceived by the public as far-right extremists.** The first includes those who seek violence. Hatred against certain categories of people can be one of the triggers of such violence. The second group includes those who can be defined as far-right extremists. They spread the ideology of far-right extremism but do not primarily practice violence. They sympathise or disseminate the ideas of inequality of individual races and ethnicities and hatred toward some categories of people. They often build on the ideology of fascism and the tradition of the WWII Slovak State.
- People encounter the manifestations of far-right extremism **most often in the public arena, particularly in the media and on the Internet**, and less frequently in public spaces. In the private sphere people come to contact with the manifestations of far-right extremism somewhat less frequently.
- The data collected from the questionnaires show that far-right extremism is not a phenomenon often encountered by the respondents. It is also clear that **the media plays a particular role** in informing the public about far-right extremism and/or in disseminating information about the phenomenon. Therefore, the more often the media passes on information about far-right extremism and its manifestations, the more often those who do not seek this type of information would be confronted with it.
- **15.9% of respondents** of the entire set **stated that they personally know someone who could be defined as a supporter of far-right extremist ideology.** A more detailed analysis of the data showed that those who most often know a supporter of the far-right extreme ideology are younger men and those with lower educational levels than the average population. Moreover, it has been shown that a significant portion of respondents who know a supporter of far-right extreme ideology lives in towns with a population of up to 20,000.
- Respondents believe that **the state should assume a primarily repressive approach to the far-right extremist groupings.** A significant portion of respondents answered that the state should not give them any opportunity to associate (45.7%), or that it should only allow association in private without publicising their activities (34%). Only a small portion of respondents tended toward a conviction that the groupings should have an opportunity to formally register (7.9%), or to form political parties or movements (2.6%).
- In terms of dissemination of information about far-right extremism and far-right extremist groupings via the media, the public **again** prefers a **relatively restrictive approach.** According to 20% of respondents, the media should altogether refrain from informing the public about far-right extremists. Nearly 40% of respondents tended toward a view that the media should only provide information about major police interventions. Less than 30% of the respondents believe that the media should cover the activities of far-right extremist groupings.
- Generally, **public opinion opposes the opportunity for far-right extremists to disseminate information about themselves** and their activities through the media.
- Even though respondents on the whole oppose dissemination of such information by any type of media and means, they are most willing to accept dissemination via the Internet,

social networks, discussion fora, newspapers, and brochures published by the groupings themselves. These results suggest that the dis-semination of information via the Internet is not deemed as unacceptable as dis-semination via the traditional media (television, press, public gatherings, etc.). **Thus, a greater degree of tolerance toward the presence and presentation of the ideas of far-right extremism and right wing extremist groupings on the Internet also indicates greater potential for their dissemination as compared to the more traditional media or other information channels.**

- A study of the public views on (ir)reconcilability of some professions with inclinations towards the ideas of far-right extremism showed that **professions such as judge, policeman, politician, member of the armed forces, or clergy are considered irreconcilable with far-right extremism.** The public would be more **tolerant** to somewhat more marked sympathy with the ideas of far-right extremism **in such professions as teaching, journalism and medicine.** Relatively significant tolerance by a teacher **can be clearly viewed as negative.** Social control in the case of such individuals is thus significantly weakened and, until their conduct is evidently in breach of the law, their activity is virtually beyond control.
- People do not encounter far-right extremism **on the Internet with any significant frequency, but more often in their immediate or wider surroundings.** They also consider the dissemination of such information on the Internet to be more acceptable than in the traditional media. On the Internet they tend to encounter most frequently hate positions on minorities as part of various articles, websites, or as disseminated through discussions and social networks. Dissemination of symbols and items connected with far-right extremism is also apparent, though it doesn't acquire a similar dimension to the aforementioned hate positions on minorities.
- It has also been indicated that **the Internet is a publicly more acceptable space for the dissemination of information on far-right extremism** than other media (television, press). This indicates a potentially higher danger.
- Since the Internet is a more acceptable medium for the dissemination of the ideas of far-right extremism than the traditional media, it is apparent that **the potential for the dissemination of far-right extremist ideas** and for addressing their sympathisers comes from and through this very channel. In this process the Internet is the most frequently used medium, as it allows virtually anonymous communication.
- **Being a supporter of far-right extremism doesn't play a significant role in personal relations.** In connection with the Internet, we asked the respondents how they would react if they discovered that one of their acquaintances was a supporter of far-right extremism. An active reaction to such a situation is unconnected to the fact of whether or not the respondents personally know such an individual. A part of the respondents finds it altogether unimportant whether someone from their surroundings leans towards far-right extremism. Nearly two-fifths of the respondents were willing to accept such a fact.
- **On the whole, it can be stated that a significant portion of the population perceives far-right extremism more as a problem in the public space** and is unwilling to tolerate a number of its manifestations. **In private, however, the problem of far-right extremism and its manifestation is not that prevalent.**

I. časť

PODHUBIE PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU

1 Dištanc voči tradičným a novým menšinám

Pri skúmaní potenciálu podpory a šírenia pravicového extrémizmu na Slovensku je dôležité vedieť, ako je verejná mienka nastavená na kultúrnu rozmanitosť, ako vníma menšiny a narastajúcu diverzitu spôsobenú migráciou. Pravicoví extrémisti stavajú svoju ideológiu práve na nerovnom postavení rás a rôznych etnických, jazykových a náboženských skupín. Nových prívržencov a sympatizantov sa snažia často získať práve svojím zjednodušeným videním vzťahov medzi rôznymi skupinami obyvateľstva a navrhovaním populistických riešení. Dôležitou časťou výskumu bolo zistiť, ako respondenti vnímajú jednotlivé menšiny, aká je sociálna blízkosť (vzdialenosť) verejnosti k menšinám a čo to môže znamenať z hľadiska potenciálnej podpory pravicovoextrémistických zoskupení.

Meranie sociálneho dištancu je jednou z najčastejšie používaných metód, ktorá skúma potenciál vzájomného spolužitia väčšiny a rôznych jazykových, etnických, náboženských a sociálnych menšín. Meria priestor, do ktorého sú ľudia ochotní „pustiť“ ľudí pochádzajúcich z odlišného kultúrneho prostredia, alebo ľudí, ktorí sú definovaní ako odlišní. Do miery sociálneho dištancu sa premietajú postoje k rôznym skupinám, ale aj názory na spolužitie v multikultúrnej spoločnosti. Sociálny dištanc teda sleduje, či ľudia rešpektujú odlišné skupiny vo verejnom, ale aj v súkromnom priestore a kde vidia ich „miesto“ v spoločnosti.

Sociálny dištanc sa vo výskumoch často meria voči konkrétnym skupinám. Vzhľadom na rozsah tohto výskumu a jeho celkové zameranie sme sa zamerali len na dve všeobecné kategórie:

- národnostné menšiny žijúce dlhodobo na Slovensku, ktoré majú formálne priznané a garantované menšinové práva,
- cudzincov, ktorí prichádzajú na Slovensko v posledných rokoch, a sú novou výzvou pre vzájomné spolužitie a pre sociálnu kohéziu.

Keďže ide o pomerne všeobecné kategórie, postoje k rôznym skupinám sa z nasledujúcich otázok nedajú určiť jednoznačne (pozri graf 1 a graf 2). Naším cieľom bolo porovnať tieto dve kategórie a zistiť, či sú v našom sociálnom priestore prijateľnejšie menšiny, ktoré dlhodobo tvoria súčasť spoločnosti, alebo cudzinci, ktorí sú novým a zatiaľ pomerne nepoznaným prvkom spolužitia.

Ako už bolo spomínané, kategória „cudzince“ je pomerne široká. Preto sme sa v rámci fókusových skupín zamerali aj na to, koho si respondenti predstavujú, keď sa povie slovo *cudzinec*. Ukázalo sa, že cudzinci sú prevažne vnímaní ako široká kategória ľudí, „ktorí nežijú na Slovensku“, „nemajú občianstvo“, „niekto, kto sem prišiel za prácou“, „študent zo zahraničia“ a podobne. Niektorí respondenti vnímali cudzincov predovšetkým na základe viditeľnej odlišnosti. Takéto vnímanie bolo charakterizované výrokmi, ako:

„Je inej národnosti, je z inej krajiny, má iné kultúrne prejavy, správanie.“ (žena, 20)

Ako vidno, cudzinci sú vnímaní pomerne rôznorodo, od najvšeobecnejších charakteristík niekoho, kto na Slovensko prišiel z rôznych dôvodov, až po pomerne konkrétnu predstavu cudzinca ako kultúrne odlišnú osobu. Preto je potrebné sa viac zamerať na postoje ku

konkrétnym skupinám, resp. na politiky štátu k jednotlivým aspektom integrácie cudzincov do spoločnosti. Na tieto otázky sú zamerané ďalšie kapitoly tejto správy (pozri 2. kapitolu *Postoj ku kultúrnej rozmanitosti* a 3. kapitolu *Politika k menšinám a cudzincom*).

Výsledky kvantitatívnej časti výskumu ukazujú, že vo vnímaní národnostných menšín sa stretávame s javom, ktorý môžeme zjednodušene opísať ako oddelenie verejnej a súkromnej sféry. Otázky merajúce sociálny dištanc zamerane stupňujú „sociálnu blízkosť“, aby bolo možné identifikovať, v ktorej sfére je daná skupina ešte akceptovaná a v ktorej už nie. Pri sledovaní sociálnej blízkosti vidno, že čím bližšie ideme k súkromnej sfére, tým je postoj odmietavejší. Výnimkou boli názory na zastávanie dôležitého politického postu, ktorý možno na prvý pohľad vnímať ako verejný priestor. Z uvedeného grafu vidno, že práve to je oblasť, kde sa respondenti prejavili najodmietavejšie. Až 27,6 % respondentov uviedlo, že by im **určite prekážalo**, keby cudzinci zastávali dôležitý post v politike.³ Celkovo až 57,1 % respondentov sa vyjadrilo, že by im to určite alebo skôr prekážalo. To do veľkej miery súvisí s pomerne etnocentrickým nastavením a vnímaním Slovenska ako krajiny Slovákov, ktorému sa budeme podrobnejšie venovať v ďalšom texte. Toto reflektuje aj vnímanie fungovania politickej sféry a (občianskych, sociálnych, ale aj politických) práv, ktoré sme ochotní cudzincom priznať. Práve odmietanie cudzincov vo verejných funkciách je asi najvýraznejším prejavom postojov k cudzincom zistených pri meraní sociálneho dištancu. Ostatné otázky ukázali očakávaný trend znižovania akceptácie cudzincov pri vyššej sociálnej blízkosti. Takmer 10 % respondentov by určite vnímalo ako prekážku, keby sa cudzinci stali súčasťou ich rodiny (pričom ďalším 20 % by to „skôr prekážalo“).

GRAF 1

Sociálny dištanc voči cudzincom

Prekážalo by vám, keby ľudia, ktorí sú pôvodom cudzinci, ...

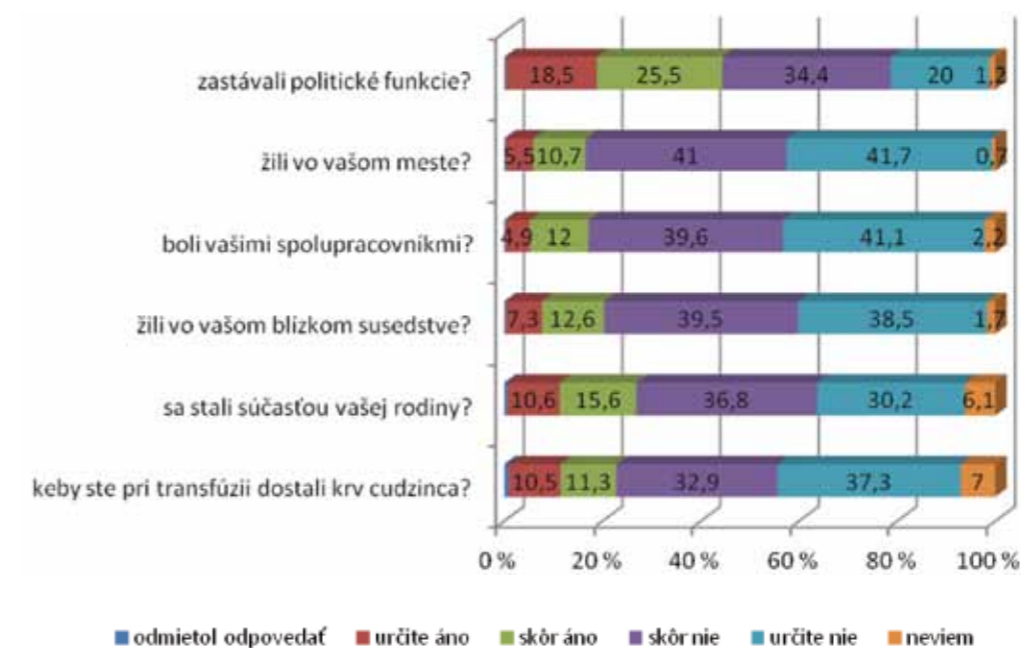
³ V súčasnosti môžu cudzinci voliť a byť volení len vo voľbách od samosprávy miest a obcí a voľbách do orgánov samosprávnych krajov. Otázkou sme nezistovali znalosť legislatívy v tejto oblasti, ale to, ako by verejná mienka vnímala prítomnosť niekoho, kto nie je formálne občanom Slovenskej republiky, v dôležitej verejnej funkcii.

Druhou kategóriou, na ktorú sme sa pri meraní sociálneho dištancu zamerali, boli národnostné menšiny. Tie tvoria pomerne významnú časť populácie, podľa oficiálnych štatistík⁴ takmer 15 %, podľa neoficiálnych (rátajú s vyšším podielom rómskej populácie) 20 %. Spolužitie a akceptácia národnostných menšín, ktoré sú prirodzenou súčasťou spoločnosti a aj formálne (napr. v Ústave SR) sú im priznané viaceré menšinové práva, sú dôležitým indikátorom rešpektovania kultúrnej diverzity.

GRAF 2

Sociálny dištanc vo vzťahu k národnostným menšinám

Prekážalo by vám, keby ľudia, ktorí sú príslušníkmi národnostnej menšiny, ...

Sociálny dištanc voči národnostným menšinám vo všeobecnosti kopíruje sociálny dištanc voči cudzincom. Preto možno predpokladať, že ľudia majú tendenciu obávať sa akejkoľvek odlišnosti, ak má ovplyvniť, prípadne narušiť ich súkromný priestor. Čím viac sa príslušníci národnostných menšín hypoteticky dostávajú do súkromnej sféry respondentov (do rodiny, susedstva), tým viac sú odmietaní. Takto sa obvykle prejavuje sociálny dištanc voči akýmkoľvek „iným“ skupinám v rámci výskumov verejnej mienky. Tento postoj vyžaduje istú mieru generalizácie posudzovaných skupín, preto krajné výroky „určite by mi prekážalo“ poukazujú na pomerne rigidný predsudok voči odlišným skupinám (či už voči národnostným menšinám alebo cudzincom). To, že dáta za obe skupiny sú do veľkej miery podobné, napovedá, že respondenti, ktorí odmietajú alebo prijímajú jednu skupinu (napr. cudzincov), majú tendenciu vnímať podobne aj iné skupiny (národnostné menšiny).

Napriek podobnosti dát sa zdá, že voči národnostným menšinám je predsa len sociálny dištanc o niečo menší ako voči cudzincom. Možno predpokladať, že o cudzincoch sa na Slovensku ešte vždy vie pomerne málo, a preto je väčšia obava z toho, čo by vzájomné spolužitie prinieslo. Tabuľka 1 uvádza podiel ľudí, ktorým by prekážali cudzinci a príslušníci menšín v rôznych sociálnych priestoroch (pre názornosť sme zlučili kategórie „určite prekážalo“ a „skôr prekážalo“).

⁴ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, dostupné na: www.statistics.sk

Podobne ako v prípade cudzincov, aj tu sa ukázalo, že respondenti odmietajú, aby príslušníci národnostných menšín zastávali dôležité politické funkcie. Počet ľudí, ktorým by príslušníci menšín na politických postoch prekážali, bol síce nižší ako v prípade cudzincov, napriek tomu takmer polovica respondentov (44 %) uviedla, že by im určite alebo skôr predstavitelia menšiny na týchto postoch prekážali.

TABULKA 1

Podiel tých, ktorým by („určite“ a „skôr“) prekážalo, keby cudzinci a príslušníci menšín boli súčasťou ich sociálnych priestorov (v %)

	Cudzinci	Národnostné menšiny
Keby zastávali dôležité politické funkcie	57,1	44
Keby žili v ich meste	18,3	16,2
Keby boli ich spolupracovníci	18,7	16,9
Keby žili v ich susedstve	22,6	19,9
Keby sa stali súčasťou ich rodiny	30,1	26,2
Keby dostali od nich transfúziu krvi	25	21,8

Všeobecne však možno skonštatovať, že sociálny dištanc nie je voči sledovaným skupinám príliš veľký. Okrem jednej kategórie (zastávanie politických funkcií) sa vo všetkých kategóriách viac ako 60 % respondentov vyjadrilo, že by im uvedené skupiny neprekážali. Pravdepodobne to však súvisí s všeobecne formulovanými pojmami „cudzinci“ a „národnostné menšiny“. **To potvrdzuje zistenie z tohto výskumu (pozri nasledujúce kapitoly), že ak sa na kultúrne odlišnosti alebo diverzitu pýtame všeobecne, ľudia majú tendenciu ju vítať a považovať za prínos pre krajinu. Čím konkrétnejšie sa zameriavame na jednotlivé skupiny alebo na opatrenia štátu, tým je miera odmietania väčšia.** V prípade sociálneho dištancu je známe, že keď sa zameriavame na konkrétne skupiny (Rómovia, moslimovia a pod.), miera sociálneho dištancu býva výrazne vyššia. V prípade Rómov napríklad dlhodobo viac ako 80 % populácie uvádza, že by nechceli Róma za suseda.⁵ Aj fókusové skupiny, ktoré boli súčasťou tohto výskumu, potvrdili, že pri vnímaní konkrétnych skupín, či už cudzincov alebo národnostných menšín, sa vyhrocujú postoje a aj sociálny dištanc voči nim. Ako je zrejmé aj z výsledkov výskumu analyzovaných v ďalších častiach tejto výskumnej správy, možno konštatovať, že celkovo je kultúrna diverzita vnímaná prevažne pozitívne a hodnotená ako prínos pre krajinu. Ak však skúmame postoje verejnosti hlbšie, zistíme, že tie sú sýtené predsudkami, stereotypmi a mnohými obavami, ktoré vyplývajú z nedostatku informácií o menšinách a cudzincoch.

⁵ Porovnaj napr. s European Values Study: Slovak Republic 2008, dostupné na: www.europeanvaluesstudy.eu

2 Postoj ku kultúrnej rozmanitosti

V predchádzajúcej kapitole sme sa venovali sociálnemu dištancu, ktorý meral „sociálnu blízkosť“ k národnostným menšinám a cudzincom. V nasledujúcich kapitolách sa budeme venovať podrobnejšie tomu, ako je vnímané narastanie kultúrnej diverzity. Zároveň sa prostredníctvom súhlasu/nesúhlasu s rôznymi výroky zameriame na vnímanie spolužitia s rôznymi (tradičnými a novými) menšinami.

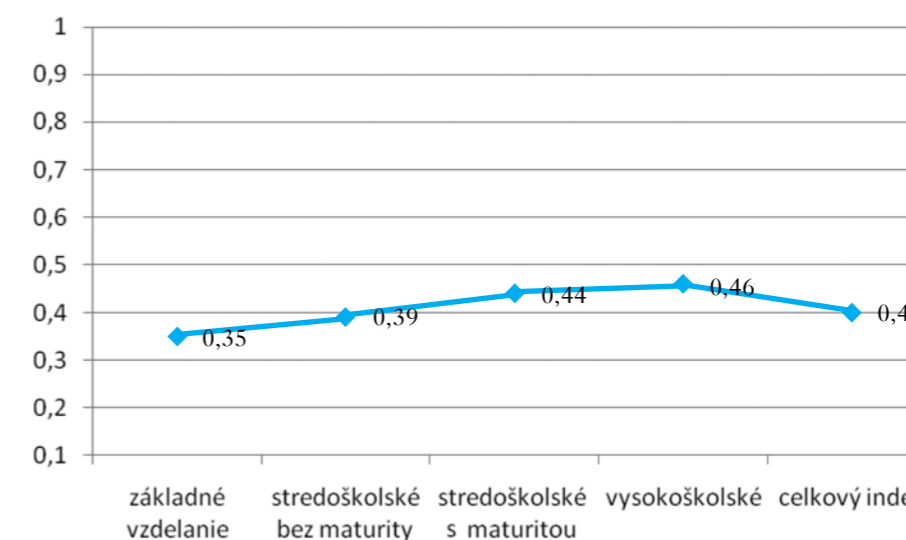
Celkový postoj ku kultúrnej rozmanitosti

V kvantitatívnom výskume sme respondentom predložili výroky, ktoré skúmali vnímanie kultúrnej rozmanitosti. Konkrétnym výrokom a odpoveďami sa budeme venovať neskôr. Vďaka takto použitej metodológii však bolo možné vytvoriť index poukazujúci na celkové vnímanie kultúrnej rozmanitosti a sledovať sociodemografické znaky vplyvajúce na tento postoj.

Index môže nadobúdať hodnoty od 0 – 1⁶ a identifikuje mieru pozitívneho vnímania kultúrnej rozmanitosti. Výsledky výskumu ukázali, že v priemere index miery pozitívneho vnímania kultúrnej rozmanitosti nadobudol hodnotu 0,4, čo znamená, že prevláda skôr rezervovaný postoj ku kultúrnej rozmanitosti. Zaujímavé je preto sledovať, aké charakteristiky respondentov na tieto postoje vplyvajú. Ukázalo sa, že nie sú štatisticky významné rozdiely v názoroch mužov a žien. Celkový postoj sa v oboch prípadoch pohyboval tesne okolo hodnoty 0,4. V prípade veku sa ukázalo, že mladší respondenti boli celkovo otvorenejší ku kultúrnej rozmanitosti. Tento vzťah sa však jednoznačne ukázal v prípade vzdelania. Čím vyššie vzdelanie respondenti uviedli, tým pozitívnejšie vnímali kultúrnu rozmanitosť (pozri graf 3).

GRAF 3

Celkový postoj ku kultúrnej rozmanitosti podľa vzdelania

⁶ 0 znamená negatívne vnímanie kultúrnej rozmanitosti a 1 pozitívne vnímanie kultúrnej rozmanitosti.

Ďalším faktorom, ktorý vplýva na vnímanie kultúrnej rozmanitosti, je **národnosť respondentov**. Respondenti so slovenskou národnosťou vnímali kultúrnu rozmanitosť menej pozitívne (index 0,39) ako respondenti maďarskej (0,51) alebo inej národnosti (0,43). Vlastná skúsenosť s príslušnosťou k určitej menšine (v tomto prípade národnostnej) teda znamená aj celkovú väčšiu otvorenosť ku kultúrnej rozmanitosti.

Veľkosť sídla sa pre sledovanú oblasť nejaví ako významný diferencujúci faktor. Odlišnosti sme však našli v jednotlivých krajoch, čo môže byť spôsobené rôznymi skúsenosťami s národnostnými menšinami a migrantmi v rôznych regiónoch. Nad celoslovenským priemerom sa pohybovali respondenti z Bratislavského, Trnavského, Trenčianskeho a Nitrianskeho kraja a, naopak, obyvatelia zo Žilinského, Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja vnímali kultúrnu rozmanitosť menej pozitívne (pozri tab. 2).

TABUĽKA 2

Kraj	Index celkového postoja ku kultúrnej rozmanitosti
Bratislavský	0,43
Trnavský	0,5
Trenčiansky	0,42
Nitriansky	0,41
Žilinský	0,37
Banskobystrický	0,31
Prešovský	0,39
Košický	0,4
Celoslovenský index	0,4

Na zabezpečenie spoľahlivosti získaných dát je dôležité vedieť, do akej miery sú respondenti názorovo konzistentní. Keby sa napríklad ukázalo, že ľudia vnímajú menšiny pozitívne, ale zároveň prejavujú vysoký sociálny dištanc voči nim, znamenalo by to, že metodológia nebola zvolená správne a na odpovede respondentov vplývali iné faktory viac ako ich skutočné postoje. Výsledky výskumu však ukázali, že respondenti sú v celkovom vnímaní kultúrnej rozmanitosti a v postoji ku konkrétnym skupinám (menšinám a cudzincom) veľmi konzistentní. Potvrdilo sa, že tí, ktorí majú výrazný sociálny dištanc voči národnostným menšinám a cudzincom (pozri kapitolu o sociálnom dištanci), teda odmietajú tieto skupiny vo svojom sociálnom priestore, majú zároveň negatívnejší postoj ku kultúrnej rozmanitosti.

Ak sa zaoberáme príklonom verejnosti k ideám pravicového extrémizmu, je dôležité sledovať tiež vzťah medzi otvorenosťou k odlišnosti a príklonom k demokratickým spoločenským princípom. Aj keď vzťah medzi týmito javmi nebol natoľko silný ako v prípade postojov k menšinám a cudzincom, prejavila sa štatistická súvislosť. Ľudia, ktorí majú tendenciu rešpektovať a podporovať demokratické princípy, sú aj viac otvorení ku kultúrnej rozmanitosti. To isté platí aj pre odklon od paternalizmu. Respondenti, ktorí vítajú kultúrnu rozmanitosť, prejavujú menší sklon k paternalizmu a k autoritárstvu (pozri 4. kapitolu *Demokracia versus autoritárstvo*).

Celkové vnímanie kultúrnej rozmanitosti bolo sledované v troch dimenziách – **emocionálnej, kognitívnej a konatívnej**. Emocionálnu zložku reprezentovali výroky skúmajúce pocity, ktoré kultúrnu rozmanitosť v ľuďoch vyvoláva (napr. *Slovensko je krajina Slovákov, a tak by to malo ostať*). Táto zložka sa netýka priamej interakcie s ľuďmi z odlišných kultúr, ani žiadnej aktivity, ktorú by bolo potrebné vyvinúť smerom k spoznaniu kultúrnej rozmanitosti. Tú viac sleduje kognitívna zložka postoja, ktorá hovorí o tom, do akej miery by sme mali menšiny a migrantov poznať, aby sme dokázali spolu existovať (je reprezentovaná napríklad výrokom *Od ľudí z iných kultúr sa môžem dozvedieť veci, ktoré by som sa inde nedozvedel/la*). Konatívna zložka sleduje názory na interakcie s ľuďmi z odlišného kultúrneho prostredia, resp. akceptáciu reštriktívnej politiky štátu voči nim (*Ak sa cudzinci neprispôbia Slovákom, mali by byť obmedzené ich práva*).

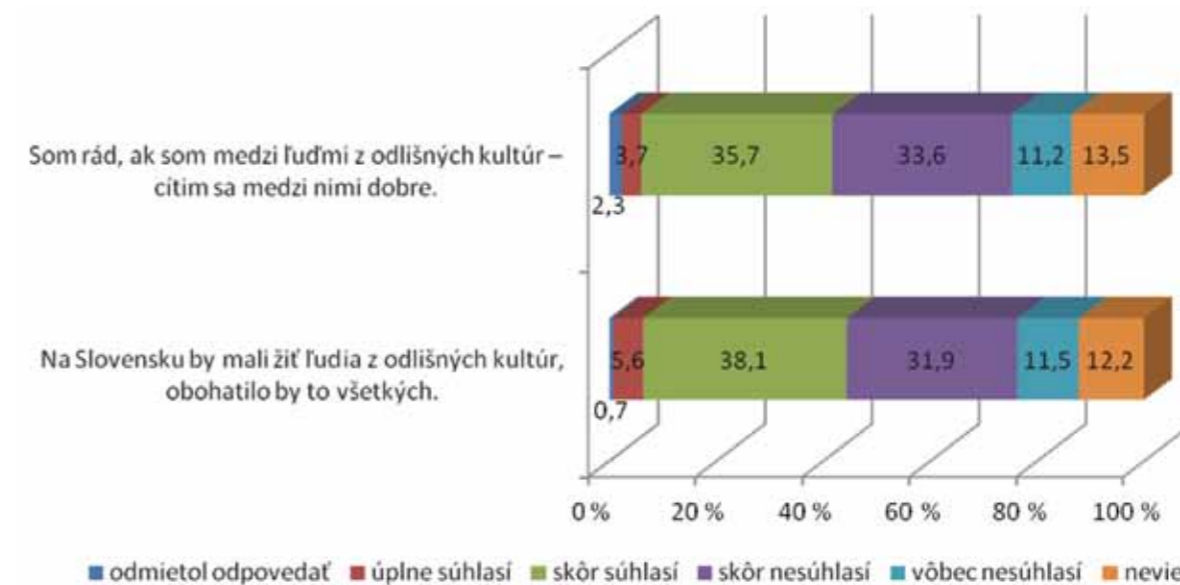
Hypotézou výskumu bolo, že postoj sa budú zhoršovať, ak výroky budú zamerané viac na priamu interakciu s menšinami a migrantmi alebo pri vnímaní potreby vedieť o týchto ľuďoch viac, teda v prípade konatívnej a kognitívnej zložky postoja.

Výskum však ukázal pravý opak. Emocionálna zložka postoja sa ukázala ako najproblematickejšia z hľadiska akceptácie odlišnosti (s hodnotou indexu 0,39). Respondenti vnímajú Slovensko pomerne etnocentricky a majú pocit, že kultúrna homogenita by mala byť zachovaná. Indexy ostatných dvoch zložiek mali vyššiu hodnotu, aj keď len nepatrne (kognitívna 0,4 a konatívna 0,44). Na základe týchto indexov sa nedá jednoznačne opísať, čo si ľudia pod kultúrnou rozmanitosťou predstavujú a do akej miery ju akceptujú. Preto sa v nasledujúcom texte budeme venovať podrobnejšie jednotlivým výrokom a výsledkom kvantitatívnej a kvalitatívnej časti výskumu.

Ako už bolo spomínané, vo výskume sme sa zamerali na viaceré aspekty kultúrnej rozmanitosti, od všeobecného vnímania až po spolužitie s ľuďmi z odlišných kultúr. Všeobecne ladené výroky sa týkali toho, či by malo byť Slovensko kultúrne heterogénne a ako sa samotní respondenti cítia medzi ľuďmi z odlišných kultúr. Graf 4 zobrazuje odpovede na tieto dva výroky.

GRAF 4

Názory na prítomnosť ľudí z kultúrne odlišného prostredia na Slovensku

Ako vidno z grafu, názory na to, či by mali ľudia z odlišných kultúr žiť na Slovensku, značne korešpondujú s pocitmi ohľadom ich spolunažívania a rozdeľujú populáciu na približne dve rovnaké skupiny, pričom prevažuje nesúhlas s uvedenými výroky. Zaujímavé na tejto dvojici výrokov je to, že pomerne veľká skupina respondentov (13,5 a 12,2 %) nevedela na daný výrok odpovedať. Znamená to, že s kultúrnou odlišnosťou nemajú skúsenosti a nevedia sa vyjadriť k pozitívnym alebo negatívnym dosahom zvyšujúcej sa diverzity. To sa potvrdilo aj vo fókusových skupinách, kde respondenti síce identifikovali vo svojom okolí cudzincov, ale okrem pracovného prostredia (aj to len v niektorých prípadoch) s nimi príliš často neprichádzajú do priamej interakcie.

Viac nám o prijatí kultúrnej diverzity napovedá negatívne ladený výrok *Slovensko je krajina Slovákov, a tak by to malo ostať*, s ktorým súhlasilo čiastočne alebo úplne až 67,9 % respondentov. To znamená, že takmer dve tretiny respondentov vidia Slovensko ako národný štát, ktorý je tvorený prevažne Slovákami, a cítia, že takýto charakter štátu by mal byť zachovaný.

V tejto súvislosti je však otázne, koho ľudia na Slovensku považujú za Slovákov a čo znamená, že Slovensko by malo zostať krajinou Slovákov. Na tento výrok sme sa konkrétnejšie zamerali v rámci fókusových skupín, aby sme hlbšie prenikli do vnímania etnicity respondentmi.

V skupinových rozhovoroch reagovali respondenti rôzne. V niektorých prípadoch stotožňovali pojem „Slovák“ s občianstvom a jazykom. Národnostné menšiny teda považovali za Slovákov, cudzincov až po získaní občianstva:

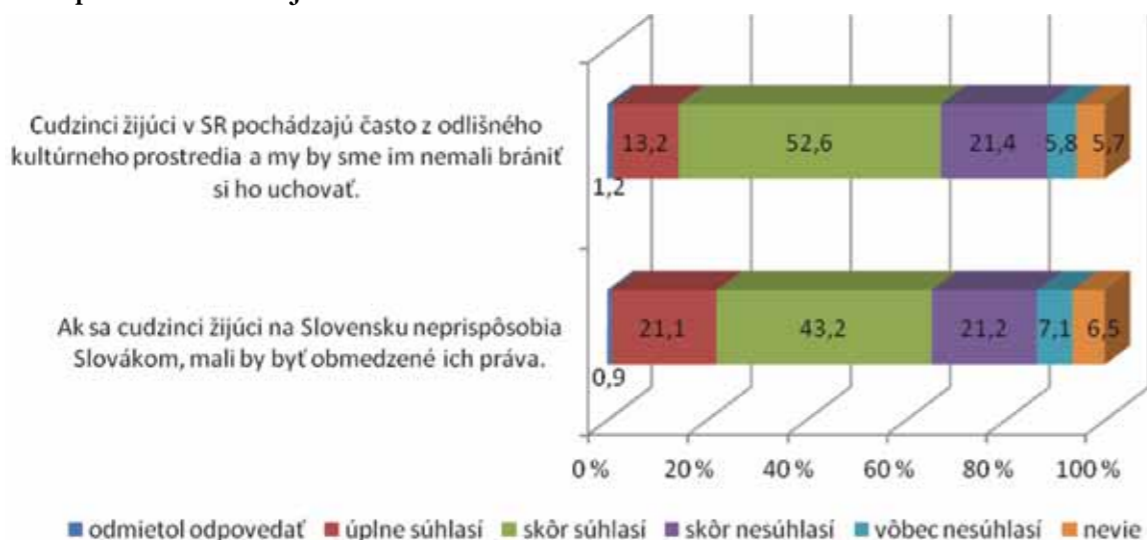
„Rómovia sú ale Slováci, keď sa tu narodí, tak majú štátne občianstvo, ale Maďar, ktorý žije na Slovensku, môže mať občianstvo štátne, ale národnosť maďarskú, ale je Slovákom, ale Róm má aj štátne občianstvo aj národnosť slovenskú.“ (muž, 26)

Ak sme sa však rozprávali viac o vzťahoch medzi menšinami a majoritou alebo o právach používať menšinový jazyk (pozri kapitolu o politikách k odlišnosti), etnocentrický jazyk vo výpovediach respondentov prevládala. Neochota priznať príslušníkom maďarskej národnosti možnosť používať na verejnosti ich materinský jazyk, zjavná podpora politik, ktoré vytvárajú skutočné nerovnosti (napr. voči Rómom), znamená, že majorita je ochotná príslušníkov menšín vnímať ako „Slovákov“ len vtedy, keď sa Slovákmí skutočne stanú a prispôbia sa tomu, čo je vnímané ako „slovenské“.

Pri hlbšom skúmaní toho, ako by sme mali vnímať národnostné menšiny a tzv. nové menšiny, ktoré začínajú vznikáť z komunit migrantov, sa potvrdilo, že etnicita a s ňou spojená kultúra zohrávajú dôležitú úlohu. Cudzincov a národnostné menšiny by sme mali rešpektovať, čo sa prejavilo aj v kvantitatívnej časti výskumu, keď sme respondentom povedali výrok: *Cudzinci žijúci v SR pochádzajú často z odlišného kultúrneho prostredia a my by sme im nemali brániť si ho uchovať.* S týmto výrokom čiastočne alebo úplne súhlasilo 65,8 % a nesúhlasilo menej ako 30 % respondentov. To by na prvý pohľad znamenalo privítanie kultúrnej diverzity a akceptáciu odlišnosti. Výrok *Ak sa cudzinci neprispôbia Slovákom, mali by byť obmedzené ich práva* však ukázal, že akceptácia odlišnosti je len podmienená. Graf 5 zobrazuje odpovede na oba výroky, pričom treba brať do úvahy, že výroky boli ladené opozitne. To poukazuje na značnú nekonzistenciu názorov, ktorá opäť potvrdzuje spomínané zistenie, že na všeobecnej úrovni je kultúrna odlišnosť vítaná, ale pri konkrétnejšej diskusii o podobe tejto akceptácie sa ľudia prikláňajú viac k obmedzovaniu práv menšín ako ich uznaniu. Na jednej strane totiž tvrdia, že by sme mali umožniť cudzincov uchovať si ich kultúrnu odlišnosť, na druhej strane vyžadujú prispôbenie hodnotám a normám majoritnej spoločnosti.

GRAF 5

Akceptácia kultúrnej odlišnosti cudzincov

Fókusové skupiny nám opäť umožnili pozrieť sa na túto problematiku podrobnejšie. Ukázalo, že kultúrna diverzita je všeobecne vnímaná pozitívne, ale len v prípade, keď kultúrne odlišné skupiny sa prispôbia kultúre a zvykom majoritnej populácie a keď ich požiadavky nebudú smerovať k výraznejšiemu posilňovaniu vlastnej kultúrnej (jazykovej a náboženskej) identity. Takéto vnímanie práv cudzincov sa premietlo do názorov na opatrenia štátu vo vzťahu k národnostným menšinám a cudzincov (pozri 3. kapitolu *Politika k menšinám a cudzincov*). Prejav kultúrnej odlišnosti sú tak zatlačované len do súkromnej sféry a vo verejnej nie sú natoľko akceptované. Prenos kultúrnych prvkov do verejného priestoru by mohol podľa viacerých spôsobiť ohrozenie slovenskej identity a toho, čo respondenti sami považujú za prvky kultúry:

„... je veľa krajín, kde si ľudia povedia, my sme tí, čo sme tu doma, my sme ten národ a sú na to hrdí. Preto si myslím, že prečo tomu na Slovensku tak nebolo, keď obývajú ho Slováci. Žiadne akože uzatváranie hraníc, proste byť otvorení tomu svetu a ja si myslím, že človek môže byť hrdý na to, že je Slovákom. Ja tu rada žijem, som hrdá na našu prírodu, na krásy Slovenska, na kultúru, na históriu Slovenska, na slovenský jazyk.“ (žena, 28)

Obavy zo straty vlastnej kultúrnej identity a zmeny charakteru štátu sa ukázali aj pri výroku, kde sme sa snažili zistiť, akú úlohu zohráva samotná kultúrna odlišnosť. Väčšina respondentov vo výskume (52,2 %) súhlasila s tým, že by sme mali preferovať prisťahovalectvo cudzincov, ktorí sú nám kultúrne bližší (pozri 3. kapitolu *Politika k menšinám a cudzincov*).

Názory na vzájomné interakcie s cudzincami a menšinami

Respondenti v kvantitatívnej časti výskumu uviedli, že o menšinách a cudzincov sa na Slovensku dostatočne hovorí a sú viditeľné. S týmto výrokom súhlasilo čiastočne alebo úplne až takmer 83 % populácie. Nás však predovšetkým zaujímalo, ako vnímajú potenciálne alebo reálne interakcie s ľuďmi z odlišného prostredia. V prvom rade sme chceli vedieť, či interakcie s cudzincami alebo menšinami môžu byť obohacujúce. Na výrok *Od ľudí z iných kultúr sa môžem dozvedieť veci, ktoré by som sa nikde inde nezdozvedel/la* odpovedalo pozitívne viac ako 60 % respondentov. No takmer 50 % uviedlo, že *nepotrebuje od cudzincov žiadne znalosti, všetko, čo potrebuje vedieť, sa dozvedia zo svojho okolia.* V tomto prípade sú odpovede respondentov značne nekonzistentné a naznačujú, že v hypotetickej rovine by kultúrna diverzita mohla priniesť obohatenie, ale oni sami takýto kontakt nebudú vyhľadávať a uspokojia sa so znalosťami, ktoré majú. Respondenti fókusových skupín, ktorí majú vlastné skúsenosti s cudzincami, vnímali interakcie s nimi ako pozitívne a obohacujúce.

„Kamarát robil v utečeneckom tábore. Boli tam ľudia z Južnej Afriky, boli v takom režime nie dost prísnom, mávali vychádzky a on ich sem-tam brávil domov. A že super, boli to veľmi dobrí chlapci, ja som sa pri nich veľa naučil, lebo to boli super ľudia.“ (muž, 31)

Dôležitým priestorom, kde môže dochádzať ku každodenným interakciám s ľuďmi z odlišných kultúr, je susedstvo alebo pracovné prostredie. Vzhľadom na to, že cudzincov je na Slovensku stále pomerne málo, ľudia obvykle nemajú s nimi osobnú skúsenosť, čo sa potvrdilo aj vo fókusových skupinách. Keď sme sa pýtali respondentov, či v ich okolí žijú cudzinci, viac hovorili o viditeľne odlišných skupinách (Vietnamci, Kórejci, Číňania), ktorých stretávajú vo verejnom priestore (trhoviská, reštaurácie), ale priame skúsenosti z každodenných interakcií mali len zriedka. To však môže znamenať aj to, že takýto typ interakcií nevyhľadávajú a ani nevedia, že cudzinci alebo príslušníci menšín v ich okolí žijú, resp. že sa s nimi nestretávajú.

Výskum potvrdil, že miestom, kde dochádza pomerne často k interakciám s cudzincami, je pracovné prostredie. Tu vedeli respondenti cudzincov identifikovať oveľa častejšie, predovšetkým tí, ktorí pracujú vo firmách so zahraničnou účasťou. V tomto prostredí sú interakcie s cudzincami oveľa rozmanitejšie a častejšie.

V kvantitatívnom výskume sme konkrétne skúsenosti s ľuďmi z odlišných kultúr nesledovali. Zamerali sme sa len na výroky, ktoré hodnotili potenciálny prínos alebo negatívne dôsledky kultúrnej diverzity na pracovné prostredie. Túto tému sme skúmali dvoma výroky, z ktorých jeden bol ladený pozitívne a druhý negatívne. Pri výskume sa ukázalo, že kultúrna rozmanitosť na pracovisku nie je prijímaná jednoznačne pozitívne. Graf 6 ukazuje odpovede na dva opozitne ladené výroky.

GRAF 6

Akceptácia kultúrnej heterogenity v pracovnom prostredí

Respondenti dávajú prednosť homogénnejšiemu pracovnému prostrediu. Takmer polovica nesúhlasila s tým, že kultúrna rozmanitosť vplyva na pracovné prostredie pozitívne, pričom len necelých 35 % takúto rozmanitosť vítala. Zaujímavé však je zistenie, že pomerne veľká časť respondentov sa k tomuto výroku nechcela alebo nevedela (skôr nevedela – 15,8 %) vyjadriť. To znamená, že mnohí respondenti nemajú osobnú skúsenosť s takýmto pracovným prostredím a niektorí z nich si netrúfajú posúdiť, čo by kultúrna diverzita na pracovisku priniesla. Obavy z potenciálnych problémov vyjadrilo pri druhom výroku *Pritomnosť ľudí z iných kultúr na pracovisku spôsobuje množstvo problémov* približne 40 % respondentov a 14 % sa nevedelo vyjadriť.

Vo fókusových skupinách boli aj respondenti, ktorí pracujú v zahraničných firmách, a majú teda skúsenosti s interakciami s cudzincami. Tu treba podotknúť, že ide predovšetkým o cudzincov z Európskej únie, teda krajín, ktoré sa nevyznačujú až takou kultúrnou odlišnosťou ako cudzinci z tretieho sveta.

Vo viacerých prípadoch hodnotili respondenti túto spoluprácu pozitívne, pričom cudzincov vnímali ako zodpovednejších a pracovitejších zamestnancov:

„...tým, že ja pracujem v jazykovej škole, ja dennodenný kontakt mám s Angličanmi, s Francúzmi aj so Španielmi. Tak ja ich vnímam pozitívne tým, že musím s nimi komunikovať každý deň, ale myslím si... že tí zahraniční sú dobrušnejší a lepší ako my Slováci, keď porovnávam ich prácu s ľuďmi, ako sa k nim správajú a ako oni sa správajú k nám. Nevie, či je to tou kultúrou, ale... mám skúsenosť. Minulý rok som bola v Holandsku a tam ma za dva týždne prijali ako svoju a my tu, keď príde niekto zahraničný, ešte ho ani nepoznáme a už ho ohovárame, že zas nejaký došiel turista... to je taký typický prejav Slovákov.“ (žena, 21)

Pre niektorých je heterogenita pracovného prostredia prejavom globalizácie. Stáva sa prirodzenou súčasťou fungovania firiem a viacerí respondenti vnímali cudzincov na pracovisku ako bežnú súčasť pracovného prostredia a nemali potrebu deliť zamestnancov na cudzincov a Slovákov.

Forma, akou sa v týchto firmách pracuje, vyžaduje viac kooperatívny ako súťaživý prístup, preto diverzitu nehodnotia ani pozitívne, ani negatívne:

„Je to cítiť z toho pohľadu, že si vieme navzájom pomôcť, keď pracujeme pre nejakých klientov zo zahraničia a už tam máme niekoho, kto je priamo odtiaľ, odkiaľ je ten klient, už sa predsa dokážeme s ním lepšie porozumieť, lebo bariéra z pohľadu angličtiny tu je. A keď už hovorí ten domáci s domácim, je to iné, ako keď hovorí Slováč s Američanom alebo Slováč s Francúzom alebo Indom.“ (muž, 19)

V niektorých prípadoch sa však respondenti vyjadrovali, že pri väčšej kultúrnej odlišnosti môže dochádzať k akýmisi „konfliktom kultúr“, ktoré môžu na pracovisku spôsobovať problémy. Odlišný spôsob práce a vyžadovanie istého typu správania môžu byť príčinou konfliktov na pracovisku. Jedným z problémov je aj jazyková bariéra, keď nedostatočná znalosť jazyka spôsobuje nedorozumenia:

„Ja mám tiež také medzinárodné styky v tej práci, že v podstate celý svet a u mňa je tá angličtina určitá bariéra, lebo viem, rozumiem, ale neviem sa tak vyjadriť ako po slovensky nielen v takej tej bežnej komunikácii, ale aj keď je napríklad nejaký konflikt...“

Tam je tá inakosť na prítlač v tej komunikácii, tie iné kultúry sa inak správajú, napríklad Indovia, oni nevedia povedať nie, hovoria stále áno, áno, áno. Potom človek musí vedieť, že je to Ind a on hovorí áno, áno, áno. Keď chcem od neho, aby niečo urobil, tak sa ho treba spýtať, prosím ťa, ako to urobíš, povedz mi. A on teraz zrazu príde do nejakého bodu, že hmmm... toto neviem urobiť.“ (muž, 23)

Keby sme celkovo zhodnotili vnímanie kultúrnej rozmanitosti, možno na Slovensku badať pomerne výrazný príklon k etnocentrizmu. Na celkové vnímanie kultúrnej rozmanitosti vplyva predovšetkým vzdelanie respondentov. Čím sú vzdelanejší, tým sú otvorenejší ku kultúrnej diverzite. Celkovo však prevažuje názor, že Slovensko by sa nemalo príliš kultúrne diverzifikovať a malo by ostať krajinou Slovákov. Tento názor majú až dve tretiny respondentov výskumu. Byť Slovákom v tomto prípade znamená, že národnostné menšiny alebo cudzinci sa majú prispôbiť hodnotám a normám majoritnej spoločnosti.

Ukázalo sa tiež, že verejnosť rozdielne vníma menšiny a cudzincov vo verejnom a súkromnom priestore. Ľudia sú ochotní rešpektovať kultúrnu odlišnosť vtedy, keď ju menšiny a cudzinci prejavujú len vo svojej súkromnej sfére. Vo verejnej sfére by mali byť zachovávané hodnoty a normy majoritnej spoločnosti, pričom odmietnutie odlišných ľudí v dôležitých verejných funkciách je symbolickým prejavom tohto postoja. Respondenti všeobecne vnímajú dôležitosť vzájomného spoznávanie rôznych skupín, sami však necítia potrebu dozvedieť sa o menšinách a cudzincoch na Slovensku viac alebo vchádzať s nimi do vzájomných interakcií.

3 Politika k menšinám a cudzincom

Ďalším dôležitým aspektom pri skúmaní podpory pravícovému extrémizmu je vnímanie politiky štátu k menšinám. Názory na to, ako by sa štát mal postaviť k rôznym aspektom života cudzincov a menšín, odrážajú jednak postoje k týmto skupinám, ale aj názory na úlohu štátu vo formulovaní politiky k nim.

Vo výskume sme úlohu štátu sledovali prostredníctvom miery súhlasu s rôznymi výroky, ktoré boli ladené buď pozitívne, alebo negatívne (reštriktívne) voči cudzincom. Tieto výroky obsahovali určitý prístup štátu ku konkrétnej menšine alebo javu spojeného so životom konkrétnej menšiny na Slovensku. Celkovo respondenti posúdili štrnásť výrokov, ktoré sa týkali Vietnamcov, maďarskej menšiny, cudzincov všeobecne, utečencov, moslimov, židov a Rómov. V prípade každej menšiny mali respondenti posúdiť dva opozitne ladené výroky (pozri III. časť: *Prvostupňové triedenie, otázka č. 3*). Výsledky boli analyzované tak, aby poskytli prehľad o tom, do akej miery respondenti preferujú pozitívny prístup štátu k menšinám alebo, naopak, preferujú viac reštriktívny prístup.

Politika štátu vo vzťahu k národnostným menšinám

Vo verejnom a v politickom diskurze o menšinových politikách sa najviac pozornosti venuje maďarskej a rómskej menšine. Preferovanie reštriktívneho prístupu v politikách k týmto skupinám často používajú nacionalisticky ladené politické strany a hnutia ako nástroj na získavanie sympatizantov a voličských hlasov. To indikuje, že tieto strany kalkulujú s negatívnym vnímaním práve rómskej a maďarskej menšiny. Vo výskume sme chceli zistiť, do akej miery respondenti skutočne podporujú reštriktívne politiky. Pod reštriktívnymi politikami sme pritom rozumeli také, ktoré určitým spôsobom obmedzujú práva týchto skupín a pôsobia smerom k nim diskriminačne. Pozitívne ladené výroky zasa sledovali akceptáciu diverzity a podporu nediskriminačného prístupu.

V prípade rómskej menšiny sme predložili dva výroky, ktoré sledovali, či respondenti podporujú politiku, ktorá by umožňovala nediskriminačný prístup rómskych detí k vzdelávaniu a zároveň či by súhlasili s reštriktívnou politikou, ktorá by obmedzovala pôrodnosť Rómov na Slovensku.

TABULKA 3

Názory verejnosti na verejnú politiku vo vzťahu k Rómom (v %)⁷

Štát by mal prijať opatrenia na zníženie pôrodnosti Rómov.		Rómske deti by mali navštevovať bežné školy spolu s ostatnými deťmi.	
Úplne súhlasím	45,3	Úplne súhlasím	16,5
Skôr súhlasím	28,9	Skôr súhlasím	35,1
Skôr nesúhlasím	10,8	Skôr nesúhlasím	25,3
Vôbec nesúhlasím	8,0	Vôbec nesúhlasím	17,1
Neviem	5,2	Neviem	4,6

⁷ Dopočet do 100 % v prípade oboch výrokov tvoria respondenti, ktorí na výroky odmietli odpovedať.

Negatívne postoje voči Rómom, ktoré sú známe z výskumov⁸ realizovaných na Slovensku, sa premietli aj do názorov na politiku, ktorú by verejnosť vo vzťahu k Rómom preferovala. Na základe miery súhlasu s uvedenými výroky možno konštatovať, že respondenti výrazne podporujú reštriktívnu politiku voči Rómom, ktorá dokonca popiera rovnosť práv tejto menšiny a je otvorene diskriminačná. Až dve tretiny respondentov totiž súhlasili s výrokom *Štát by mal prijať opatrenia zamerané na zníženie pôrodnosti Rómov*.

Podporu rovnosti vo vzdelávaní, teda súhlas s výrokom *Rómske deti by mali navštevovať bežné školy spolu s ostatnými deťmi* vyjadrilo len niečo viac ako 50 % respondentov. Ostatní s týmto výrokem nesúhlasili, prípadne nevedeli alebo odmietli odpovedať. To znamená, že významná časť populácie podporuje odlišné štandardy pre príslušníkov menšín, ktorým je rovnosť prístupu garantovaná Ústavou SR a špecificky upravená antidiskriminačným zákonom.

Respondenti boli vo svojich výrokoch veľmi konzistentní. Druhostupňové triedenie potvrdilo, že existuje štatisticky významná skupina respondentov, ktorí podporujú obmedzovanie reprodukčných práv Rómov a zároveň nesúhlasia s tým, aby rómske deti navštevovali bežné triedy spolu s ostatnými deťmi.

Druhou skupinou, na ktorú sme sa v súvislosti s politikou štátu zamerali, bola maďarská menšina. Tá sa často v posledných rokoch objavuje v politickom a verejnom diskurze (tzv. maďarská karta). Preto je zaujímavé sledovať, ako verejná diskusia o maďarskej menšine korešponduje s názormi občanov na politiku voči nim.

TABULKA 4

Názory verejnosti na verejnú politiku vo vzťahu k maďarskej menšine (v %)⁹

Príslušníci maďarskej menšiny by na verejnosti nemali hovoriť po maďarsky.		Bolo by prínosné, keby si príslušníci maďarskej menšiny mohli sami spravovať záležitosti, ktoré sa ich priamo týkajú.	
Úplne súhlasím	15,7	Úplne súhlasím	9,8
Skôr súhlasím	20,4	Skôr súhlasím	26,9
Skôr nesúhlasím	28,4	Skôr nesúhlasím	29,4
Vôbec nesúhlasím	30,8	Vôbec nesúhlasím	21,9
Neviem	3,7	Neviem	11,0

Podporu reštriktívnej politiky k Maďarom sme sledovali výrokom *Príslušníci maďarskej menšiny by na verejnosti nemali hovoriť po maďarsky*. Čiastočný alebo úplný súhlas vyjadrilo 36,1 % respondentov. Takmer polovica respondentov (48,8 %) s týmto výrokom čiastočne alebo úplne nesúhlasila. Ostatní sa nevedeli alebo odmietli vyjadriť. Vzhľadom na to, že tento výrok môže mať u respondentov rôzne interpretácie toho, čo znamená na *verejnosti hovoriť po maďarsky*, zamerali sme sa na tento výrok aj v rámci fókusových skupín. Tie opäť potvrdili, že ľudia do veľkej miery oddeľujú verejný a súkromný priestor. Respondenti fókusových skupín uvádzali, že im neprekáža, ak Maďari hovoria po maďarsky doma alebo medzi sebou. Vo verejnom priestore, predovšetkým pri poskytovaní verejných služieb, by však vyžadovali striktné používanie slovenčiny. Podľa nich by príslušníci maďarskej menšiny mali povinne ovládať štátny jazyk a pri poskytovaní rôznych služieb (v obchode, v nemocniciach, na úradoch) používať slovenčinu.

⁸ Porovnaj napr. s European Values Study: Slovak Republic 2008, dostupné na: www.europeanvaluesstudy.eu, ďalej *Aktuálne problémy Slovenska 1999 – 2002*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, Kriglerová, E.: *Rómovia vs. majorita – postoje, vzťahy, konflikty*. In: Vašečka, M. (ed): *Rómske hlasy*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2002.

⁹ Dopočet do 100 % v prípade oboch výrokov tvoria respondenti, ktorí na výroky odmietli odpovedať.

„Ja som taký umiernenější voči nim. Keď tu chcú žiť, proste sú na Slovensku, tak by sa mali naučiť ten slovenský jazyk a mali by byť aj tie názvy, mali by tomu rozumieť, ale v súkromní, ale aj v tom obchode sa medzi sebou môžu rozprávať po maďarsky. Keď tam ale príde cudzí človek, prvý jazyk, ktorý použijem, tak ten svoj, lebo ved som na Slovensku.“ (muž, 35)

Uvedený výrok najlepšie reprezentuje názory väčšiny respondentov fókusových skupín. Zaujímavým zistením boli negatívne názory na používanie dvojjazyčných tabúl, vysvedčení a používanie maďarčiny v úradnom styku. Napriek tomu, že ide o poskytovanie informácií v oboch jazykoch, respondenti to považujú za neadekvátne. Verejný priestor by mal byť podľa viacerých slovenský, keďže štátnym jazykom je slovenčina. Len zopár respondentov sa vyjadrilo, že im dvojjazyčné tabule alebo iné dvojjazyčné informácie neprekážajú.

„Oni sa tu proste rozťahujú, inak mi to ani nepripadá... Vojdeš do slovenskej dediny a je nápis po slovensky aj po maďarsky. Ukáž mi jeden na maďarskej strane. Alebo dvojjazyčné vysvedčenia, čo je na Slovensku tuším ojedinelé vo svete.“ (muž, 27)

Ústava SR v časti o menšinových právach jasne stanovuje, že príslušníci menšín majú právo prijímať a odovzdávať informácie v materinskom jazyku, používať tento jazyk v úradnom styku a byť v materinskom jazyku vzdelávaní.¹⁰ Aj ďalšia legislatíva (napr. zákon o používaní jazykov národnostných menšín¹¹) jednoznačne priznáva občanom patriacim k národnostným menšinám jazykové práva. Podporu reštrikcií v tejto oblasti teda možno považovať za podporu konania, ktoré je v rozpore s platnou legislatívou a obmedzuje štátom priznané menšinové práva.

Opačným výrokom, ktorý bol ladený pozitívne a skúmal názory na multikultúrny prístup k menšinovým právam, bol výrok *Bolo by prínosné, keby si príslušníci maďarskej menšiny mohli sami spravovať záležitosti, ktoré sa ich priamo týkajú.* S týmto výrokom skôr alebo úplne súhlasilo 36 % respondentov, nesúhlasilo (skôr alebo úplne) 56 % respondentov a ostatní sa odmietli alebo nevedeli vyjadriť. To znamená, že väčšina respondentov by nepodporovala akékoľvek práva Maďarov na vlastnú samosprávu. Výsledky fókusových skupín tento názor len podporujú. Silný nesúhlas s používaním maďarčiny vo verejnom priestore predikuje aj silný nesúhlas s akoukoľvek samosprávou založenou na etnickom princípe.

Podobne ako v prípade Rómov aj tu sa ukázala konzistentnosť odpovedí na opačne ladené výroky. Znamená to, že štatisticky významná časť respondentov jednoznačne podporuje reštriktívnu politiku. Tí, ktorí nesúhlasia s podporou samosprávy maďarskej menšiny, zároveň podporujú reštrikcie proti používaniu maďarčiny vo verejnom priestore.

Stále aktuálnou témou na Slovensku je téma vojnového Slovenského štátu a problematika antisemitizmu. Otázka, ktorá nás v tejto súvislosti zaujímala, je úloha štátu v pripomínaní holokaustu a prenasledovania židov vo vojnovom období.

Preto sme vo výskume (na rozličných miestach v dotazníku) použili dva opačne ladené výroky, ktoré sledovali úlohu štátu v pripomínaní prenasledovania židov počas vojnového Slovenského štátu. Ukázalo sa, že približne 35 % respondentov si myslí, že ide o tému, ktorej by sa mal štát venovať. Nadpolovičná väčšina respondentov však s týmto výrokom nesúhlasila a stotožnila sa skôr s tým, že štát prenasledovanie židov pripomínať nemusí. Na hlbšie skúmanie tejto témy by bol potrebný podrobnejší výskum, ktorý by sledoval dôvody, prečo respondenti jednotlivé výroky posúdili takto. Otázne totiž je, či pripomínanie holokaustu má byť úlohou štátu alebo niekoho iného, resp. či sa má prenasledovanie židov vôbec pripomínať.

¹⁰ Ústava SR čl. 34 ods. 1 a 2

¹¹ Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z.

TABUĽKA 5

Názory verejnosti na verejnú politiku vo vzťahu k židovskej menšine (v %)¹²

Úlohou štátu by malo byť pripomínanie prenasledovania židov počas vojnového Slovenského štátu.		Štát nemusí riešiť, aby sa prenasledovanie židov počas druhej svetovej vojny stále pripomínalo.	
Úplne súhlasím	10,1	Úplne súhlasím	15,3
Skôr súhlasím	24,5	Skôr súhlasím	35,7
Skôr nesúhlasím	34,9	Skôr nesúhlasím	27,8
Vôbec nesúhlasím	18,7	Vôbec nesúhlasím	10
Neviem	11,8	Neviem	11,2

Odpovede na oba predložené výroky boli do značnej miery konzistentné, čo potvrdzuje spoľahlivosť získaných dát.

Politika štátu vo vzťahu k cudzincom

Keďže migrácia je na Slovensku iba vynárajúcou sa novou témou a ešte len vstupuje do verejného diskurzu, zatiaľ nebolo v dostatočnej miere sledované, ako verejnosť túto problematiku vníma. Existujúce výskumy¹³ naznačujú, že prítomnosť cudzincov na Slovensku je verejnosťou vnímaná veľmi stereotypne. Cudzinci sú vnímaní ako hrozba pre krajinu (zvyšovanie kriminality, šírenie chorôb) a ako ekonomická záťaž.

Vo výskume sme sa preto zamerali na viacero výrokov, ktoré skúmajú názory na politiku štátu k cudzincom. Rovnako ako v prípade národnostných menšín, aj tu sme sledovali opozitné výroky s cieľom zistiť konzistentnosť názorov verejnosti.

Postoj k regulovaniu migrácie sme sledovali prostredníctvom dvoch výrokov: *Štát by nemal brániť akýmkoľvek cudzincom usadiť sa na Slovensku* a *Štát by mal podporovať prisťahovalectvo iba tých cudzincov, ktorí sú nám kultúrne bližší.*

TABUĽKA 6

Názory verejnosti na verejnú politiku k cudzincom (v %)¹⁴

Štát by nemal klásť prekážky akýmkoľvek cudzincom usadiť sa na Slovensku.		Štát by mal podporovať prisťahovalectvo iba tých cudzincov, ktorí sú nám kultúrne bližší.	
Úplne súhlasím	7,3	Úplne súhlasím	10,3
Skôr súhlasím	31,3	Skôr súhlasím	41,9
Skôr nesúhlasím	37,2	Skôr nesúhlasím	25,1
Vôbec nesúhlasím	17,4	Vôbec nesúhlasím	11,1
Neviem	5,5	Neviem	10,9

¹² Dopočet do 100 % v prípade oboch výrokov tvoria respondenti, ktorí na výroky odmietli odpovedať.

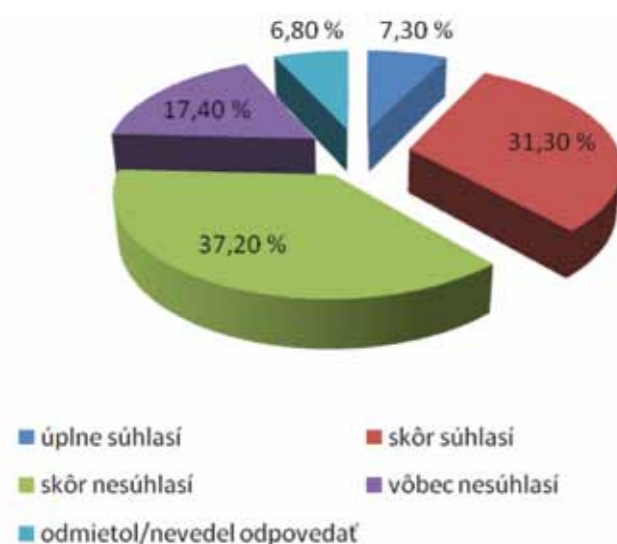
¹³ Vaščeka, M.: *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava, IOM, 2009. *Slováci majú stále obavy z cudzincov*, výskum agentúry FOCUS, Sme, 1. 11. 2011

¹⁴ Dopočet do 100 % v prípade oboch výrokov tvoria respondenti, ktorí na výroky odmietli odpovedať.

Ako vidno z nasledujúceho grafu, odpovede na prvý z predložených výrokov sa rozptýlili pomerne pravidelne medzi jednotlivé varianty s výraznejším príklonom skôr k nesúhlasu. Preto sme sa v rámci fókusových skupín zamerali na otázku, čo pod týmto výrokom ľudia rozumejú a ako si prípadnú reguláciu politiky k cudzincom predstavujú.

GRAF 7

Štát by nemal brániť akýmkoľvek cudzincom usadiť sa na Slovensku

Respondenti fókusových skupín vo všeobecnosti podporujú narastajúcu diverzitu, ale obávajú sa potenciálne negatívnych dôsledkov imigrácie, preto by privítali, keby ju štát reguloval. Štát by mal vyžadovať prispôbenie sa domácim (predovšetkým) kultúrnym zvykom.

„Asi by mi ani nevadilo, keby tu boli nejaké komunity mimo EÚ, možno viac ľudí z Ázie alebo Afričanov, pokiaľ by boli prispôsobiví a žili by v rámci tej spoločnosti, v ktorej sa nachádzajú, v nejakých normách, bez problémov. Prispôsobiví v tom smere, že určite nejakí tí Arabi by tu nemali presadzovať tú ich šariu, to právo, že pokiaľ sú na našom území a nemajú na to povolenie od štátu, pretože sú na našom území.“ (muž, 24)

Prispôbenie pravidiel krajiny, do ktorej migranti prichádzajú, považuje väčšina respondentov za jednu zo základných podmienok pozitívneho prijatia zo strany štátu. Tento názor je podporený aj výrokom, že *Štát by mal podporovať príchod len tých cudzincov, ktorí sú nám kultúrne bližší*. S týmto výrokom čiastočne alebo úplne súhlasilo 52,2 % respondentov, pričom až 11 % sa nevedelo alebo odmietlo vyjadriť. Preferovanie kultúrnej blízkosti naznačuje obavu z vplyvov iných kultúr a ohrozenia vlastnej kultúrnej identity. To sa najviac prejavilo v otázkach týkajúcich sa akceptácie moslimov žijúcich na Slovensku (pozri ďalej).

Vo všeobecnosti prevládali názory, že štát by mal regulovať predovšetkým účel, za ktorým sem cudzinci prichádzajú. Mal by tiež preskúmať osobnú históriu cudzinca a prijať len tých, u ktorých sa preukáže ich bezúhonnosť. Obavy z narastania kriminality boli jedným z najčastejšie spomínaných obáv z narastania migrácie. Štát by mal tiež regulovať počet cudzincov na trhu práce. Tu sa však objavil aj názor, že je to v prospech majority, ale aj samotných cudzincov:

„(Štát by mal migráciu regulovať)... Ale to by bolo aj v ich prospech, aby sa tu stihli etablovať, aby nebol nejaký nával, aby aj oni boli na to pripravení.“ (žena, 21)

Celkovo možno konštatovať, že narastajúca diverzita spôsobená migráciou je vítaná. Ak však skúmame tento názor do hĺbky, ľudia považujú za dôležité, aby sa cudzinci prispôbili

hodnotám a normám spoločnosti, do ktorej prichádzajú. Zároveň by mal štát regulovať, aký typ migrantov do krajiny prichádza. Nadpolovičná väčšina respondentov preferuje migrantov z kultúrne blízkych krajín (52,2 %). Podľa respondentov z kvalitatívneho výskumu mal štát tiež sledovať, do akej miery bezúhonní sú cudzinci prichádzajúci do krajiny a či prispievajú k ekonomickému rozvoju krajiny.

Prístup vnímajúci migráciu ako prílev len tých imigrantov, ktorých príchod je pre krajinu ekonomicky výhodný a ktorí navyše „neohrozujú“ kultúrnu homogénnosť krajiny, je prítomný aj v politickom diskurze (nielen) na Slovensku. Konštruovanie cudzincov ako „hrozby“ je typické pre súčasnú migračnú politiku¹⁵, ktorá formuluje predovšetkým opatrenia na ochranu majority pred dôsledkami migrácie. Migrácia je však prirodzený proces, ktorý bol historicky prítomný aj v našej krajine a pomáhal spoluvytvárať podobu noriem a hodnôt, ktoré sú na Slovensku považované za „spoločné“. Výskumy o integrácii migrantov do slovenskej spoločnosti poukazujú na to, že práve migranti čelia rôznym bariéram¹⁶, ktoré im znemožňujú plnohodnotne participovať na fungovaní spoločnosti. Diskusia o preferovaní „kultúrnej blízkosti“ je tak utopickou snahou o homogenizáciu spoločnosti, ktorá nikdy homogénnou nebola.

Politika k moslimom

Okrem všeobecnej kategórie cudzincov sme sa pokúsili zmapovať aj vnímanie niektorých špecifických skupín cudzincov. Moslimovia sú špecifickou kategóriou, pretože sa okrem inej štátnej príslušnosti alebo etnicity odlišujú aj náboženstvom. Vyznávanie a praktizovanie islamu so sebou prináša nové výzvy, ktoré môžu byť vnímané buď ako obohacujúce, alebo ako hrozba. Špecifickú situáciu moslimov spôsobuje aj skutočnosť, že vo verejnom diskurze sa islam často spája s terorizmom, čo podporuje konštruovanie tejto skupiny ako „hrozby“ pre spolužitie.

Ústava SR garantuje každému „slobodne prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru buď sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov alebo zúčastňovať sa na jeho vyučovaní.“¹⁷ Preto sme sledovali, ako uplatňovanie tohto práva podporujú respondenti v našom výskume, konkrétne ako vnímajú politiky v oblasti uplatňovania náboženskej slobody.

Výroky, ktoré sme použili v súvislosti s politikou k moslimom, sa týkajú práve náboženského aspektu. Pozitívne ladený výrok znel: *Slovensko by malo prijať také opatrenia, ktoré by zlepšili praktizovanie islamu moslimami, ktorí tu žijú*.

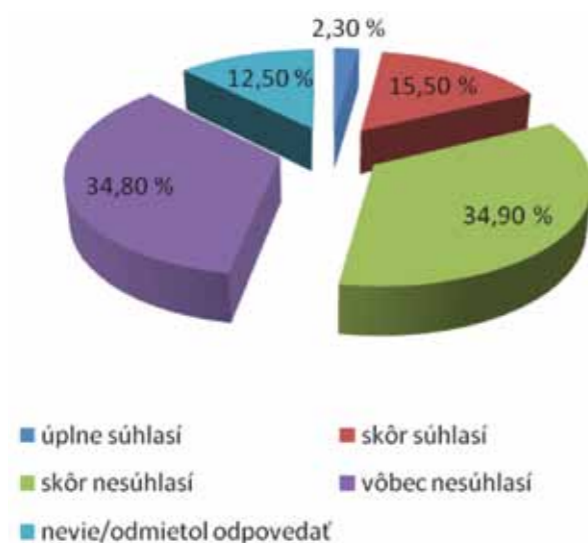
¹⁵ Pozri napr. Lajčáková, J.: *Právne postavenie a politika k novovznikajúcim etnickým, jazykovým a náboženským menšinám na Slovensku*, In: Gallová, E., Kadlečková, J., Lajčáková, J.: *Migranti. Nový pohľad na staré problémy. Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku*. Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry 2009.

¹⁶ Pozri napr. Gallová, E., Kadlečková, J., Lajčáková, J.: *Migranti. Nový pohľad na staré problémy. Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku*. Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, alebo Vašečka, M. Košťál, C.: *Integrácia migrantov – vieme, čo chceme?* Bratislava, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť 2009.

¹⁷ Ústava SR čl. 24

GRAF 8

Slovensko by malo prijať také opatrenia, ktoré by zlepšili praktizovanie islamu moslimami, ktorí tu žijú

Ako vidno z grafu, prevažná väčšina respondentov (69,7 %) skôr alebo úplne nesúhlasí s tým, aby štát umožnil moslimom praktizovať svoju vieru. Takýto silný nesúhlas korešponduje aj s odpoveďami na druhý výrok, ktorý bol formulovaný negatívne: *Slovensko by nemalo dovoliť výstavbu moslimských náboženských a kultúrnych centier*. S týmto výrokom súhlasila o niečo viac ako polovica respondentov (50,5 %) a nesúhlasilo 38,9 % respondentov. V prípade obidvoch výrokov pomerne vysoké percento nevedelo na danú otázku odpovedať (približne 10 %), čo poukazuje na pomerne vysokú neinformovanosť respondentov o tejto téme.

Aby sme sa viac dozvedeli o motívoch a kontexte názorov respondentov na politiku k moslimom, zamerali sme sa na ňu aj počas kvalitatívnej časti výskumu. Aj v nej sa potvrdilo, že ide o jednu z „najvýbušnejších“ tém (popri téme postavenia maďarskej a rómskej menšiny). Počas fókusových skupín sme sa pýtali respondentov, ako by reagovali, keby si moslimovia chceli postaviť na Slovensku náboženské centrum.

Takmer všetci respondenti z piatich fókusových skupín sa postavili výrazne proti takejto možnosti, pričom pod náboženským centrom si automaticky predstavovali mešitu. Do ich postojov sa výrazne premieta verejná (politická a mediálna) diskusia na túto tému. Jednotliví respondenti sa obvykle líšili len spôsobom argumentácie proti výstavbe takýchto centier.

Najzávažnejším problémom pre respondentov je kultúrna odlišnosť, ktorá by viedla k zmene sociálneho a kultúrneho prostredia na Slovensku:

„Moslimovia sú totižto veľmi sa rozširujúca komunita a je veľmi nebezpečné si sem pustiť moslimov. ...Netreba hovoriť len o tom, že sú trochu iní, že je to iná národnosť. Ale moslimské myslenie je úplne iné ako naše európske a väčšina vojen vznikla práve medzi týmito dvoma skupinami.“ (muž, 45)

Podobne ako v prípade sociálneho dištancu, aj pri tejto téme sa prejavil významný rozdiel vo vnímaní verejnej a súkromnej sféry. V princípe jedinou možnosťou, ako povoliť moslimom vyznávať ich vieru, je utiahnuť sa do súkromia. Mali by sa prispôbiť hodnotám a normám spoločnosti, do ktorej prichádzajú, a svoju kultúru udržiavať len v súkromí (ak vôbec):

„V byte nech sa modlí hoci aj dvadsaťkrát (ale potichu) za deň, ale proste vyjdeš na ulicu, správdaj sa ako bežný človek, nech je hoci aj zelený mušiček...“ (muž, 27)

V prípade moslimov a celkovo cudzincov je však odlišná obava väčšiny respondentov zo snáh ovplyvniť a zmeniť kultúru na Slovensku. Islam vnímajú ako náboženstvo, ktoré má priamo vo svojom obsahu povinnosť šírenia viery, hoci aj násilným spôsobom. Medzi respondentmi sa tak prejavovala obava z postupného zvyšovania počtu praktizujúcich moslimov, ktorá je opäť ovplyvnená stereotypným obrazom sprostredkovaným médiami, keďže konkrétnu skúsenosť s rozrastajúcou komunitou moslimov na Slovensku respondenti z objektívnych dôvodov nemôžu mať:

„Moslimská komunita sa rozrastá strašnou rýchlosťou. Keby ich tam bolo napríklad päťdesiat, za mesiac by ich tam bolo sto. Potom by nás pohltili a potom by toto bol moslimský štát tak, ako by možno bol celý svet.“ (muž, 26)

Ďalšou obavou je narastanie politických požiadaviek v prípade, keby im štát začal poskytovať určité práva, napríklad možnosť praktizovať islam v náboženskom centre. Argumentácia stojí na tom, že pri splnení prvej požiadavky budú nasledovať ďalšie, až moslimovia budú mať viac práv ako majoritná populácia. Zaujímavé je sledovať logiku argumentácie, ktorá je postavená na tom, že menšina (či už náboženská, etnická alebo jazyková) by nemala mať tie isté práva ako majorita.

„Myslím si, že keď im niečo dovoľíme, čo sa týka toho ich náboženstva, určite to bude postupovať, že chcú viac (presne neviem, ako to tí Turci majú...), budú si to chcieť presadiť, budú chcieť, aj ich deti aby boli toho vyznania. Chceli by to podľa mňa rozšíriť a Slovensko je dosť malé na to a myslím si, že by sem potom vo väčšej miere prichádzali tie etnické skupiny.“ (žena, 20)

Najmiernejšie formulácie proti praktizovaniu islamu sa spájali už so spomínanou náboženskou slobodou. Niektorí respondenti, prevažne s vysokoškolským vzdelaním, tvrdili, že by sme nemali obmedzovať práva ľudí na akékoľvek vierovyznanie. Napriek tomu sa v súvislosti s islamom objavovali obavy o to, čo by konkrétne praktizovanie islamu pre krajinu znamenalo. Nezakázali by a priori praktizovanie islamu, boli by však opatrní v miere práv, ktoré by táto skupina mala mať.

Názory verejnosti na politiku štátu k moslimom je možné porovnať s výsledkami výskumu, ktoré Centrum pre výskum etnicity a kultúry realizovalo v roku 2009 medzi rôznymi komunitami cudzincov. Tento výskum poukázal na to, že mnohí migranti vnímajú požiadavky spoločnosti na „prispôbenie sa“ hodnotám majority a svoje náboženstvo prežívajú predovšetkým v súkromí. Napriek tomu by ocenili uznanie vlastného náboženstva ako rovnocenného a považovali by to za prejav uznania vlastnej kultúry. Mnohí migranti sa líšili v miere požiadaviek, ktoré by mali k štátu v praktizovaní náboženstva, ale možnosť praktizovať vieru vo vlastnom náboženskom centre vnímali ako dôležitú podmienku realizácie práva na slobodu vierovyznania. Zároveň mali pocit, že ak im štát umožní praktizovať vieru, sami budú krajinu považovať za „svoju“ a identifikujú sa s ňou lepšie, ako keď im budú kladené prekážky v tejto oblasti¹⁸. Porovnanie výsledkov oboch výskumov teda ukazuje značnú diskrepanciu názorov verejnosti a názorov samotných moslimov.

Politika k Vietnamcom

Vietnamská komunita je jednou z najpočetnejších a respondenti ju aj vo fókusových skupinách označovali ako jednu z najviditeľnejších spomedzi komunít vznikajúcich za posledné roky imigráciou. Jednak ide o prevažne ekonomických migrantov, ktorí sa venujú predaju tovaru a služieb, a zároveň ide o komunitu, ktorá pochádza z výrazne odlišného kultúrneho prostredia

¹⁸ Pozri napr. Gallová, E., Kadlečková, J., Lajčáková, J.: Migranti. *Nový pohľad na staré problémy. Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku*. Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry 2009.

a je pomerne ľahko identifikovateľná na základe odlišného výzoru¹⁹. Preto sme sa vo výskume zamerali na tieto dva aspekty a zaujímalo nás, akú politiku by mal štát zaujať k tejto skupine. Opäť sme formulovali dva výroky, jeden ladený pozitívne a druhý negatívne.

Negatívne ladený výrok tvrdil: *Podnikanie Vietnamcov v SR by malo byť v porovnaní s inými podnikateľmi prísnejšie kontrolované*. Tento výrok bol zámerne postavený výrazne reštriktívne, aby obsahoval návrh na formálne nerovnaké podmienky na podnikanie pre majoritu a príslušníkov tejto skupiny. Súhlas s týmto výrokom teda znamená, že ľudia vnímajú podnikanie Vietnamcov ako a priori podozrivé, vyžadujúce špecifickú pozornosť štátu. S týmto sa vo výskume „úplne“ stotožnilo 40,3 % respondentov a „častočne“ 36,5 %. Prísnejšiu kontrolu by tak podporovalo viac ako 76 % obyvateľov. Len o niečo viac ako 18 % respondentov s týmto výrokom (úplne alebo čiastočne) nesúhlasilo. To poukazuje na závažný problém vo vnímaní rovnosti práv. Je zjavné, že vnímanie konceptu rovnosti je nedostatočné. Výrazná časť obyvateľstva by sa priklonila k otvorene diskriminačnému opatreniu založenému na tom, že niekto pochádza z inej krajiny, prípadne je odlišný v iných aspektoch.

Vzťah medzi oficiálne uznanými národnostnými menšinami a novovznikajúcimi komunitami migrantov sa môže z pohľadu štátu vnímať aj v zmysle určitých práv, ktoré sú týmto skupinám priznávané. V súčasnosti komunity migrantov nemajú zo strany štátu oficiálne priznávané menšinové práva v takom rozsahu ako štátom uznané národnostné menšiny. Chceli sme preto vedieť, či by verejnosť súhlasila s tým, aby štát podporoval napríklad kultúru tzv. nových menšín. Preto sme vo výskume použili výrok: *Vietnamci by mali mať nárok na podporu svojich kultúrnych aktivít podobne ako iné národnostné menšiny v SR*.

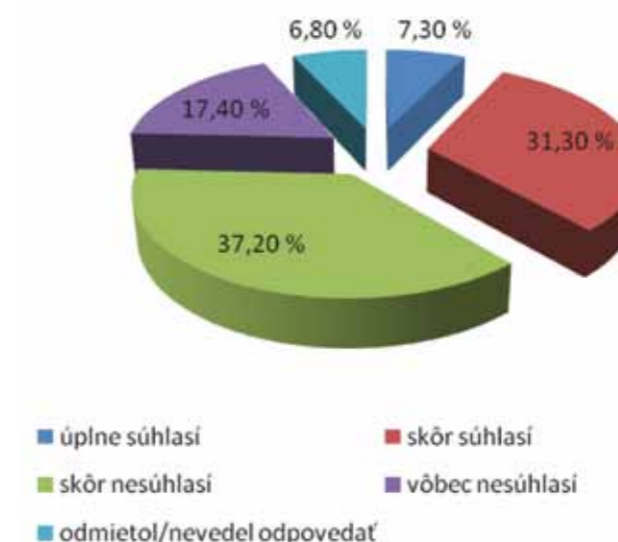
V tomto prípade neboli názory respondentov také jednoznačné ako v prípade kontroly ekonomickej aktivity Vietnamcov. Súhlas s týmto výrokom prejavilo približne 41 % respondentov a nesúhlas o niečo viac ako 50 %. Príklon k nesúhlasu indikuje pretrvávajúcu obavu uznania kultúrnej odlišnosti a priznania menšinových práv, aj keby mali len podobu podpory menšinovej kultúry. Takáto podpora by bola zároveň prejavom priznania pozitívnych práv, teda nad rámec konceptu nediskriminácie. V budúcnosti možno očakávať otvorenie verejnej a politickej diskusie aj v tejto oblasti a preto je zaujímavé už v súčasnosti sledovať názory obyvateľstva na takéto politiky zo strany štátu. Tie by mohli byť predmetom hlbšieho skúmania v budúcnosti, keď bude téma menšinových práv rôznych komunít s migrantským pôvodom čoraz viac aktuálnou.

Politika k utečencom

Slovensko je krajinou Európskej únie, ktorá priznáva ročne najmenej statusov azylanta utečencom, ktorí k nám prichádzajú z rôznych krajín²⁰. V roku 2010 Slovensko priznalo azyl 15 žiadateľom z celkového počtu 541²¹. S utečencami je spojených množstvo predsudkov, ktoré súvisia s neznalosťou problematiky a s obavou zo šírenia chorôb alebo obavou z dopadov príchodu tejto skupiny na Slovensko. Migračná politika k utečencom je v súčasnosti pomerne reštriktívna, preto nás zaujímalo, ako túto politiku vníma slovenská verejnosť. Výskum poukázal na to, že Slováci podporujú k utečencom viac reštriktívnu ako liberálnu politiku. S výrokom *Slovensko by malo prijímať viac utečencov, ako tomu bolo doposiaľ* úplne súhlasilo len 1,6 % a čiastočne 7,9 % respondentov. To znamená, že menej ako 10 % populácie by podporovalo liberálnejšiu politiku k utečencom. Absolútny nesúhlas s týmto výrokom označilo až 43 % respondentov.

GRAF 9

Slovensko by malo prijímať viac utečencov než doposiaľ

Toto je pomerne prekvapivé zistenie, pretože aj naša krajina má z obdobia socializmu skúsenosti s masívnym odchodom ľudí, ktorí v západných krajinách žiadali o azyl a vo väčšine prípadov ho aj dostali. Slovensko je zároveň signatárom Ženevskej konvencie, ktorá nás zaväzuje udeliť azyl tým, ktorí sú vo svojich krajinách pôvodu prenasledovaní. To však môže súvisieť aj s pomerne veľkou neznalosťou problematiky, ktorá sa prejavila pri druhom výroku *Utečencom Slovensko poskytuje až priveľa podpory a pomoci*, kde až 17 % respondentov uviedlo, že sa k tomuto výroku „nevie vyjadriť“. Viac ako 60 % si však myslí, že utečencom skutočne poskytujeme priveľa podpory. Vzhľadom na to, že v priemere Slovensko udelí azyl ročne len približne 3 % žiadateľov, nedá sa hovoriť o priveľkej podpore utečencom. Na porovnanie: v roku 2009 udelilo Česko 60 statusov utečenca, Poľsko 130, Maďarsko 170 a Rakúsko až 1 885 statusov utečenca žiadateľom o azyl²². To len podporuje hypotézu o tom, že téma utečencov je u nás ešte vždy veľkou neznámou a vo verejnosti sa udržiavajú viac obavy z neznámeho ako reálne posúdenie situácie.

¹⁹ Viac o vietnamskej komunite v Hlinčíkovej, M.: *Sonda do života Vietnamcov na Slovensku*. In: IVO *Sondy do kultúrnej diverzity na Slovensku*, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2010.

²⁰ Zdroj: Eurostat 2009, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Asylum_statistics (6.9.2011)

²¹ Štatistiky Migračného úradu Ministerstva vnútra SR, dostupné na <http://www.minv.sk/?statistiky-20>

²² Zdroj: Eurostat 2009, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Asylum_statistics (6.9.2011)

4 Demokracia verzus autoritárstvo

Extrémistické hnutia sa v minulosti vyznačovali otvoreným spochybňovaním demokratického systému. Mnohé túto agendu rozvíjajú i dnes, no väčšina sa snaží formálne prispôbiť pravidlám demokratického procesu. Analýza hodnotových orientácií a politických preferencií respondentov, ktorí sú sympatizantmi týchto politických síl, však vypovedá o ich vážnych pochybnostiach o fungovaní demokratického systému. Postoje k pomerom po roku 1989 sa na Slovensku vyvíjali, pričom výskumy venujúce sa celospoločenskej atmosfére po roku 1989 poukazujú na to, že väčšina ľudí sa dlho nevedela stotožniť s ponovembrovým vývojom. Až na konci druhej dekády od novembra 1989 mali v populácii prevahu ľudia, ktorí sú presvedčení o prednostiach súčasného politického režimu pred obdobím spreď roku 1989²³.

Choroby ponovembrového vývoja však zanechali stopy v tom, do akej miery sú obyvatelia znechutení politickým a celospoločenským vývojom. Na prvý pohľad tak nemusí byť zrejmé, či uprednostňujú tvrdú ruku, alebo sú skôr znechutení z toho, ako sa líši realita od ich očakávaní. Zistenia z fókusových skupín poukázali na to, že ľudia intenzívne vnímajú nedostatočné fungovanie niektorých dôležitých inštitúcií v štáte, čo ich potom potenciálne môže smerovať k uprednostňovaniu zjednodušených riešení typu vlády jednej vedúcej osobnosti.

„Záleží od toho, kto by to bol tá tvrdá ruka. Lebo demokracia to je stopäťdesiat ľudí, stopäťdesiat názorov a potom to vyzerá, ako to vyzerá. Tak podľa mňa je určite efektívnejšie, keby kvázištát riadil iba jeden človek, ale kto je ten správny človek, ktorý by nehrabal len pod seba, ale aj pre iných?“ (muž, 35)

Témou, ktorá v očiach respondentov silne devaluje príťažlivosť demokratického režimu, je existencia a vplyv záujmových skupín, ktoré rozhodujú o dianí v krajine:

„Skupiny ľudí, tých žralokov, ktorí určujú politiku. Prídu a je tam pravdepodobne tichá dohoda, korupcia medzi nimi, že ja tebe to a ty budeš mať tamten zámok.“ (žena, 52)

Znechutenie z ponovembrového vývoja vedie niektorých respondentov k akceptácii nedemokratických riešení – ich preferencia je však viac prejavom sklamaní z reálnych možností demokracie:

„Ja som zase za to, aby sme mali diktátora, ale... tá demokracia tu na Slovensku nefunguje. To je jedno, čo si vo voľbách vyberiem, vždy tam je taká istá banda. To, o čom sme sa tu bavili, že tie základné štátne inštitúcie ako polícia, súdy, prokuratúra tu jednoducho nefungujú.“ (muž, 23)

Všobecne však možno povedať, že pochopenie fungovania demokratického režimu nie je nízke a najmä mladí ľudia vyjadrujú pochopenie pre fungovanie demokratických princípov:

„Myslím si, že demokracia je skôr taký psychologický prvok, si vedomý toho, že máš nejakú slobodu, vieš niečo zmeniť, chceš to zmeniť, a keď sa ti niečo nepáči, dáš to najavo, ale on si zmení sám toľko, koľko pripustí, ten niekto, napríklad tá záujmová skupina. Alebo zmení sa to len vtedy, ak bude ten tlak ľudí dostatočne veľký, aby si tí, ktorí sú pri moci, aby si uvedomili, že to treba nejako pohnúť.“ (muž, 24)

Kvalitatívna časť výskumu tiež potvrdila, že akceptácia extrémistov ako ľudí snažiacich sa odstrániť demokratický systém je pomerne malá a sympatie ľudí s prirodzeným autoritárstvom nesúvisia automaticky s hlásením sa k protidemokratickým princípom:

„Ja si myslím, že demokracia je menšie zlo oproti tvrdej ruke. Pri nej padne menej nevinných ľudí, by som povedal, ale na druhej strane je aj menší poriadok. Tvrdá ruka je spojená s väčším poriadkom, ale je tam ten strach, takže nájsť tam ten kompromis.“ (muž, 35)

Vo výpovediach respondentov sa však objavovala téma jednoty, zmysluplnej spoločnej akcie, zjednoteného úsilia ako téma, ktorá ich znepokojovala. Práve domnelá jednota, ktorá rozvíja v mnohých obyvateľov ich ontologickú istotu, sa ukazuje ako téma, ktorou sú extrémisti príťažliví aj pre tých, ktorí vo všeobecnosti rozumejú demokratickému režimu a deklaratívne ho podporujú:

„Inak som bola naučená pracovať, som pracovitá doteraz, presnosť to teraz niekedy sa u týchto mladých nedá vyžadovať, tak ako sme my boli v tom režime žili. Je to taká jednota ľudí.“ (žena, 42)

Jedným zo zásadných zistení, ktoré priniesla kvalitatívna časť výskumu, je nereflektovanie pojmu demokracia bežnými ľuďmi. Pre viacerých respondentov nie je demokracia pojmom, ktorý by bol hodný rozoberania a zamýšľania sa. Práve samozrejmosť demokracie je momentom, ktorý potenciálne môžu skryte či otvorene nedemokratické sily využívať:

„Pre mňa to už teraz nie je také, možno že to príde aj vekom, že sa to tak pomení, že nie je pre mňa taká otázka, že demokracia... Nemá to pre mňa také jasné kontúry. Úplne iné problémy sú teraz a tak závažné, že demokracia na Slovensku nie je tak úplne...“ (žena, 30)

Dáta z kvantitatívnej časti výskumu priniesli podobné výsledky. Už na úrovni prvostupňového triedenia sa ukázalo, že 72,5 % respondentov (30,1 % úplne a 43,9 % skôr – pozri tabuľka 7) sa prikláňa k názoru, že demokracia je najlepšia možná forma usporiadania spoločnosti a 67,5 % respondentov nesúhlasí (40,0 % skôr a 27,5 % vôbec nesúhlasí) s tým, že vláda tvrdej ruky je efektívnejšia než demokracia a mala by byť častejšie uplatňovaná. 37,2 % respondentov sa však prikláňa k názoru, že ak štát nevie zabezpečiť poriadok, treba, aby to urobili ľudia sami, hoci aj násilím. Práve tento postoj je silným potenciálnym prediktorom príklonu k nedemokratickým, či dokonca extrémistickým hnutiam. Nedôvera v schopnosti demokratických politických elít riešiť spoločenské problémy sa prejavuje aj v rozpoltenosti respondentov v názoroch na to, že demokratické voľby zaručujú, že vyhrá ten, kto dokáže verejné veci spravovať najlepšie. Ukazuje sa tak, že 49,3 % (27,6 % skôr nesúhlasí a 21,7 % úplne nesúhlasí) má pochybnosti o funkčnosti a efektívnosti demokratického systému, čo je takisto témou, na ktorej antidemokratické sily majú možnosť posilňovať autoritárske tendencie v spoločnosti. Najväčšou témou sa však viditeľne ukazuje pomerne rozšírená konšpiračná mentalita, ktorá sa prejavila príklonom k výrokom, že je jedno, akú má krajina vládu, tento svet aj tak ovládajú záujmové skupiny. Až 66,5 % respondentov súhlasí s týmto výrokom (24,2 % úplne a 42,3 % skôr súhlasí) a tieto 2/3 populácie sú tak potenciálne pripravené podliehať vplyvu antidemokratických síl. Tie sa aj dnes vyznačujú rozsieváním tzv. diabolskej kauzality²⁴ do populácie a systematickým ovplyvňovaním aj neautoritársky orientovaných jedincov.

Na úrovni druhostupňového triedenia priniesla analýza zaujímavé zistenia – autoritárske tendencie boli bližšie práve ľuďom starším ako 65 rokov, viac veriacim, s nižším príjmom a najmenších sídelných útvarov. No z hľadiska vzdelania sa ukázalo, že ľudia s vyšším vzdelaním podliehajú konšpiračným predstavám viac ako ľudia s nižším vzdelaním a štatisticky sa nelíšia významne od ľudí menej vzdelaných pri preferencii „zobratia zákona do vlastných rúk, ak štát nevie zabezpečiť poriadok“. Kraj, v ktorom žije respondent, nezohrával pri volení medzi demokraciou a tzv. tvrdou rukou takú významnú úlohu, ako to bolo pri vyextrahovaní autoritárskej osobnosti pri tzv. HIGHs a LOWs (podrobnejšie k tomu pozri nasledujúcu kapitolu) – názory vyjadrujúce pochybnosti o reálnom fungovaní demokratického systému na Slovensku sú rovnomerne roz distribuované po celej krajine.

²³ Sociologický výskum IVO/ FOCUS. Inštitút pre verejné otázky, október 2009.

²⁴ Volovici, L.: *Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or Central Issue?* Jerusalem, SICSA – Hebrew University 1999.

TABULKA 7

Odpovede na výroky týkajúce príklonu k autoritárstvu (v %)

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/a
A. Demokracia je najlepšia možná forma usporiadania spoločnosti.	28,6	43,9	13,6	5,5	6,9	1,5
B. Ak štát nevie zabezpečiť poriadok, je potrebné, aby to urobili ľudia sami, hoci aj násilím.	8,7	28,5	32,1	24,8	5,3	0,6
C. Slovensko môže vďaka členstvu v Európskej únii úspešne ovplyvňovať dianie vo svete.	12,2	41,0	27,1	11,7	7,0	0,9
D. Vláda tvrdej ruky je efektívnejšia než demokracia a mala by byť častejšie uplatňovaná.	6,4	18,3	40,0	27,5	6,1	1,6
E. Demokratické voľby zaručujú, že vyhrá ten, kto dokáže verejné veci spravovať najlepšie.	10,1	33,3	27,6	21,	6,6	0,7
F. Je jedno, akú má krajina vládu, tento svet aj tak ovládajú záuklisné záujmové skupiny.	24,2	42,3	17,9	5,0	9,2	1,4

5 Autoritárska osobnosť

Koncept autoritárskej osobnosti, s ktorým prišiel T. W. Adorno v 40. rokoch 20. storočia, hovorí o zvláštnom type osobnosti vytvorenom tvrdou výchovou a kladúcou dôraz na disciplínu. Tento druh výchovy vyvoláva silné pocity agresie, ktoré však nemôžu byť vyjadrené, preto sa táto agresia manifestuje proti iným. Najčastejšie je nasmerovaná voči ľuďom, ktorí sa spoločensky nejakým spôsobom odlišujú. Človeka s autoritárskou osobnosťou možno opísať ako rigidného, konformistického, ľahko sa podriaďujúceho tým, ktorých považuje za nadradených, a netolerantného k odlišným názorom. Autoritárska osobnosť sa tiež vyznačuje čierno-bielym videním sveta a ľahko podlieha stereotypom.

Nositeľ autoritárskej osobnosti je všeobecne chápaný ako potenciálny nasledovateľ antidemokratických hnutí a ideológií. V bežnom živote autoritári preferujú v styku s ľuďmi tvrdé interakcie. V podmienkach Slovenska bol vplyv autoritárskej osobnosti na správanie sa obyvateľov hlbšie skúmaný najmä Vladimírom Krivým, ktorý analyzoval preferovania tvrdých a mäkkých interakcií u voličov na Slovensku a jeho analýza poukázala na existenciu skrytých vzťahov podpory politických strán aktívne spochybňujúcich režim liberálnej demokracie²⁵.

Analýza autoritárskej osobnosti sa v prípade tohto výskumu neopiera o klasický Adornov osobnostný test – F-škálu, ale o súbor výrokov, ktoré mali respondenti posúdiť na škále. Tento redukcionistický metodologický postup nie je metodologicky chybný. Todorosijević (1999) poukazuje na to, že aj keď autoritárstvo bolo Adornom pôvodne koncipované ako koncept pozostávajúci z deviatich prepojených komponentov, vo väčšine empirických štúdií bol operacionalizovaný jednodimenzionálny konštrukt. Altemeyer (1988) pracuje s modelom autoritárstva, ktorý pozostáva z troch komponentov autoritárstva – konvencionalizmu, autoritárskeho podriaďovania sa a autoritárskej agresie a presne tento model bol uplatnený aj v našom výskume.

Vo výskume sme príklon k tzv. autoritárskej osobnosti testovali sériou výrokov, ktoré mali respondenti posúdiť na škále (úplne súhlasím, skôr súhlasím, skôr nesúhlasím, vôbec nesúhlasím – pozri tab. 8). Na úrovni prvostupňového triedenia nie je prepojenie medzi autoritárskou osobnosťou a prípadnými antidemokratickými postojmi či protimenšinovými tendenciami viditeľné. Posúdenie niektorých výrokov svedčí o systematicky sa meniacej spoločenskej atmosfére vo vzťahu k akceptácii žien – až 78,2 % respondentov úplne alebo skôr súhlasí s tvrdením, že ženy by mali zastávať v spoločnosti viac vedúcich funkcií a až 63 % respondentov úplne alebo skôr nesúhlasí s tvrdením, že používanie telesných trestov vo výchove naučí dieťa akceptovať autoritu rodiča. O deklaratívnej vyspelosti občianskej spoločnosti by svedčili i odpovede na ďalšie otázky – v deklaratívnej rovine má vysokú podporu respondentov (87,1 %) aj tvrdenie, že je dobré, keď v súčasnosti ľudia môžu protestovať proti zákonu, s ktorými nesúhlasia.

No respondenti zároveň vykazovali vysokú mieru autoritárskej submisie (podriadenosti) a konvencionalizmu, ktoré sa prejavili pri posudzovaní prezidenta a ústavy. 61,7 % respondentov sa domnieva (17,8 % úplne súhlasí a 43,9 % úplne súhlasí), že osobu prezidenta je potrebné akceptovať bez ohľadu na jeho/jej osobné charakteristiky a 78,3 % (39,4 % úplne a 38,9 % skôr) súhlasí s tvrdením, že ľudia by sa mali bez výhrad stotožniť s ústavou krajiny, v ktorej žijú.

²⁵ Vladimír Krivý v dnes už klasickej analýze porovnávajúcej voličskú podporu pre HSELS v 30. rokoch 20. storočia a podporu pre HZDS a SNS v 80. rokoch 20. storočia poukázal na existenciu trvalejších kultúrnych vzorcov, „ktoré z hĺbky a zväčša nepozorovane štruktúrujú život slovenskej spoločnosti“ a historického dedičstva, „ktoré je charakteristické zvýšenou akceptáciou nacionálneho populizmu a autoritárskej politiky“ (Krivý, 1999).

TABUĽKA 8

Odpovede na výroky týkajúce sa príklonu k autoritárskej osobnosti (v %)

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/a
A. Ľudia by sa mali bez výhrad stotožniť s ústavou krajiny, v ktorej žijú.	39,4	38,9	14,7	4,3	2,4	0,3
B. Ženy by mali zastávať v spoločnosti viac vedúcich funkcií.	33,8	44,4	15,0	2,9	3,6	0,4
C. Používanie telesných trestov vo výchove naučí dieťa akceptovať autoritu rodiča.	8,7	25,1	37,4	25,6	2,9	0,3
D. Je dobré, že dnes môžu ľudia protestovať proti zákonom, s ktorými nesúhlasia.	35,3	51,8	6,7	2,2	3,9	0,2
E. Osobu prezidenta je potrebné akceptovať bez ohľadu na jeho/jej osobné charakteristiky.	17,8	43,9	22,7	10,7	4,4	0,5
F. Používanie telesných trestov vo výchove má negatívny vplyv na vývoj dieťaťa.	22,6	38,1	28,1	7,0	3,9	0,3
G. Je prirodzené, že niektoré práce vykonávajú len muži a niektoré len ženy.	32,8	48,1	13,8	3,6	1,6	0,2
H. Treba vedieť kriticky posúdiť, či osoba zastávajúca post prezidenta, vykonáva tento post dobre alebo nie.	29,4	49,7	11,3	2,0	6,3	1,3

Na úrovni druhostupňového triedenia sa ukázali niektoré hlbšie súvislosti týkajúce sa autoritárskych tendencií v slovenskej spoločnosti. Ukázalo sa, že vek, pohlavie a národnosť nezohrávajú štatisticky významnú úlohu pri príklone ku konvencionalizmu (autoritárska submisia vo vzťahu k prezidentovi a vo vzťahu k Ústave SR). Pri väčšine výrokov tvoriacich škálu autoritárstva sa však preukázalo štatisticky významný rozdiel medzi ľuďmi z mesta (20- až 50-tisíc a 50- až 100-tisíc obyvateľov) a z dedinského prostredia (1- až 2-tisíc a 2- až 5-tisíc obyvateľov). Rurálno-urbánne štiepenie, ktoré je na Slovensku významné pri mnohých témach, sa ukázalo dôležité aj pri autoritárskych tendenciách²⁶. Z priestorového hľadiska sa štatisticky významné rozdiely v príklone k autoritárskym tendenciám prejavili iba v Žilinskom a Prešovskom kraji, ktoré možno označiť ako mierne autoritárskejšie. Podobne sa mierne autoritárskejšie tendencie prejavili u veriacich a ateistov, kým hlboko veriaci a nenábožensky založení sa neodlišujú.

Aby bolo možné posúdiť vplyv autoritárstva na deklarované postoje respondentov vo výskume, bolo treba vytvoriť spoľahlivú škálu. Zmysluplným sa javí skombinovanie položiek *Používanie telesných trestov vo výchove naučí dieťa akceptovať autoritu rodiča* (výrok hovorí o autoritárskej submisii, konvencionalizme a preferencii tvrdých interakcií), *Vláda tvrdej ruky je efektívnejšia než demokracia a mala by byť častejšie uplatňovaná* (preferencia tvrdých interakcií a autoritárska submisia) a *Ak štát nevie zabezpečiť poriadok, je potrebné, aby to urobili ľudia sami, hoci aj násilím* (konvencionalizmus a autoritárska agresia)²⁷.

²⁶ Zaujímavosťou pri hodnotení rurálno-urbánneho štiepenia je však pozícia miest nad 100-tisíc obyvateľov, ktoré však vykazujú mierne vyššie autoritárske tendencie ako prostredie stredne veľkých a menších miest.

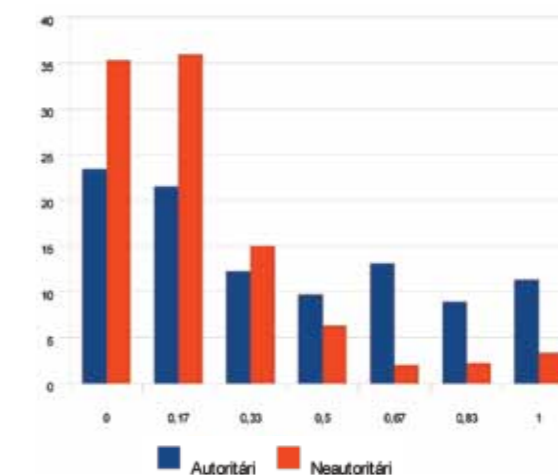
Tieto položky dávajú spolu zmes konvencionalizmu, autoritárskej submisie a autoritárskej agresie rozptýlenej vo všetkých položkách²⁸. Zmienené tri položky sa spočítali do jednej premennej nadobúdajúcej hodnoty 3 až 15. Ďalej sa tak pracuje (podľa Altemeyerovho vzoru) s tzv. HIGHS a LOWs, teda horným a spodným kvartilom škály autoritárstva²⁹. Zjednodušene budeme chápať HIGHS ako autoritárov a LOWs ako neautoritárov.

Pri analýze, v čom sa líšia autoritári (HIGHS) a neautoritári (LOWs), sa ukázali demografické charakteristiky ako štatisticky významné – autoritári sa štatisticky významne častejšie vyskytujú medzi respondentmi 65- a viacročnými a s najnižším vzdelaním (kontinuum od ľudí so základným vzdelaním po tých s vysokoškolským je viditeľné a vzdelanie sa ukazuje ako významný faktor odlišujúci autoritárov od neautoritárov), zároveň z najmenších obcí (do tisíce obyvateľov a najmä z Prešovského kraja). Materiálna deprivácia, vyjadrená nižšími nominálnymi príjmami, zohráva podobne významnú úlohu – ľudia s najnižšími príjmami majú štatisticky významne častejšie autoritárske sklony. Najmenej prívržencov s autoritárskymi tendenciami je medzi voličmi SDKÚ, SaS a Strany zelených, najviac ich je medzi voličmi SNS, KSS a SMK.

Analýza, ktorá porovnávala autoritárov (HIGHS) a neautoritárov (LOWs), ukázala, ako autoritárstvo vplýva na vzťah respondentov k cudzincom, respektíve zvyšuje sociálny dištanc voči cudzincom (pozri graf 10). Autoritári vykazujú v porovnaní s neautoritármi väčší dištanc voči cudzincom.

GRAF 10

Autoritárstvo verzus dištanc vo vzťahu k cudzincom

Vysvetlivky: 0 – minimálny dištanc vo vzťahu k cudzincom, 1 – maximálny dištanc vo vzťahu k cudzincom)

Vo vzťahu k národnostným menšinám je autoritársky trend takisto zrejмый, no výsledky sú iné ako v prípade cudzincov, ako je to vidieť v grafe 11, tak aj pri LOWs sa skokovo zvyšuje počet ľudí voliacich úplný dištanc. Pri analýze kategórie národnostná menšina je zřejmý, že pre mnohých respondentov túto kategóriu vyplňajú práve Rómovia, voči ktorým je sociálny dištanc veľmi vysoký.

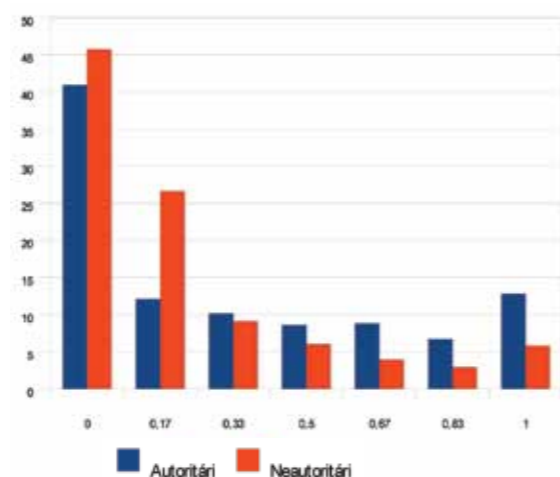
²⁷ Pri týchto položkách je relatívne početná kategória „neviem“ rekódovaná na strednú hodnotu Lickertovej škály, takže výsledné položky vstupujúce do analýzy mali tieto kategórie odpovede: 1. určite áno; 2. skôr áno; 3. neviem; 4. skôr nie; 5. určite nie.

²⁸ „Ak štát nevie zabezpečiť poriadok, je potrebné, aby to urobili ľudia sami, hoci aj násilím“: Konvencionalizmus (dôraz na poriadok), autoritárska agresia (násilie), submisia (nevyhnutnosť podrobiť sa poriadku); „Vláda tvrdej ruky je efektívnejšia než demokracia a mala by byť častejšie uplatňovaná“: Preferencia tvrdých interakcií a submisia – priamy indikátor protidemokratických tendencií. „Používanie telesných trestov vo výchove naučí dieťa akceptovať autoritu rodiča.“ Autoritárska agresia (telesné tresty), submisia (autorita rodiča) a konvencionalizmus (deti musia počúvať rodičov).

²⁹ Vo výsledku je to asi 250 a 250 respondentov v každej skupine, ktoré sa porovnávajú na ďalších indikátoroch. 25. percentil vymedzuje HIGHS, 75. percentil a vyššie LOWs.

GRAF 11

Autoritárstvo verzus dištanc vo vzťahu k národnostným menšinám

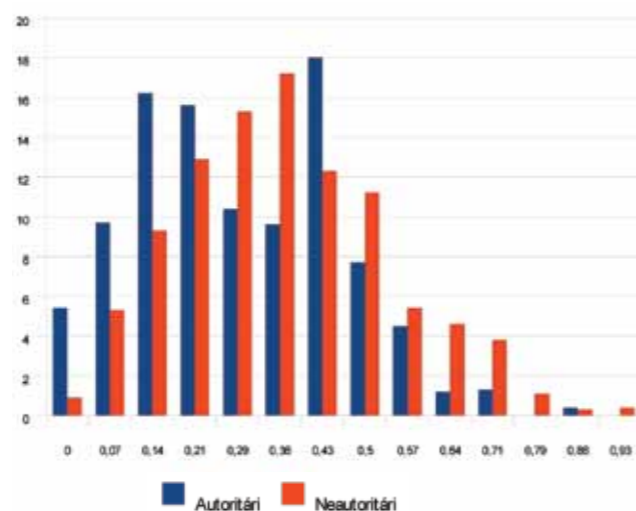

Vysvetlivky: 0 – minimálny dištanc vo vzťahu k národnostným menšinám, 1 – maximálny dištanc vo vzťahu k národnostným menšinám

Ak sa pozrieme bližšie na preferencie autoritárov a neautoritárov týkajúce sa politiky štátu k menšinám, celkový sumovaný index pozitívneho prístupu k menšinám naznačuje, že autoritári sú viac zdržanliví ako otvorení a vo vzťahu k menšinám sa prejavujú významne inak ako neautoritárski založení respondenti (pozri graf 12), ktorí v priemere dosahovali vyššie skóre pozitívneho prístupu k menšinám. V prípade konkrétnych položiek, ktorými bola miera pozitívneho prístupu k menšinám testovaná, sa ukázali nasledujúce rozdiely, ktoré sú štatisticky významné na 0,05-percentnej hladine významnosti. Kým LOWs sú rozdelení v ich pohľade na výstavbu moslimských centier (44,5 % pozitívne a 44,1 % negatívne), pri HIGHs je pozitívnych 37,5 %, no až 56,3 % je negatívnych. Podobne je rozdiel medzi HIGHs a LOWs pri hodnotení možnosti používania maďarčiny na verejnosti (LOWs 70,1 % pozitívne a 26,5 % negatívne, HIGHs 51,9 % pozitívne a 42,7 % negatívne), podpore vietnamskej kultúry verejnosťou (LOWs 46,2 % pozitívne a 43,9 % negatívne, HIGHs 31,0 % pozitívne a 61,8 % negatívne), k pripomínaniu prenasledovania židov verejnosti (LOWs 31,7 % pozitívne a 57,0 % negatívne, HIGHs 41,3 % pozitívne a 48,2 % negatívne), k pôrodnosti Rómov (LOWs 22,5 % pozitívne a 69,5 % negatívne, HIGHs 14,3 % pozitívne a 81,8 % negatívne), k poskytovaniu podpory a pomoci utečencom (LOWs 30,0 % pozitívne a 46,6 % negatívne, HIGHs 18,2 % pozitívne a 69,6 % negatívne) a v celkovom prístupe k cudzincom, ktorí nie sú kultúrne blízki verejnosti (LOWs 42,1 % pozitívne a 45,4 % negatívne, HIGHs 27,1 % pozitívne a 65,7 % negatívne).

GRAF 12

Celkový sumovaný index pozitívneho prístupu k menšinám

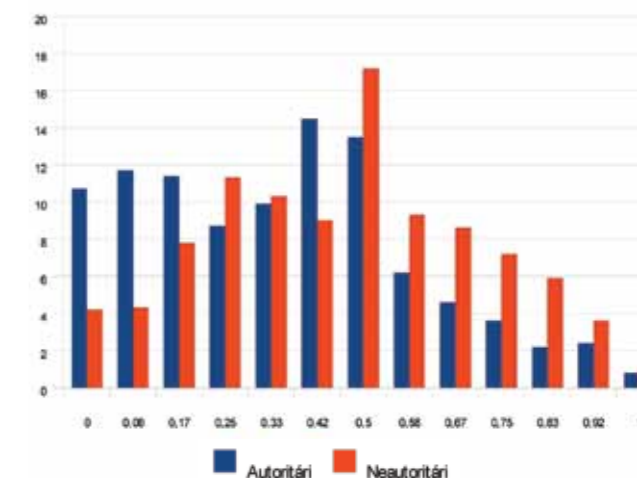

Vysvetlivky: 0 – minimálny pozitívny prístup k menšinám, 1 – maximálny pozitívny prístup k menšinám

Podobná situácia je aj pri vzťahu autoritárstva a postoja ku kultúrnej rozmanitosti. Autoritári dosahovali v porovnaní s neautoritármi nižšie skóre, čo znamená, že sú celkovo menej pozitívne nastavení ku kultúrnej rozmanitosti než neautoritári, ktorí sú významne viac pripravení prijať kultúrnu odlišnosť.

GRAF 13

Celkový sumovaný index postoja ku kultúrnej rozmanitosti

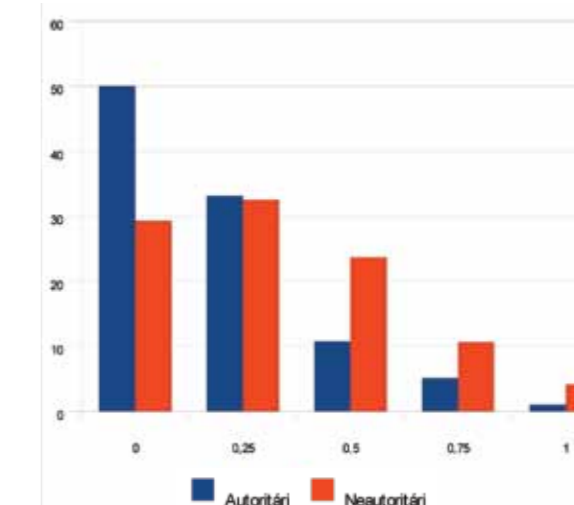
Vysvetlivky: 0 – minimálny pozitívny postoj ku kultúrnej rozmanitosti a 1 – maximálny pozitívny postoj ku kultúrnej rozmanitosti

Výskum testoval aj inklináciu respondentov podliehať konšpiračnému mysleniu. Mnohí ľudia bývajú fascinovaní jednoduchou kauzalitou, predovšetkým ak sú vystavení nejakej znepokojujúcej realite postmodernej doby. Takou jednoduchou príčinou môže byť pôsobenie nejakých tajomných síl a veľmi často sprisahanie. Výskum poukázal na to, že HIGHs sa štatisticky významne častejšie (77,5 %) prikláňajú k tvrdeniu, že tento svet ovládajú zákulisné záujmové skupiny, ako LOWs (53,8 %). Potom je logické, že u HIGHs je významne nižšie presvedčenie o tom, že demokracia je najlepšia možná forma usporiadania spoločnosti (55,4 %) oproti 85,4 % u LOWs.

V skupine otázok venujúcich sa interpersonálnej dôvere sú všetky položky štatisticky významne rozlišujúce HIGHs a LOWs. Graf 14 tak potvrdzuje, že nízka dôvera je jedným z hlavných faktorov sýtiacich autoritárstvo.

GRAF 14

Celkový sumovaný index interpersonálnej dôvery

Vysvetlivky: 0 – nízka dôvera, 1 – vysoká dôvera

Problematické skúsenosti s praktickým fungovaním parlamentnej demokracie i spoločnosti celkovo po roku 1989 sa silne prejavili i vo fókusových skupinách. Ukazuje sa, že na príklon k neštandardným a často autoritárskym riešeniam môže mať vplyv aj dlhoročná skúsenosť s postkomunistickým chápaním demokratického systému.

„Vláda by mala mať nadpolovičnú väčšinu tak, aby odhlasovala dôležité zákony, ale tá opozícia by nemala byť a priori proti, pretože to navrhol niekto iný. Toto sa tu deje a to je veľmi zlé. My nebudeme hlasovať... napriek tomu, že pred štyrmi rokmi to oni chceli dať na schválenie, lebo to navrhol ten a ten. Čiže nie je tu rozumná a konštruktívna opozícia a nie je tu nejaká silná strana, ktorá by viedla tento národ.“ (muž, 45)

Fokusové skupiny tak zároveň poskytli zaujímavý pohľad na samotný koncept autoritárskej osobnosti. Je otázne, či všetky indikátory autoritárskej osobnosti, ktoré bolo možné v analýze objaviť, vyplývajú z primárnej socializácie respondentov³⁰. V mnohých prípadoch respondenti iba zdôrazňovali demoralizujúci vplyv kapitalistických ekonomických vzťahov na interpersonálne vzťahy a skupinové vedomie. Aj Zygmunt Bauman³¹ v tejto súvislosti zdôrazňoval možnosť toho, že to, „čo považujeme za výraz autoritárskej osobnosti, je iba dôsledkom sociálnej situácie, do ktorej boli jej údajní nositelia hodení“.

6 Sociálny kapitál – dôvera v inštitúcie, interpersonálna dôvera, osobná dôvera

Ďalšou tematickou oblasťou, ktorou sme sa vo výskume zaoberali, bol koncept sociálneho kapitálu. Sociálny kapitál sme merali sériou výrokov týkajúcich sa osobnej dôvery respondentov (sebadôvery, dôvery vo svoje schopnosti), interpersonálnej dôvery (dôvery v interakcie medzi ľuďmi) a celospoločenskej dôvery (dôvery v dôležité inštitúcie)³².

Úroveň sociálneho kapitálu v spoločnosti môže mať značný vplyv na šírenie myšlienok, ktoré tvoria podhubie pravicového extrémizmu, alebo priamo myšlienok propagujúcich ideológiu extrémnej pravice. V predchádzajúcej kapitole sme ukázali, že príklon k autoritárskemu mysleniu úzko súvisí s prevládajúcou nedôverou v sociálnych interakciách a nízkou dôverou v inštitúcie. Inými slovami ľudia, ktorí vnímajú okolitý svet ako nebezpečný, majú výraznejšiu tendenciu podliehať autoritárskym myšlienkam.

V prípade osobnej dôvery sa ukázalo, že väčšia osobná dôvera súvisí predovšetkým s presvedčením respondentov o tom, že sú úspešní vo svojom profesionálnom živote (69,1 % dopovedalo, že výrok ich úplne alebo skôr vystihuje) a zároveň majú sociálne siete, ktoré môžu aktívne využívať buď tak, že požiadajú niekoho o pomoc, alebo ju sami poskytnú (v prípade oboch výrokov pozitívne odpovedalo takmer 70 % respondentov). Napriek tomu, že značná časť respondentov bola v prípade spomenutých výrokov optimistická, ukázalo sa, že takmer polovica respondentov si myslí, že zatiaľ v živote nedosiahla to, čo si predsavzala (13,2 % úplne súhlasilo, 36,5 % súhlasilo čiastočne). Znamená to, že v osobnej oblasti majú očakávania, ktoré zatiaľ nie sú celkom naplnené, čo môže indikovať určitú mieru frustrácie.

TABUĽKA 9

Výroky týkajúce sa osobnej dôvery respondentov (v %)³³

	Úplne ma vystihne	Skôr ma vystihuje	Skôr ma nevystihuje	Vôbec ma nevystihuje
Myslím si, že som vo svojej profesii úspešný/á.	21	48,1	11,8	8,2
Často sa mi stáva, že sa nemám na koho obrátiť, ak potrebujem pomoc.	5,9	20,5	45,8	26,2
Zatiaľ sa mi nepodarilo dosiahnuť, čo som si vo svojom živote predsavzala/la.	13,2	36,5	34	11,6
Ľudia sa na mňa často obracajú, ak potrebujú pomôcť alebo poradiť.	12,4	55,2	22,1	5,3

Čo sa týka interpersonálnej dôvery, výskum ukazuje, že situácia je o čosi horšia než v prípade osobnej dôvery. Pomerne vysoká miera nedôvery v osobných vzťahoch súvisí najmä s presvedčením respondentov, že ak nebudú ostražití, ľahko ich niekto využije (s výrokom úplne alebo čiastočne súhlasilo 86,6 % respondentov). Pomerne značná je tiež nedôvera v poctivosť ľudí všeobecne – 79,2 % respondentov úplne alebo skôr súhlasilo s výrokom, že ľudia sú nepoctiví, ak sa im naskytne príležitosť. Naopak, v prípade výroku, ktorým sme zisťovali, či cudzincom ľudia na Slovensku dôverujú menej, sa ukázalo, že to, či je človek cudzinec alebo domáci, nemá na mieru dôvery v interakciu taký zásadný vplyv. Hoci časť vzorky, ktorá si myslí, že je dobré cudzincom dôverovať menej, nie je zanedbateľná – 48,6 %.

³⁰ K problematike primárnej socializácie pozri bližšie Berger, P., Luckmann, T.: *Sociálna konštrukcia reality*. Praha, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

³¹ Bauman, Z.: *Myslet sociologicky – netradičné uvedenie do sociologie*. Praha, Slon, 1996.

³² Koncept sociálneho kapitálu bol redukovaný na spomínané tri dimenzie vzhľadom na tematické zameranie výskumu. Vychádzali sme z predpokladu, že potenciál šírenia myšlienok pravicového extrémizmu bude viac ako sociálnymi sieťami ovplyvnený mierou dôvery v spoločnosť.

³³ Dopočet do 100 % tvoria respondenti, ktorí odmietli, alebo nevedeli odpovedať.

TABUĽKA 10

Výroky týkajúce sa interpersonálnej dôvery (v %)³⁴

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím
Ak vám niekto lichotí, chce pravdepodobne niečo od vás získať.	19,4	42,8	27,4	6
Ľudia sú nepoctiví, ak sa im naskytne príležitosť.	27,4	51,8	15	3,2
Človek musí byť ostražitý, lebo inak ho niekto využije.	37,7	48,9	9,4	1,9
Ľudia majú pravdu, ak dôverujú cudzincom menej než ostatným ľuďom.	14,7	33,9	30,5	12,2

Dôvera v spoločenské inštitúcie zohráva dôležitú úlohu, pretože jej nedostatok znamená možnosť vzniku paralelných inštitúcií a zdrojov moci. Vyšší potenciál pre šírenie pravicového extrémizmu je teda všade tam, kde inštitúcie nefungujú dobre, respektíve ich fungovanie je vnímané ako nedostatočné. V prípade výrokov, ktorými sme merali spoločenskú dôveru, sa ukázalo, že korupcia je celkovo vnímaná ako široko rozšírený a tolerovaný jav (87,5 % respondentov úplne alebo skôr súhlasí s tým, že ľudia v našej spoločnosti veľmi často tolerujú korupciu). Respondenti boli tiež pomerne skeptickí vo viere, že nezákonné konanie bude potrestané. S výrokom *Je možné spoľahnúť sa na to, že v našej spoločnosti bude konanie v rozpore so zákonom potrestané* skôr a vôbec nesúhlasilo 58,9 % respondentov. Viac ako polovica respondentov (51,7 %) si tiež myslí, že spoločnosť je súdržná najmä vďaka represívnym zločkám a že by sa rozpadla, keby sa oslabil policajná moc. Odpovede na tieto tri výroky naznačujú, že dôvera v dôležité spoločenské inštitúcie môže byť výrazne podkopaná existenciou takých negatívnych javov, ako je korupcia alebo nedostatočné fungovanie súdnictva.

Naopak, respondenti boli pomerne optimistickí v tom, aké šance naša spoločnosť ponúka ľuďom bez ohľadu na to, z akého prostredia pochádzajú – úplne alebo skôr súhlasilo 60 % respondentov.

TABUĽKA 11

Výroky týkajúce sa dôvery v inštitúcie (v %)³⁵

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím
Je možné spoľahnúť sa na to, že v našej spoločnosti bude konanie v rozpore so zákonom potrestané.	4,5	29,4	38,3	20,6
Každý má šancu v živote uspieť, nezávisle od toho, v akej rodine sa narodil.	21	39	30,1	8,3
Ľudia v našej spoločnosti veľmi často tolerujú korupciu.	41,6	45,9	6,8	1,2
Spoločnosť by sa rozpadla, keby sa oslabil policajná moc.	19,4	32,3	25	10,9

³⁴ Detto³⁵ Detto

Keby sme mali bližšie charakterizovať úroveň sociálneho kapitálu, ukazuje sa, že tento ukazovateľ nie je rozdielne distribuovaný v prípade mužov a žien, rovnako nie je rozdiel v jednotlivých vekových skupinách. Naopak, v prípade vzdelania sociálny kapitál stúpa spolu so zvyšujúcim sa vzdelaním. Štatisticky významný rozdiel sme zaznamenali v súvislosti s etnickou identitou respondentov. Respondenti slovenskej národnosti dosahovali v priemere vyššie skóre ako respondenti inej národnosti, čo môže naznačovať, že etnickí Slováci sa v užšom i širšom prostredí cítia bezpečnejšie a viac mu dôverujú ako ľudia inej etnicity, ktorí sa častejšie môžu stretávať s bariérami v sociálnom prostredí.

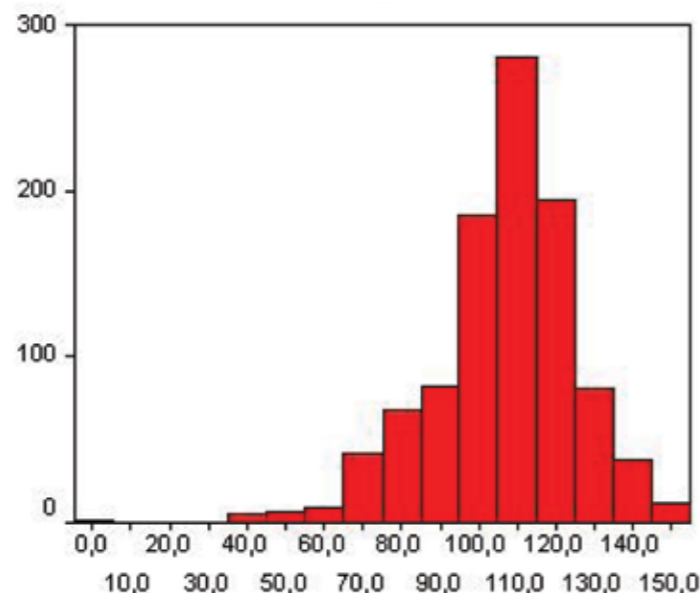
Sociálny kapitál nie je tiež rovnomerne distribuovaný podľa veľkosti sídel – respondenti zo sídel s počtom obyvateľov menším ako 1 000 mali v priemere najnižšie skóre a najvyššie skóre dosiahli respondenti z miest nad 100-tisíc obyvateľov. Ďalej sa ukázal štatisticky významný rozdiel medzi respondentmi z jednotlivých krajov. Štatisticky významnú koreláciu sme zaznamenali medzi indexom celkovej dôvery (sociálny kapitál) a mierou príklonu k demokratickým princípom (0,255 – štatisticky významná súvislosť na 0,01 hladine významnosti), mierou pozitívneho prístupu k menšinám (0,186 – štatisticky významná súvislosť na 0,01 hladine významnosti) a mierou odklonu od paternalizmu (0,156 – štatisticky významná súvislosť na 0,01 hladine významnosti). Inými slovami respondenti, ktorí dosiahli vyššie skóre v prípade celkovej dôvery, sa aj častejšie prikláňajú k demokratickým princípom fungovania spoločnosti, preferujú pozitívnejší prístup k menšinám a zaznamenávame u nich výraznejší odklon od paternalizmu. Z hľadiska možného šírenia myšlienok pravicového extrémizmu sa teda ukazuje ako riziková časť populácie, ktorá má pochybnosti o fungovaní spoločnosti na základe demokratických princípov, vyznačuje sa nižšou dôverou v sociálnych interakciách i nízkou dôverou v inštitúcie, menšiny vníma skôr ako ohrozenie a sú jej sympatické skôr autoritárske tendencie a príklon k paternalizmu.

7 Príklon k ideám pravicového extrémizmu – – identifikovanie rizikovej časti populácie

Aby bolo možné zistiť, aká časť populácie sa prikláňa k ideám pravicového extrémizmu, skonštruovali sme index príklonu k pravicovému extrémizmu. Index meral spomínanú mieru sympatizovania s myšlienkami, ktoré tvoria podhubie pravicového extrémizmu. Na základe indexu teda nemožno povedať, akú časť populácie tvoria prívrženci pravicového extrémizmu alebo pravicoví extrémisti. Index vypovedá len o tom, aká časť populácie je viac riziková než zvyšok populácie, pretože za istých okolností by sa mohli podporovať myšlienky pravicového extrémizmu alebo zoskupenia pravicových extrémistov.

Index bol skonštruovaný zo štyridsiatich štyroch rôznych výrokov, ktorými sme merali postoje respondentov ku kultúrnej rozmanitosti, názor na politiku štátu k menšinám, preferovanie demokratických alebo autoritárskych princípov, príklon k autoritárskej osobnosti a mieru dôvery v inštitúcie³⁶. Respondenti vyjadrovali mieru svojho súhlasu s predloženými výroky na škále, kde hodnota 1 znamenala úplný súhlas a hodnota 4 úplný nesúhlas, hodnota 0 bola pridelená v tých prípadoch, keď respondenti nevedeli, alebo odmietli odpovedať. Polovica výrokov, ktoré respondenti posudzovali, bola formulovaná pozitívne, polovica negatívne, aby bola zabezpečená vyššia validita výsledkov. Pri spracovaní údajov boli odpovede na negatívne formulované výroky rekódované. Skonštruovaný index môže nadobúdať hodnoty od 0 (v prípade, že by respondent neodpovedal na žiadny z predložených výrokov) do hodnoty 176 (v prípade, že by vyjadril úplný nesúhlas so všetkými predloženými výroky).

GRAF 15

Hodnoty skonštruovaného indexu ukazujú, že zlom nastáva pri hodnote 90 a potom pri hodnote 130 (pozri graf 15). Tieto body delia vzorku na tri časti: prvá časť, kde index nadobúda hodnotu 0 až 89, je výrazne tolerantnejšia a odmieta názory a myšlienky, ktoré môžu tvoriť podhubie podpory pravicovému extrémizmu. Druhá časť vzorky, kde index nadobúda hodnotu 90 až 129, je vo svojich názoroch priemerná, ale výraznejšie inklinuje ako prvá časť respondentov k myšlienkam pravicového extrémizmu, pretože častejšie sa priklonila k ideám pravicového extrémizmu.

³⁶ Presné znenie otázok pozri v III. časti Prvostupňové triedenie údajov.

Respondentov, ktorí tvoria poslednú (tretiu) časť vzorky, kde index nadobúda hodnotu 130 a viac, možno označiť za úplných sympatizantov myšlienok pravicového extrémizmu. Početne ide o 84 respondentov, čo je 8,3 % celej vzorky.

Porovnanie troch skupín podľa miery príklonu k myšlienkam pravicových extrémistov je z dôvodu veľkých rozdielov v početnostiach menej spoľahlivé. Napriek tomu v nasledujúcej tabuľke uvádzame niektoré základné charakteristiky, na ktorých základe možno bližšie identifikovať časť populácie, ktorá sa výrazne prikláňa k myšlienkam pravicového extrémizmu. Ako sme už spomenuli, úplní zástancovia týchto myšlienok tvoria 8,3 % vzorky respondentov a je možné predpokladať, že aj v bežnej populácii je to podobne. Sú to častejšie muži, a hoci neprevažujú nad ženami výrazne, sú to viac ľudia s nižším vzdelaním, takmer výlučne slovenskej národnosti. V priemere sú to viac starší ľudia. Žijú najmä vo väčších obciach, menších a stredne veľkých mestách, v Žilinskom, Banskobystrickom, Trenčianskom alebo Nitrianskom kraji. Čo sa týka volebného správania, sú to často voliči SMER-u, SNS a LS-HZDS. Čo sa týka ekonomickej aktivity, pomerne často sú dôchodcovia, ľudia pracujúci manuálne alebo v službách.

TABUĽKA 12

	Odporcovia ideí pravicového extrémizmu		Čiastoční sympatizanti s ideami pravicového extrémizmu		Úplní zástancovia ideí pravicového extrémizmu	
Počet (podiel) respondentov	162	(16,1 %)	759	(75,5 %)	84	(8,3 %)
Pohlavie	muži	48,5 %	muži	47 %	muži	57,1 %
	ženy	51,5 %	ženy	53 %	ženy	42,9 %
Priemerný vek	44,6		43,31		50,21	
Vzdelanie	ZŠ	22,2 %	ZŠ	22,3 %	ZŠ	33,3 %
	SŠ bez maturity	26,5 %	SŠ bez maturity	31 %	SŠ bez maturity	42,9 %
	SŠ s maturitou	34,6 %	SŠ s maturitou	36,6 %	SŠ s maturitou	16,7 %
	VŠ	16,7 %	VŠ	10,1 %	VŠ	7,1 %
Národnosť	slovenská	71,8 %	slovenská	88 %	slovenská	98,8 %
	maďarská	18,4 %	maďarská	9,9 %	maďarská	1,2 %
	iná	9,8 %	iná	2,1 %	iná	0 %
Počet obyvateľov obce³⁷	20-tisíc – 50-tisíc	24,1 %	menej ako 1 000	17,2 %	5-tisíc – 20-tisíc	24,1 %
	5-tisíc – 20-tisíc	20,4 %	2-tisíc – 5-tisíc	15,3 %	20-tisíc – 50-tisíc	22,9 %
	nad 100-tisíc	13 %	1-tisíc – 2-tisíc	14,6 %	2-tisíc – 5-tisíc	14,5 %
Kraj³⁸	Bratislavský	19,1 %	Košický	15,2 %	Žilinský	23,2 %
	Trnavský	19,1 %	Prešovský	14,6 %	Banskobystrický	19,5 %
	Prešovský	13,6 %	Nitriansky	14 %	Trenčiansky	15,9 %
	Košický	13 %	Banskobystrický	13 %	Nitriansky	12,2 %
	Nitriansky	13 %				
Voliči	SMER	16,3 %	SMER	30,2 %	SMER	32,5 %
	SDKÚ-DS	13,8 %	SDKÚ-DS	12,1 %	SNS	20,5 %
	SaS	7,5 %	SaS	5,3 %	LS-HZDS	6 %
			KDH	5,3 %		

Časť respondentov, ktorých možno označiť ako úplných zástancov ideí pravicového extrémizmu, bola negatívna v prípade väčšiny predložených výrokov. Konkrétne to znamená, že táto časť respondentov vníma negatívne kultúrnu rozmanitosť, Slovensko vníma výrazne etnocentricky.

³⁷ Uvádzame len tri najpočetnejšie kategórie.

³⁸ Uvádzame len štyri najpočetnejšie kategórie.

Vo vzťahu k národnostným menšinám a cudzincom preferuje často otvorenú diskriminačnú politiku. Čo sa týka celkového fungovania politického systému, tak títo respondenti inklinujú k nedemokratickým, autoritárskym praktikám a zároveň možno u nich pozorovať prvky autoritárskej osobnosti, to znamená, že často nekriticky vnímajú authority, inštitúcie a roly vnímajú rigidne a svet chápu ako miesto plné ohrození. Táto časť respondentov je zároveň náchylná podľahnúť zjednodušeným populistickým názorom, ktoré zapadajú do ich chápania sveta. Z hľadiska ďalšieho šírenia ideí pravicového extrémizmu alebo aktivít pravicovo-extrémistických zoskupení je táto časť respondentov najviac riziková, pretože myšlienky pravicového extrémizmu sú im veľmi blízke.

Početne najväčšia časť respondentov, ktorí sa priklonili len k časti výrokov, a preto sme ich označili ako čiastočných sympatizantov s myšlienkami pravicového extrémizmu, nie je natoľko riziková ako predchádzajúca časť. Znamená to, že táto časť populácie nie je otvorene nepriateľská k menšinám, preferuje viac fungovanie spoločnosti na základe demokratických princípov než autoritárstva. Kritickejšie pristupuje k chápaniu autorít, inštitúcií a sociálnych rol v spoločnosti. V určitom kontexte však môže aj táto časť populácie pomerne ľahko podľahnúť zjednodušujúcim populistickým myšlienkam. Ukázalo sa, že niektoré témy sú natoľko „výbušné“, že sa na nich zhodnú takmer všetci respondenti (je to najmä spomínaná téma Rómov, Maďarov, moslimov, nedostatočného fungovania inštitúcií a pocit neopodstatnenej nespravodlivosti vo vzťahu k menšinám).

Časť populácie, ktorá je výrazne tolerantná, je pomerne malá – vo vzorke tvorilo túto časť len 162 respondentov (16,1 %). Táto časť verejnosti vníma kultúrnu diverzitu ako príležitosť a zasadzuje sa za rovnaký prístup k menšinám, preferuje takmer výlučne fungovanie spoločnosti na základe demokratických princípov a udržuje si kritický odstup od autorít, inštitúcií a sociálnych rol v spoločnosti. Táto časť populácie chápe svoje užšie i širšie okolie ako dôveryhodné a nemá pocit ohrozenia, ktoré by spájala s prítomnosťou kultúrnej odlišných skupín.

II. časť

SKÚSEŇ A NÁZORY VEREJNOSTI NA PREJAVY PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU

8 Prejavy pravicového extrémizmu

Vo výskume sme sa primárne nezamerali na podrobné zmapovanie a preskúmanie skúseností respondentov s prejavmi pravicového extrémizmu. Dôvodom bolo najmä to, že sme nechceli len mapovať stav verejnej mienky, ale skúmať potenciál šírenia myšlienok pravicového extrémizmu. Preto sa značná časť otázok položených vo výskume týkala javov, ktoré sú predpokladom na šírenie myšlienok a aktivít pravicových extrémistov alebo podhubím pre ne.

Navyše, ako ukázal aj kvalitatívny výskum, rozpoznanie prejavov pravicového extrémizmu a ich uvedenie si nie je samozrejmé a vyžaduje si aspoň minimálne informácie o tejto problematike a kritické posúdenie javov, s ktorými sa ľudia stretávajú.

Aby sme mohli zistiť, aké skutočnosti si ľudia zaraďujú pod pojem pravicový extrémizmus, doplnili sme kvantitatívne zisťovanie aj o kvalitatívnu výskumnú časť. V nej sme sa pokúsili otvorenými otázkami zistiť, čo všetko si ľudia asociujú s pojmom pravicový extrémizmus. Ukázalo sa, že najčastejšie sa tento pojem spája s násilnými prejavmi voči osobám odlišnej rasy alebo etnicity: „ja si pod tým predstavím násilie proti nejakej skupine, proti nejakému národu...“ (žena, 47), alebo inak odlišným ľuďom: „je to proti menšinám, rasám, ale aj keď má človek dlhšie vlasy... sú skupiny schopné napadnúť človeka len preto, lebo má výzor ako hippies“ (muž, 45). Objavilo sa tiež vnímanie pravicového extrémizmu ako ideológie nerovnosti rôznych kategórií ľudí: „pravicoví extrémisti nevystupujú len voči jednotlivcom, oni odsudzujú celé skupiny...“ (muž, 35). Najmenej často ľudia spájajú pravicový extrémizmus s popieraním demokratického fungovania spoločnosti a jej inštitúcií. Pravicový extrémizmus nebol explicitne vnímaný ako ideológia popierajúca demokratické princípy, aj keď vo vnímaní ľudí pomerne silno rezonovala snaha niektorých zoskupení nahrádzať inštitúcie štátu napríklad v oblasti riešenia tzv. rómskej problematiky, teda skutočnosť, že sa snažia „zobrať vec do svojich rúk“.

Čo sa týka prívržencov pravicového extrémizmu, na základe skúseností respondentov možno odlišiť dva typy ľudí, ktorí sa v tomto prostredí pohybujú. Na jednej strane sú to ľudia, ktorí prejavujú násilie a nenávisť k určitým skupinám ľudí. Opäť platí, že násilie nie je používané len proti ľuďom odlišnej rasy a etnicity, ale aj voči príslušníkom skupín, ktoré sú definované ako nepriateľské. Najčastejšie uvádzaným príkladom boli skupiny stretávajúce sa na futbalových zápasoch, pri ktorých dochádza k násilným konfliktom medzi fanúšikmi konkurenčných futbalových klubov. Druhým typom ľudí, ktorých možno označiť ako pravicových extrémistov, sú ľudia, ktorí šíria ideológiu pravicového extrémizmu. Tí sa nemusia primárne prejavovať násilne, ale sympatizujú, prípadne šíria myšlienky nerovnosti a násillia, často ideovo nadväzujú na ideológiu fašizmu a tradíciu Slovenského štátu z obdobia druhej svetovej vojny. Nasledujúci citát ilustruje názor, že za pravicových extrémistov možno považovať viac druhý spomínaný typ ľudí:

„Neviem, či na tom futbalovom zápase je práve ten pravicový extrémizmus... ja by som povedal, že nie..., je to skôr tá Kotlebova pospolitost', to je pravicový extrémizmus.“ (muž, 26)

„Podľa mňa v demokracii má právo povedať si, čo chce, ale čo už sa mu dovolí vykonať, to je rozdiel. On si to myslieť môže, povedať to môže, ale štát by mu nemal dovoliť to vykonať.“ (muž, 35)

Napriek spomenutým rozdielom vo vnímaní pravicového extrémizmu možno na základe dát povedať, že definovanie tohto pojmu bolo pomerene konzistentné a neobjavili sa jeho významné dezinterpretácie. Skôr sa objavili respondenti, ktorí sa nikdy s týmto pojmom nestretli a nevedia si pod ním nič predstaviť.

Parciálnym cieľom výskumu bolo zmapovať, kde a ako často sa respondenti s prejavmi pravicového extrémizmu stretávajú. Z údajov v tabuľke vidno, že s jeho prejavmi sa možno stretnúť predovšetkým v médiách (16,3 %), na internete (9 %), prípadne na verejných priestranstvách (5,1 %). V súkromnej sfére sa s ním ľudia stretávajú menej; veľmi často a často sa v okruhu priateľov stretáva s prejavmi pravicového extrémizmu 3,9 % a v okruhu rodinných príslušníkov len 2,3 % ľudí.

TABUĽKA 13

Otázka 11: Ako často sa stretávate s rôznymi prejavmi pravicového extrémizmu na nasledujúcich miestach? (v %)³⁹

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem
V médiách	3,7	12,6	37,5	31,6	11,7	2,4
Na internete	2,1	6,9	17,1	20,3	42,8	10
Na verejných priestranstvách	0,3	4,8	16,5	30,4	44	3,5
Na pracovisku	0,4	2,3	5,6	15,6	69,7	5,3
V okruhu svojich priateľov	0,9	3	5	13,6	75,8	1,1
V okruhu rodinných príslušníkov	0,2	2,1	3,8	8,4	84,1	0,8
Niekde inde	0,2	0,3	0,6	1	68,6	29,3

Možno teda konštatovať, že s prejavmi pravicového extrémizmu sa respondenti nestretávajú často. Je však zrejmé, že v šírení informácií o ňom zohrávajú významnú úlohu predovšetkým médiá. Hlavný rozdiel medzi skúsenosťami respondentov s pravicovým extrémizmom vo verejnom a v súkromnom priestore spočíva v tom, že vo verejnej sfére majú ľudia možnosť sa stretnúť s prejavmi pravicového extrémizmu aj v prípade, že tieto prejavy alebo informácie o nich cielene nevyhľadávajú. Ak sa však s prejavmi pravicového extrémizmu stretnú v súkromí, sprostredkovanie je omnoho osobnejšie. To znamená, že musia osobne poznať niekoho, kto buď inklinuje k ideológii pravicového extrémizmu, alebo je minimálne zdrojom informácií o tejto problematike.

Ako vidno z tabuľky 14, 15,9 % respondentov uviedlo, že pozná osobne niekoho, koho možno označiť ako prívrženca pravicovoextrémistickej ideológie. Ak sa pozrieme bližšie na charakteristiky tejto skupiny, vidíme, že sa častejšie stretávajú s prejavmi pravicového extrémizmu nielen v súkromnom priestore (v okruhu svojich priateľov sa s prejavmi pravicového extrémizmu stretáva veľmi často a často 17,3 %). Tiež však registrujú tieto prejavy aj vo verejnom priestore (médiá – 27,4 %, internet – 23,7 %). Toto zistenie podporuje naše tvrdenie, že vnímanie pravicového extrémizmu si vyžaduje určité poznatky o tejto problematike, či predchádzajúcu skúsenosť, ktorá pomáha ľuďom interpretovať a zaraďovať vnímané informácie. Ich osobná skúsenosť je teda pre nich vodídlom pri interpretácii javov, s ktorými sa stretávajú.

³⁹ Dôpočet do 100 % v jednotlivých riadkoch tvoria respondenti, ktorí odmietli odpovedať.

Skupinu respondentov, ktorá osobne pozná niekoho, kto inklinuje k ideológii extrémnej pravice, možno ďalej charakterizovať ako mladších ľudí vo vekovej kategórii 18 – 34 rokov (rozdiel medzi vekovými kategóriami bol štatisticky významný na 0,01 hladine významnosti) v porovnaní časťou výskumnej vzorky, ktorá nikoho takého nepozná. Sú to zároveň viac muži ako ženy (63,8 % k 36,3 %). Čo sa týka vzdelania, častejšie prívržencov extrémnej pravice poznajú ľudia s ukončeným základným vzdelaním (20,5 %), ale testovanie rozdielov medzi vzdelanostnými kategóriami sa neukázalo ako štatisticky významné. Čo sa týka geografického pôvodu respondentov, tak oveľa častejšie poznajú niekoho, kto je prívržencom pravicovoextrémistickej ideológie, respondenti z Trnavského kraja (34,7 %), pritom priemer za ostatné kraje je 14,1 %.

Výskum teda potvrdil, že z celej populácie najčastejšie poznajú prívrženca pravicovej ideológie mladší muži, ktorí môžu mať skôr nižšie vzdelanie, ako je obvyklý priemer v populácii. Najviac sa ukázalo, že značná časť respondentov, ktorí poznajú prívrženca pravicovej ideológie, žije v obciach do 20-tisíc obyvateľov (61 % – štatistický rozdiel medzi kategóriami obcí podľa veľkosti bol štatisticky významný na 0,05 hladine významnosti). Znamená to teda, že pravicový extrémizmus a jeho prejavy nemožno jednoznačne označiť ako fenomén, ktorý by sa objavoval najmä vo väčších mestách. Je to fenomén, ktorý je častejšie prítomný v malomestskom a vidieckom prostredí.

TABUĽKA 14

Otázka 12: Poznáte osobne niekoho, koho možno označiť za prívrženca pravicovoextrémistickej ideológie?⁴⁰

Áno	15,9 %
Nie	79,2 %
Neviem	2,6 %

Ak sa bližšie pozrieme na súvislosť medzi sympatizovaním s myšlienkami pravicového extrémizmu a skutočnosťou, či respondenti poznajú niekoho, koho by označili za prívrženca pravicovoextrémistickej ideológie, ukazuje sa, že zástancovia ideí pravicového extrémizmu častejšie niekoho takého poznajú.

TABUĽKA 15

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem
V médiách	3,7	12,6	37,5	31,6	11,7	2,4
Na internete	2,1	6,9	17,1	20,3	42,8	10
Na verejných priestranstvách	0,3	4,8	16,5	30,4	44	3,5
Na pracovisku	0,4	2,3	5,6	15,6	69,7	5,3
V okruhu svojich priateľov	0,9	3	5	13,6	75,8	1,1
V okruhu rodinných príslušníkov	0,2	2,1	3,8	8,4	84,1	0,8
Niekde inde	0,2	0,3	0,6	1	68,6	29,3

⁴⁰ Detto

9 Názory na činnosť pravicovoextrémistických zoskupení

Jedným z cieľov výskumu bolo preskúmať názor respondentov na činnosť pravicovoextrémistických zoskupení. Vo výskume sme respondentom položili otázku, ako by mal štát zákonmi upraviť fungovanie pravicovoextrémistických zoskupení. Touto otázkou sme nemapovali znalosť respondentov o aktuálnej legislatíve upravujúcej túto oblasť, ale ich názor na to, ako by mal štát k týmto zoskupeniam pristúpiť.

Každý štát vo vzťahu k pravicovým extrémistom rieši dilemu, či umožniť ich formálnu existenciu a tým si vytvoriť možnosť ich kontroly, alebo zakázať ich aktivity a nechať im možnosť formálne sa prezentovať na verejnom priestore. Tým však môže dôjsť, a často aj dochádza k ich prechodu do ilegality a kontrola zo strany štátu je komplikovanejšia. Vnímanie tejto problematiky respondentmi je dôležité, pretože indikuje mieru tolerancie tohto fenoménu vo verejnom priestore, aj keď nevypovedá priamo o tom, či by boli respondenti ochotní aj aktívne participovať na činnosti týchto zoskupení. Táto oblasť by mohla byť predmetom ďalšieho výskumu, pričom by bolo potrebné podrobnejšie preskúmať okolnosti, za ktorých sa môže časť populácie aktivizovať a podieľať na fungovaní a činnosti pravicovoextrémistických zoskupení. Predpokladáme, že jednoduchá deklaratívna odpoveď na otázku, či by boli ľudia ochotní aktívne podporiť činnosť týchto zoskupení, alebo sa podieľať na ich aktivitách, by pravdepodobne neprinesla spohľadlivú odpoveď, keďže aktívny postoj ľudí môže byť veľmi kontextuálny.

Respondenti na otázku, ako by mal štát vo vzťahu k zoskupeniam pravicových extrémistov postupovať, v prevažnej miere reagovali, že by im vôbec nemal dať možnosť zoskupovať sa (45,7 %), alebo že by im mal umožniť len zoskupovanie v súkromí bez verejnej propagácie svojej činnosti (34 %). Iba malá časť respondentov sa priklonila k tomu, že by tieto zoskupenia mali mať možnosť formálne sa zaregistrovať (7,9 %) alebo vytvoriť politické strany alebo hnutia (2,6 %).

TABULKA 16

Otázka 7: Pravicovoextrémistické zoskupenia, by... (v %)⁴¹

nemali mať vôbec dovolené sa stretávať.	45,7
sa mali stretávať len v súkromí a nepropagovať svoje názory navonok.	34,0
mali mať možnosť fungovať aj oficiálne ako zaregistrované organizácie.	7,9
by mali mať možnosť vytvoriť politické strany alebo hnutia.	2,6
Iný názor	1

Podrobnejšia analýza odpovedí ukázala, že tí, ktorí sa prikláňajú k právnej formalizácii týchto zoskupení, boli v porovnaní s ostatnými respondentmi menej otvorení kultúrnej rozmanitosti, menej naklonení demokratickému fungovaniu spoločnosti a skôr sa prikláňali k autoritárskej vláde (rozdiel bol štatisticky významný na 0,01 hladine významnosti – pozri tab. 17). Keďže sme predložili respondentom na posúdenie aj viaceré výroky zameraných na testovanie príklonu k paternalizmu, zaujímalo nás, či sa tí, ktorí majú sklon viac tolerovať existenciu pravicovoextrémistických zoskupení, skôr prikláňajú k paternalizmu vo výchove, medziľudských vzťahoch a podobne. Táto súvislosť sa však jednoznačne nepreukázala. Nepreukázali sa ani rozdiely medzi respondentmi v oblasti preferovanej politiky štátu k menšinám a celkovej dôvery vo fungovanie spoločnosti. Naopak, v prípade dištancu voči menšinám sa ukázalo, že najvyšší dištanc voči menšinám bol zistený práve u ľudí, ktorí sa prikláňajú k právnej formalizácii

⁴¹ Detto

pravicovoextrémistických zoskupení v podobe politických strán. O čosi menší dištanc vykazovali tí, podľa ktorých by štát mal umožniť týmto zoskupeniam oficiálne sa registrovať (0,335 1). **Dá sa teda povedať, že určitú mieru legálnosti priznávajú zoskupeniam pravicových extrémistov najmä ľudia, ktorí sú menej otvorení kultúrnej rozmanitosti, preferujúci autokratický spôsob vedenia spoločnosti a vykazujúci väčší dištanc voči menšinám.** Čo sa týka demografických znakov, skupinu, ktorá sa prikláňa k oficiálnemu fungovaniu pravicovoextrémistických skupín, tvoria viac muži ako ženy (rozdiel je štatisticky významný na 0,01 hladine významnosti), v prípade veku nie je možné bližšie charakterizovať vekovú skupinu, ktorá by sa výraznejšie prikláňala k tejto možnosti. Zároveň však možno povedať, že častejšie sa k obojm možnostiam priklonili ľudia, ktorí majú vyššie vzdelanie (stredoškolské s maturitou a vysokoškolské – zistený rozdiel bol štatisticky významný na 0,01 hladine významnosti).

Vplyv vzdelania na názory týkajúce sa existencie zoskupení pravicových extrémistov bol testovaný aj kvalitatívnym výskumom prostredníctvom fókusových skupín. Predpokladali sme, že v skupinách s rozličným vzdelaním zaznamenáme výraznejšie rozdiely v názoroch na pravicový extrémizmus a existenciu pravicovoextrémistických zoskupení, čo sa však nepreukázalo. Výraznejšie odmietala myšlienky pravicového extrémizmu a existenciu pravicovoextrémistických zoskupení len skupina respondentov, ktorí mali v priemere najnižší vek, čo môže naznačovať istý generačný rozdiel medzi mladými ľuďmi a ostatnou časťou populácie. Táto téma by si však vyžadovala ešte podrobnejšie skúmanie alebo opakovanie výskumov, ktoré sa zaoberajú úlohou školy v procese výchovy detí a mladých ľudí k tolerancii a akceptovaniu kultúrnych odlišností.⁴²

TABULKA 17

Názory na činnosti pravicovoextrémistických zoskupení v súvislosti s ďalšími faktormi ovplyvňujúcimi potenciál šírenia myšlienok pravicového extrémizmu

	Postoj ku kultúrnej rozmanitosti – priemerné skóre ⁴³	Miera príklonu k demokratickým princípom ⁴⁴	Miera odklonu od paternalizmu ⁴⁵	Miera pozitívneho prístupu k menšinám ⁴⁶	Miera celkovej dôvery ⁴⁷	Dištanc voči menšinám ⁴⁸
Nemali by mať vôbec dovolené sa stretávať.	0,419 6	0,531 9	0,547 7	0,328 9	0,401 7	0,254 2
Mali by sa stretávať len v súkromí a nepropagovať svoje názory navonok.	0,412 6	0,552 5	0,556 9	0,345 8	0,433 4	0,259 7
Mali by mať možnosť fungovať aj oficiálne ako zaregistrované organizácie alebo záujmové združenia.	0,378 7	0,544 5	0,578 3	0,333 3	0,447 3	0,335 1
Mali by mať možnosť vytvoriť politické strany a hnutia.	0,305 0	0,440 1	0,537 5	0,330 6	0,406 5	0,380 0
Ostatné odpovede (nieve/neodpovedal/iný názor) ⁴⁹	0,358 4	0,396 1	0,474 9	0,283 9	0,379 3	0,244 2

⁴² Jedným z vysvetlení výraznejšej tolerancie mladých ľudí by mohlo byť zavedenie multikultúrnej výchovy a výchovy k ľudským právam do vzdelávacích osnov. Sú tu však aj ďalšie faktory, ktoré môžu mať svoj vplyv, ako častejšia migrácia mladých ľudí do zahraničia, viac kontaktov s cudzincami a inými kultúrami a pod. Podrobnejšie pozri k tomu Gallová Kriglerová, E., Kadlečíková, J.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku*. Bratislava, Nadácia otvorenej spoločnosti 2009.

⁴³ 0 – minimálna otvorenosť ku kultúrnej rozmanitosti, 1 – maximálna otvorenosť ku kultúrnej rozmanitosti

⁴⁴ 0 – minimálna podpora pre demokratické fungovanie spoločnosti, 1 – maximálna podpora pre demokratické fungovanie spoločnosti

V kvalitatívnom výskume sa podobne objavili názory, že štát by mal do určitej miery regulovať tento jav, ale nebyť úplne represívny:

„*Nejaké zákazy nevyriešia tento problém, skôr vplývať na tých ľudí a mať ich možno pod kontrolou, aby neprišlo k tomu násiliu.*“ (muž, 45)

Podľa názorov niektorých respondentov si však postupne zoskupenia pravicových extrémistov hľadajú pole svojej pôsobnosti, pretože niektoré inštitúcie nefungujú tak, ako majú a ako ľudia očakávajú. Na základe toho možno konštatovať, že štát nepriamo vytvára priaznivé podmienky na existenciu pravicovoextrémistických zoskupení, ktoré si niektoré témy privlastňujú ako svoju agendu a ponúkajú ľuďom často zjednodušené a populistické riešenia. Tento názor ilustrujú aj nasledujúce citáty:

„*Kotleba je nebezpečný tím, že hlása, že má riešenie na rómsku problematiku... keďže tieto „rozumné“ vlády to neriešia, tak môže prísť iné riešenie, napríklad Kotlebove... myslím si, že ak sa Kotleba dostane na vrch, tak to spôsobí nekompetentnosť vlády.*“ (muž, 45)

„*Ja to oceňujem, že sa našiel niekto taký, ako je Kotleba (pozn. v súvislosti s rómskou problematikou).*“ (žena, 33)

Kvantitatívna i kvalitatívna časť výskumu potvrdila, že značná časť populácie by bola ochotná akceptovať jednoduché populistické riešenia najmä v oblasti riešenia problémov marginalizovaných rómskych komunít, ktoré by boli v rozpore s princípom rovnosti a nediskriminácie, ktoré sú zaručené pre všetkých občanov rovnako. Toto zistenie pravdepodobne nie je prekvapujúce vzhľadom na mieru rozšírenia predsudkov a stereotypov v populácii týkajúcich sa Rómov. Navyše, ak si uvedomíme, že veľká časť respondentov si myslí, že naša spoločnosť ponúka rovnaké šance všetkým ľuďom bez ohľadu na prostredie, z ktorého pochádzajú (pozri III. časť: *Prístupnosť triedenie údajov – otázka 20b*), tak podsúvanie jednoduchých riešení len hladko zapadá do ich vnímania problému a názorov na jeho riešenie.

10 Pravicový extrémizmus a médiá

Médiá hrajú dôležitú úlohu v sprostredkovaní informácií, ktoré ľudia zvyčajne nemajú možnosť získať prostredníctvom osobných interakcií. V prípade pravicového extrémizmu je rola médií posilnená tým, že veľká časť populácie s ním nemá priamu, ale len sprostredkovanú skúsenosť, a to práve prostredníctvom médií. Toto tvrdenie preukázali aj výsledky výskumu (bližšie pozri 8. kapitolu *Prejavy pravicového extrémizmu*).

Vo výskume sme skúmali dva aspekty vzťahu pravicovoextrémistických zoskupení a médií. Po prvé nás zaujímalo, aký majú respondenti názor na to, že médiá sa môžu už vôbec tým, že sa venujú tejto problematike, do určitej miery podieľať na sprostredkovaní informácií o pravicovom extrémizme širšej verejnosti, teda aj ľuďom, ktorí by tieto informácie sami aktívne nevyhľadávali. Respondentom sme položili otázku, *do akej miery majú vôbec médiá informovať o zoskupeniach pravicových extrémistov a ich aktivitách, a tak byť sprostredkovateľom informácií o tomto jave*. Druhým aspektom vo vzťahu k médiám bola prijateľnosť rôznych kanálov, ktorých prostredníctvom sú šírené informácie o pravicovom extrémizme. Inými slovami chceli sme poznať názor respondentov na riešenie dilemy, ktorú vytvára na jednej strane sloboda prejavu a na strane druhej vnímanie mnohých prejavov pravicového extrémizmu ako nevhodných na zobrazovanie v médiách a ďalšie šírenie informácií o tomto jave. Respondentov sme sa pýtali, ktoré druhy médií alebo spôsoby šírenia informácií o pravicovom extrémizme považujú za (ne) prijateľné, pričom od výsledkov odpovedí sme očakávali, že ukážu, aká časť populácie by bola ochotná tolerovať sprostredkovanie informácií o pravicovom extrémizme a ktoré spôsoby šírenia informácií sú z tohto hľadiska najrizikovejšie, pretože sú najviac tolerované verejnou mienkou.

Nasledujúca tabuľka sumarizuje odpovede na otázku, či by médiá vôbec mali informovať o zoskupeniach inklinujúcich k pravicovému extrémizmu. Približne pätina respondentov si myslí, že médiá by o nich vôbec nemali informovať. Takmer 40 % respondentov má názor, že by médiá mali informovať len o zásahoch polície proti týmto skupinám. Pomerne veľká časť respondentov si myslí, že je legitímne, aby médiá informovali o aktivitách týchto zoskupení (takmer 30 %). Aj keď rozdiely neboli významné, podrobnejšia analýza ukázala, že častejšie sa tento názor prejavuje u mladších mužov s vyšším vzdelaním.

TABUĽKA 18

Otázka 9: Aký by mal byť, podľa vás, postoj médií k pravicovoextrémistickým zoskupeniam? (v %)⁵⁰

Vôbec by nemali o nich informovať.	20,3
Mali by informovať iba o dôležitých zásahoch polície proti týmto skupinám.	39,3
Mali by informovať o aktivitách týchto zoskupení.	29,8
Iný názor	1,1
Nevie	8,7

Ak vnímame médiá diferencovane, čo sa týka ich mienkotvornej sily a schopnosti ovplyvňovať názory recipientov, tak je namieste zistiť, čo verejná mienka považuje za prijateľný spôsob šírenia informácií o extrémizme a, naopak, ktoré spôsoby sprostredkovania už prekračujú pomyselnú hranicu prijateľnosti. V prípade všetkých uvedených druhov médií, resp. spôsobov informovania (pozri tab. 19) sa takmer polovica respondentov vyjadrila, že je určite proti informovaniu o pravicovoextrémistických zoskupeniach a ich aktivitách.

⁴⁵ 0 – maximálny príklon k paternalizmu, 1 – minimálny príklon k paternalizmu

⁴⁶ 0 – minimálny pozitívny prístup štátu k menšinám, 1 – maximálny pozitívny prístup štátu k menšinám

⁴⁷ 0 – minimálna dôvera, 1 – maximálna dôvera

⁴⁸ 0 – minimálny dištanc voči menšinám, 1 – maximálny dištanc voči menšinám

⁴⁹ Posedné tri kategórie spolu takmer 10 % vzorky

⁵⁰ Dopočet do 100 % tvoria respondenti, ktorí odmietli odpovedať.

Napriek tomu, že celkovo boli respondenti proti šíreniu takýchto informácií médiami, najskôr by boli ochotní akceptovať informovanie prostredníctvom internetových stránok, sociálnych sietí a diskusných fór na internete a novín a brožúr vydávaných samotnými zoskupeniami pravicových extrémistov. Tieto výsledky poukazujú na to, že šírenie informácií prostredníctvom internetu nie je vnímané ako natoľko neprijateľné ako šírenie informácií klasickými spôsobmi (televízia, tlač, verejné zhromaždenia...). Takéto vnímanie šírenia myšlienok pravicového extrémizmu pravdepodobne súvisí s tým, že internet v sebe prepája anonymizovaný súkromný i verejný priestor. Šírenie myšlienok na internete je teda často spájané s právom na názor a slobodou prejavu podobne ako v súkromí. Tým sa stáva internet kanálom s vyšším potenciálom šírenia týchto myšlienok ako klasické médiá.

TABULKA 19

Otázka 8: Do akej miery by mali mať zoskupenia sympatizujúce s myšlienkami pravicového extrémizmu dovolené informovať o svojich aktivitách prostredníctvom...? (v %)⁵¹

	Určite dovoliť	Skôr dovoliť	Skôr nedovoliť	Určite nedovoliť	Neviem
Televízie	3,6	12,6	29,8	48,2	4,7
Novín a tlačných periodík	2	16,4	26,4	50	4,3
Internetových stránok	4,3	16,4	22	47	8,9
Sociálnych sietí	4,2	13,9	23,3	48	8,9
Diskusných fór na internete	4,9	16,5	22,6	45	9,7
Vlastných novín alebo brožúr	3,6	23,8	19,8	46,4	5,5
Verejných zhromaždení	2	13,9	24	54,1	5

Naopak, pozitívne možno hodnotiť, že značná časť respondentov sa postavila proti šíreniu informácií o pravicovom extrémizme prostredníctvom verejných zhromaždení (78,1 % respondentov by ich určite alebo skôr nedovolilo), televízie (78 %) a tlačných periodík (76,4 %). Takáto pomerne nízka tolerancia sprostredkúvania informácií o zoskupeniach sympatizujúcich s myšlienkami pravicového extrémizmu indikuje väčšiu ochotu prijímateľov informácií reflektovať obsah, s ktorým sa v médiách stretávajú, a nebyť len ich pasívnymi príjemcami. V prípade ostatných spomínaných spôsobov sprostredkúvania informácií je toto riziko výraznejšie.

⁵¹ Dopolčet do 100 % v jednotlivých riadkoch tvoria respondenti, ktorí odmietli odpovedať.

11 Pravicový extrémizmus a verejní činitelia

Prítomnosť a miera akceptovania myšlienok pravicového extrémizmu je téma, ktorá sa netýka len problematiky prístupu štátu k tomuto fenoménu, médií, internetu a pod. Táto téma sa dotýka akýchkoľvek verejných inštitúcií a ich predstaviteľov, najmä tých, ktorí sú v určitej mocenskej pozícii, alebo plnia inak dôležitú úlohu pre spoločnosť a majú často možnosť ovplyvňovať aj verejnú mienku.

Podobne ako v prípade šírenia informácií prostredníctvom médií sme zisťovali, do akej miery sú respondenti ochotní akceptovať príklon verejných činiteľov k pravicovoextrémistickej ideológii. Alebo, naopak, do akej miery považujú inklinovanie k ideológii extrémnej pravice za nezlučiteľné s výkonom určitých povolaní.

Odpovede respondentov na otázku, či by mal niekto z uvedených predstaviteľov prestať vykonávať svoje povolanie, ak sa ukáže, že je prívržencom ideológie extrémnej pravice, sú zosumarizované v tabulke 20. Výsledky ukazujú, že výrazná časť populácie si myslí, že táto skutočnosť je určite alebo skôr nezlučiteľná s výkonom uvedených povolaní. Podľa respondentov by v takomto prípade mal určite svoje povolanie prestať vykonávať sudca (69,5 %) a policajt (67 %). O niečo menej respondentov sa priklonilo k tomuto názoru v prípade politika (60,8 %), predstaviteľa cirkvi (60,6 %), príslušníka armády (60 %) a učiteľa (59,4 %). Najviac prijateľné by bolo sympatizovanie s pravicovým extrémizmom v prípade lekára (46,2 %) a novinára (47,8 %).

Výsledok v prípade povolania sudcu a policajta je pravdepodobne pochopiteľný, keďže sympatizovanie s pravicovým extrémizmom je v priamom rozpore s predstavou sudcu/policajta ako nestranného verejného činiteľa, ktorý dozerá na poriadok a zákonnosť v spoločnosti. Hoci v prípade ostatných povolaní nejde o výrazný posun v akceptovaní sympatizovania ich predstaviteľov s pravicovým extrémizmom, možno povedať, že čím viac sa povolanie dotýka súkromnej ako verejnej sféry, tým skôr je sympatizovanie so spomínanou ideológiou vnímané ako akceptovateľnejšie a ako súčasť osobného názoru súkromnej osoby.

TABULKA 20

Otázka 10: Keby sa ukázalo, že niekto z nasledujúcich predstaviteľov je prívržencom pravicovoextrémistickej ideológie, mal by prestať vykonávať svoje povolanie? (v %)⁵²

	Určite by mal prestať	Skôr by mal prestať	Skôr by mal pokračovať	Určite by mal pokračovať	Nevie
Politik	60,8	21,5	7,1	3,8	5,9
Policajt	67	19,2	5,5	4,4	3,4
Učiteľ	59,4	24,1	9,4	3,2	3,3
Sudca	69,5	17,9	4,5	3,7	3,8
Príslušník armády	60	21,4	8,9	4,6	4,5
Predstaviteľ cirkvi	60,6	21,8	6,4	4,1	6,6
Lekár	46,2	26,3	14,4	6,3	5,7
Novinár	47,8	28,8	11,8	5	5,8

⁵² Detto

V rámci kvalitatívneho výskumu sme sa pokúsili rozobrať problematiku pravicového extrémizmu a verejných činiteľov podrobnejšie, pričom sme sa pýtali respondentov na ich názor v súvislosti s verejnými činiteľmi, ktorí boli vo verejnom diskurze označení ako ľudia, ktorí sa viac alebo menej vo svojich názoroch približujú k ideológii extrémnej pravice. Respondentov sme teda poprosili, aby skúsili porovnať Jána Slotu a Mariána Kotlebu a povedať, či vidia v ich verejnom pôsobení nejaké rozdiely a v čom konkrétne. Respondenti videli predovšetkým rozdiel v ich mocenskom postavení („Slota má moc, pretože je v tých politických štruktúrach“ – žena, 23) a v miere, ktorou považujú násilie za legitímne pri presadzovaní svojich cieľov (*Marián Kotleba sa viac prikláňa k násiliu – parafrázované*). Respondenti teda videli rozdiel viac v spoločenskom postavení spomenutých činiteľov a v prostriedkoch, ktorými presadzujú svoje presvedčenie, v samotnom obsahu už podľa nich nie sú až také rozdiely („podľa mňa im ide v princípe o to isté, len Slota to vyjadruje miernejším spôsobom“ – muž, 20).

V súvislosti s Mariánom Kotlebom bolo rovnako zaujímavé prediskutovať otázku jeho pôsobenia ako pedagóga. Ukázalo sa, že v prípade pedagóga nie je sympatizovanie s pravicovým extrémizmom považované za natoľko problematické, pretože respondenti vychádzali z predpokladu, že táto skutočnosť mu nijako nebráni vo výkone povolania (*ak tým neovplyvňuje svojich žiakov – parafrázované*) a že je to viac záležitosť jeho súkromia. Inými slovami človek, ktorý sympatizuje s pravicovým extrémizmom, môže byť podľa verejnej mienky skôr dobrým učiteľom než dobrým sudcom alebo policajtom.

„Ja to nevnímam nejakú negatívne... z toho pohľadu, že by tam tie deti mohli učiť nejaké rasistické alebo extrémistické veci, to si nemyslím...“ (muž, 23)

„Pokiaľ nebude dávať namiesto jednotiek hákové kríže, tak je to v poriadku. Nemôžete zakázať človeku robiť nejaké povolanie.“ (muž, 23)

Pomerne výraznú toleranciu vo vzťahu k vykonávaniu povolania pedagóga človekom, ktorý sympatizuje s myšlienkami pravicového extrémizmu, alebo sa priamo prejavuje ako jeho prívrženec, možno hodnotiť jednoznačne negatívne. Znamená to, že sociálna kontrola v prípade týchto ľudí je výrazne oslabená a pokiaľ sa nedopustia konania, ktoré je evidentne v rozpore so zákonom, je ich pôsobenie akceptované za určitých podmienok (*ak nebude ideológiu šíriť medzi deťmi v škole – parafrázované*), ktoré je však takmer nemožné kontrolovať. Výraznejšia tolerancia príklonu k pravicového extrémizmu v prípade niektorých povolání teda vypovedá do určitej miery aj o potenciáli šírenia týchto myšlienok v spoločnosti, pričom je zjavné, že výraznejšie môžu k ich šíreniu prispieť ľudia, ktorí vykonávajú povolanie učiteľa, novinára alebo lekára, pretože verejná mienka by to v ich prípade skôr tolerovala.

12 Pravicový extrémizmus a internet

Nárast počtu informácií šírených prostredníctvom internetu a internetovej komunikácie za posledné roky má okrem mnohých pozitív aj negatíva, napríklad v podobe takmer nekontrolovateľného zobrazovania a šírenia rôznych nevhodných, často až nebezpečných informácií, prejavy pravicového extrémizmu nevynímajúc.⁵³ Jedným z dôležitých cieľov výskumu bolo preskúmať skúsenosti ľudí s prejavmi pravicového extrémizmu na internete, pretože táto téma sa vo výskume verejnej mienky na Slovensku doposiaľ neobjavila. Navyše, ako sme už spomenuli, ukázalo sa, že internet je verejnou skôr akceptovateľným priestorom na šírenie informácií o pravicovom extrémizme než iné médiá (televízia, tlač), čo indikuje potenciálne väčšie nebezpečenstvo tolerovania myšlienok a prejavov pravicového extrémizmu na internete. V neposlednom rade pre akékoľvek plánovanie intervencií v boji proti pravicového extrémizmu je potrebné poznať aspoň rámcovo rozsah skúsenosti verejnosti s prejavmi pravicového extrémizmu na internete.

Aby sme mohli analyzovať skúsenosti respondentov s prejavmi pravicového extrémizmu na internete, museli sme najprv zistiť, aká časť populácie vôbec používa internet. Ako ukázali výsledky, internet používa 59,9 % populácie, pričom značná časť tejto populácie pracuje s internetom každý deň alebo aspoň niekoľkokrát za týždeň (46,7 %).

TABUĽKA 21

Ako často používate vo svojom pracovnom alebo súkromnom živote internet? (v %) ⁵⁴

Každý deň	30,2
Niekoľkokrát za týždeň	16,5
Asi raz za týždeň	5,3
Jeden- až trikrát za mesiac	3,1
Menej často	4,8
Vôbec nepoužívam internet	40,1

Spomenuli sme už niektoré zistenia, ktoré sa týkali vzťahu pravicového extrémizmu a internetu. Dáta ukazujú, že na internete sa ľudia nestretávajú s prejavmi pravicového extrémizmu výrazne často, hoci častejšie ako vo svojom bezprostrednom alebo širšom okolí. Zároveň považujú šírenie týchto informácií na internete za prijateľnejšie ako prostredníctvom tradičných médií. Podrobnejšie zistenia týkajúce sa prejavov pravicového extrémizmu na internete sú zosumarizované v nasledujúcich tabuľkách.

Vo výskume sme mapovali, s akými prejavmi pravicového extrémizmu sa ľudia v prostredí internetu vôbec stretávajú. Respondenti, ktorí aspoň občas pracujú s internetom, sa veľmi často alebo pomerne často stretávajú najmä s nenávisťnými prejavmi voči menšinám (10,8 %), s názormi o podriadenosti a menejcennosti niektorých rás a etníc (8,2 %) a tiež so skupinami propagujúcimi nenávisť k menšinám v rámci sociálnych sietí (6,3 %). Menej často sa stretávajú so symbolmi pravicového extrémizmu, s informáciami o zoskupeniach pravicových extrémistov a ich aktivitách a s predajom alebo reklamou predmetov propagujúcich pravicový extrémizmus.

⁵³ Na problematiku pravicového extrémizmu a šírenia nenávisťných myšlienok na internete upozornila vo svojej publikácii FACEBOOK 1939 Irena Biháriová (Biháriová, I.: Facebook 1939. Bratislava, Ľudia proti rasizmu, 2010. dostupné na <http://www.rasizmus.sk/facebook1939.pdf>)

⁵⁴ Dopočet do 100 % tvoria prípady, keď respondenti odmietli na otázku odpovedať.

TABUĽKA 22

Otázka 15: Ako často sa stretávate na internete... (v %)⁵⁵

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem
so symbolmi pravicového extrémizmu?	0,9	4,3	16	27,5	47	2,9
s názormi o podriadenosti a menejcennosti niektorých rás a etník?	0,8	7,4	22,6	31,4	34,4	2,4
s nenávisťnými prejavmi voči menšinám?	1,6	9,2	23,3	29,3	33,5	2
s informáciami o skupinách pravicových extrémistov a o ich aktivitách?	0,6	4,3	17,4	30,1	43,5	3,1
so skupinami propagujúcimi nenávisťné prejavy voči menšinám v rámci sociálnych sietí?	0,7	5,6	15,3	24,3	50,3	2,6
s predajom/reklamou predmetov propagujúcich pravicový extrémizmus?	0,4	2,2	11,2	19,3	61,3	4,8
s inými prejavmi?	0	0,2	0,2	0,4	68,8	30

Tiež nás zaujímalo, kde na internete sa ľudia stretávajú s informáciami týkajúcimi sa pravicového extrémizmu alebo priamo s prejavmi pravicového extrémizmu. Najčastejšie boli takéto informácie šírené prostredníctvom sociálnych sietí (možnosť veľmi často a často uviedlo 7,9 % respondentov), diskusných fór (7,7 %), webových stránok (5,4 %) a článkov publikovaných na internete (5,1 %).

TABUĽKA 23

Otázka 14: Ako často sa stretávate s prejavmi pravicového extrémizmu propagovanými prostredníctvom...? (v %)⁵⁶

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem
webových stránok	1,6	3,8	14,9	27,2	49,5	2,2
diskusných fór	0,8	6,9	16,3	24,8	47,5	3,4
bežných článkov	0,9	4,2	17,4	33,6	41,8	1,9
sociálnych sietí	2,1	5,8	13,5	22,4	51,1	3,6
e-mailu	0,6	2	7,1	13,6	73,2	2,4
iným spôsobom	0	0	0	1,7	71	27,2

Prejavy pravicového extrémizmu na internete mali teda podľa odpovedí respondentov najčastejšie podobu nenávisťných prejavov voči menšinám, ktoré sú súčasťou mnohých článkov, webových stránok, diskusií a sociálnych sietí. Propagovanie symbolov a predmetov súvisiacich s pravicovým extrémizmom sa objavuje tiež, ale nenadobúda taký rozsah ako spomínané nepriateľské prejavy voči menšinám.

⁵⁵ Dovočet do 100 % v jednotlivých riadkoch tvoria prípady, keď respondenti odmietli na otázku odpovedať.⁵⁶ Detto

Keďže je internet akceptovanejším médiom na šírenie myšlienok pravicového extrémizmu než tradičnejšie médiá, je samozrejmé, že potenciál ich šírenia a oslovovanie sympatizantov vedie práve cez živé a podporovanie nepriateľstva a nenávisť voči príslušníkom menšín v prostredí internetu. Nebezpečenstvo využívania internetu na tieto účely posilňuje aj to, že prostredie internetu je výrazne anonymné.

Vo výskume nás ďalej zaujímalo, do akej miery sú ľudia na internete pasívnymi prijímateľmi informácií, resp. akú časť populácie dokážu pravicovoextrémistické názory vyprovokovať k aktivite. Zároveň sme chceli testovať, ako ľudia v prostredí internetu zareagujú na myšlienky, ktoré sympatizujú s pravicovým extrémizmom v situácii, keď ich pôvodcu osobne poznajú, a v situácii, keď je ich pôvodcom niekto neznámy. Respondentom sme položili dve projektívne otázky. V prvej sa mali vyjadriť, ako by zareagovali v situácii, keby zistili, že niekto z ich známych sa v rámci sociálnych sietí stal prívržencom skupiny propagujúcej myšlienky pravicového extrémizmu (bližšie pozri tab. 24). Druhá otázka sa týkala podobnej situácie, respondenti si však mali predstaviť, že v rámci diskusného fóra sa začne nenávisťne o menšinách vyjadrovať niektorý z diskutujúcich, teda niekto, koho pravdepodobne osobne nepoznajú (bližšie pozri tab. 25).

TABUĽKA 24

Otázka 16: Predstavte si, že niekto z vašich známych je na internete v rámci sociálnych sietí prívržencom skupiny propagujúcej myšlienky pravicového extrémizmu. Čo by ste urobili? (v %)⁵⁷

Nevyšiel/la by som si to, nie je to pre mňa podstatné.	21,9
Akceptoval/la by som jeho/jej názor ako prejav slobodnej vôle.	16,3
Upozornil/la by som ho/ju, že propagovanie tejto ideológie je trestné.	15,4
Prerušil/la by som s ním/ňou kontakt.	13,5
Snažil/la by som sa s ním/ňou o tom porozprávať.	10,3
Nevyžívam sociálne siete na internete.	8,3
Upozornil/la by som na túto skutočnosť našich spoločných známych.	6,7
Neviem.	4,5
Snažil/la by som sa od neho/nej získať ďalšie informácie o tejto téme.	1,1
Pridal/la by som sa tiež k tejto skupine.	0,8
Sympatizoval/la by som s ním/ňou.	0,4

V prípade, že by sa respondenti stretli v rámci sociálnych sietí so situáciou, keby by sa ich známy prejavil ako prívrženec pravicového extrémizmu, časť populácie by zareagovala pomerne aktívne (45,9 % – upozornili by, že propagovanie tejto ideológie je trestné, snažili by sa prerušiť s ním/ňou kontakt, alebo sa s ním/ňou porozprávať, upozornili by na túto skutočnosť spoločných známych) a približne rovnaká časť populácie by bola pomerne pasívna a na túto situáciu by nereagovala (42,7 % – odpovede: nevyšiel/a by som si to, akceptoval/a by som to ako jeho/jej názor, neviem). Malá časť vzorky by s dotýčným sympatizovala, pridala by sa ku skupine, alebo by sa snažila získať ďalšie informácie (2,3 %). Tieto zistenia teda ukazujú, že je tu malá časť populácie, ktorá s prejavmi pravicového extrémizmu sympatizuje, je tu tiež pomerne veľká časť populácie, pre ktorú sú prejavy pravicového extrémizmu neprijateľné a ktorá je v prípade potreby schopná vyvinúť aktivitu proti ich šíreniu. Zároveň sa však ukázalo, že pomerne veľká časť populácie je v tejto téme pomerne pasívna a prehlada takéto názory, alebo ich akceptuje ako prejav osobného súkromného názoru.

⁵⁷ Detto

TABULKA 25

Otázka 17: Predstavte si, že sa v rámci diskusného fóra na internete niektorý z diskutujúcich začne nenávisťne vyjadrovať o menšinách. Čo by ste urobili? (v %)

Úplne by som prestal/a diskusiu sledovať.	32,9
Nesledujem vôbec diskusné fóra na internete.	15,6
Sledoval/a by som diskusiu ďalej, ale už by som sa nezapájal/a.	14,9
Upozornil/a by som ho/ju, že takéto vyjadrovanie o menšinách môže byť trestné.	13
Snažil by som sa ho/ju presvedčiť o škodlivosti jeho/jej názorov.	10,2
S niektorými názormi by som isto súhlasil/la.	7,5
Neviem.	4,3
Sympatizoval by som s ním/ňou.	0,7
Iný názor	0,3

Zaujímavé je, že aj v prípade interakcie, keď je šríteľ nenávisťných myšlienok anonymný, sa pomerne veľká časť respondentov snažila upozorniť na škodlivosť názorov (10,2 %), alebo by upozornila, že takéto vyjadrovanie môže byť trestné (13 %). Takmer 33 % respondentov by ďalej už diskusiu nesledovalo, čo možno tiež považovať za aktívnu reakciu na situáciu, hoci menej výraznú. Menšia časť vzorky by sympatizovala s diskutujúcim (0,7 %), alebo by súhlasila s niektorými jeho názormi (7,5 %).

Podiel ľudí, ktorí by v prípade oboch spomenutých otázok vstúpili do interakcie s človekom propagujúcim pravícový extrémizmus a upozornili ho na škodlivosť jeho názorov a skutočnosť, že ich šírenie môže byť trestné, je takmer rovnaký. Ukazuje teda, že v priestore internetu nemusí byť aktívna reakcia človeka priamo ovplyvnená tým, či osobu, ktorá šíri tieto myšlienky, osobne pozná.

V mnohých prípadoch zasa nie je pre respondentov podstatné, či niekto z ich okolia inklinuje k pravícovému extrémizmu. Takúto skutočnosť by boli ochotné akceptovať takmer 2/5 výskumnej vzorky (38,2 % – odpovede na otázku 16: Nevšimá/a by som si to, nie je to pre mňa podstatné a Akceptoval/la by som jeho/jej názor, ako prejav slobodnej vôle). Keď toto zistenie porovnáme s výrazným odmietnutím pravícového extrémizmu vo verejnom priestore (prístup štátu a médií k pravicoextrémistickým zoskupeniam, miera akceptovania sympatií verejných činiteľov k pravícovému extrémizmu), môžeme povedať, že veľká časť populácie vníma pravícový extrémizmus skôr ako problém vo verejnom priestore a nie je ochotná jeho prejavy tolerovať. V súkromnom priestore však už nie je pravícový extrémizmus a jeho prejavy až natolko vypuklý, aby predstavoval výraznejší problém.

Toto zistenie potvrdili aj výsledky fókusových skupín, v ktorých respondenti pomerne často vyjadrili názor, že sympatie ich známych s pravícovým extrémizmom by pre nich neboli prekážkou vzájomného vzťahu. Túto skutočnosť by respondenti pomerne často prehliadali, pokiaľ by sa ich známi neprejavovali extrémnou formou, alebo by tieto prejavy neboli namierené proti nim samým.

III. časť

PRVOSTUPŇOVÉ TRIEDENIE

(Získané údaje sú vyjadrené v %.)

A: Sociálny dištanc vo vzťahu k cudzincom a národnostným menšinám

1. Teraz vám položíme niekoľko otázok o vzťahu k cudzincom. Prekážalo by vám, keby...

	Určite áno	Skôr áno	Skôr nie	Určite nie	Neviem	Odmietol/tla odpovedať
A. Ľudia, ktorí sú pôvodom cudzinci, zastávali dôležité politické funkcie v krajine?	27,6	29,5	27,7	11,0	4,0	0,2
B. cudzinci žili vo vašom meste, obci?	5,2	13,1	42,2	37,8	1,2	0,5
C. vašimi spolupracovníkmi boli cudzinci?	5,6	13,1	40,9	35,8	4,1	0,6
D. cudzinci žili vo vašom blízkom susedstve?	5,3	17,3	41,8	33,3	1,9	0,4
E. sa cudzinec stal súčasťou vašej rodiny?	9,8	20,3	37,8	24,1	7,5	0,5
F. ste dostali pri transfúzii krv cudzinca?	11,0	14,0	32,6	31,8	9,8	0,8

2. Teraz vám položíme niekoľko otázok o vzťahu k národnostným menšinám. Prekážalo by vám, keby...

	Určite áno	Skôr áno	Skôr nie	Určite nie	Neviem	Odmietol/tla odpovedať
A. príslušníci národnostných menšín zastávali dôležité politické funkcie v krajine?	18,5	25,5	34,4	20,1	1,2	0,3
B. príslušníci národnostných menšín žili vo vašom meste, obci?	5,5	10,7	41,0	41,7	0,7	0,4
C. vašimi spolupracovníkmi boli príslušníci národnostných menšín?	4,9	12,0	39,6	41,1	2,2	0,3
D. príslušníci národnostných menšín žili vo vašom blízkom susedstve?	7,3	12,6	39,5	38,5	1,7	0,4
E. sa príslušník národnostnej menšiny stal súčasťou vašej rodiny?	10,6	15,6	36,8	30,2	6,1	0,7
F. ste dostali pri transfúzii krv príslušníka národnostnej menšiny?	10,5	11,3	32,9	37,3	7,0	1,0

B: Názory na verejnú politiku vo vzťahu k cudzincom a národnostným menšinám

3. Na Slovensku sa, podobne ako v iných krajinách, neustále diskutuje o tom, ako by mal štát pristupovať k rôznym menšinám. Teraz vám prečítam niekoľko výrokov a vy, prosím, pri každom výroku povedzte, do akej miery s ním súhlasíte alebo nesúhlasíte.

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/la
A. Slovensko by malo prijímať viac utečencov než doteraz.	1,6	7,9	38,9	43,0	7,9	0,6
B. Podnikanie Vietnamcov na Slovensku by malo byť v porovnaní s inými podnikateľmi prísnejšie kontrolované.	40,3	36,5	13,1	5,0	4,7	0,4
C. Rómske deti by mali byť zaradované do bežných základných škôl spolu s ostatnými deťmi.	16,5	35,1	25,3	17,1	4,6	0,4
D. Slovensko by nemalo dovoliť výstavbu moslimských náboženských a kultúrnych centier.	26,9	23,6	26,3	12,6	9,6	1,0
E. Štát by nemal klásť prekážky akýmkoľvek cudzincom, ktorí sa rozhodnú usadiť na Slovensku.	7,3	31,3	37,2	17,4	5,5	1,3
F. Príslušníci maďarskej menšiny by na verejnosti nemali mať dovolené hovoriť po maďarsky.	15,7	20,4	28,4	30,8	3,7	0,9
G. Vietnamci by mali mať nárok na podporu svojich kultúrnych aktivít podobne ako iné národnostné menšiny na Slovensku.	3,7	37,2	31,3	18,1	8,2	1,4
H. Štát nemusí riešiť, aby sa prenasledovanie židov počas druhej svetovej vojny stále pripomínalo.	15,3	35,7	27,8	10,0	10,2	1,0
I. Bolo by prínosné, keby si príslušníci maďarskej menšiny mohli sami spravovať záležitosti, ktoré sa ich priamo týkajú.	9,8	26,9	29,4	21,9	11,0	0,9
J. Štát by mal prijať opatrenia na zníženie pôrodnosti Rómov.	45,3	28,9	10,8	8,0	5,2	1,8
K. Slovensko by malo prijať také opatrenia, ktoré by zlepšili praktizovanie islamu moslimami, ktorí tu žijú.	2,3	15,5	34,9	34,8	10,8	1,7
L. Slovensko poskytuje utečencom až priveľa pomoci a podpory.	21,2	36,6	18,9	5,2	17,2	0,8
M. Úlohou štátu by malo byť pripomínanie prenasledovania židov počas vojnového Slovenského štátu.	10,1	24,5	34,9	18,7	9,7	2,1
N. Štát by mal podporovať prisťahovalectvo iba tých cudzincov, ktorí sú nám kultúrne bližší.	10,3	41,9	25,1	11,1	10,9	0,8

C: Kultúrna rozmanitosť

4. Teraz vám prečítam niekoľko výrokov a vy, prosím, pri každom výroku povedzte, do akej miery s ním súhlasíte alebo nesúhlasíte.

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/la
A. Menšiny na Slovensku sú dostatočne viditeľné, dost' sa o nich hovorí.	39,3	43,4	11,7	3,9	1,6	0,1
B. Od ľudí z iných kultúr sa môžem dozvedieť veci, ktoré by som sa nikde inde nedozvedel/la.	13,7	47,7	26,4	5,8	6,0	0,4
C. Cítim sa dobre len medzi Slovákmi.	19,0	31,4	30,4	14,4	3,7	1,0
D. Na pracovné prostredie vplyva dobre, ak je kolektív tvorený ľuďmi pochádzajúcimi z rozličných kultúr.	5,0	29,8	39,1	9,1	15,8	1,2
E. Ak sa cudzinci žijúci na Slovensku neprispôbia Slovákom, mali by byť obmedzené ich práva.	21,1	43,2	21,2	7,1	6,5	0,9
F. Na Slovensku by mali žiť ľudia z rôznych kultúr, obohatilo by to všetkých.	5,6	38,1	31,9	11,5	12,2	0,8
G. Nepotrebujem znalosti od ľudí z iných kultúr – všetko, čo potrebujem, získam vo svojom okolí.	14,0	35,1	36,6	9,9	3,7	0,8
H. Cudzinci žijúci na Slovensku pochádzajú často z odlišného kultúrneho prostredia a my by sme im nemali brániť si ho uchovať.	13,2	52,6	21,4	5,8	5,7	1,2
I. Slovensko je krajina Slovákov a tak by to malo ostať.	29,9	38,0	19,4	8,5	3,0	1,1
J. O menšinách na Slovensku sa nevie takmer nič – bolo by dobré, keby sme sa o nich mohli dozvedieť viac.	5,8	27,4	38,6	25,5	2,3	0,3
K. Prítomnosť ľudí z rôznych kultúr na pracovisku spôsobuje množstvo problémov.	8,2	32,2	36,4	9,3	13,6	0,4
L. Som rád/rada, ak som medzi ľuďmi z odlišných kultúr, cítim sa medzi nimi dobre.	3,7	35,7	33,6	11,2	13,5	2,2

D: Demokracia verzus autoritárstvo

5. Teraz vám prečítam niekoľko výrokov týkajúcich sa celkového fungovania spoločnosti a vy, prosím, pri každom výroku povedzte, do akej miery s ním súhlasíte alebo nesúhlasíte.

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/la
A. Demokracia je najlepšia možná forma usporiadania spoločnosti.	28,6	43,9	13,6	5,5	6,9	1,5
B. Ak štát nevie zabezpečiť poriadok, je potrebné, aby to urobili ľudia sami, hoci aj násilím.	8,7	28,5	32,1	24,8	5,3	0,6
C. Slovensko môže vďaka členstvu v Európskej únii úspešne ovplyvňovať dianie vo svete.	12,2	41,0	27,1	11,7	7,0	0,9
D. Vláda tvrdej ruky je efektívnejšia než demokracia a mala by byť častejšie uplatňovaná.	6,4	18,3	40,0	27,5	6,1	1,6
E. Demokratické voľby zaručujú, že vyhrá ten, kto dokáže veci verejné spravovať najlepšie.	10,1	33,3	27,6	21,7	6,6	0,7
F. Je jedno, akú má krajina vládu, tento svet aj tak ovládajú záuklisné záujmové skupiny.	24,2	42,3	17,9	5,0	9,2	1,4

E: Autoritárska osobnosť

6. Tu je niekoľko ďalších výrokov. Povedzte, prosím, do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s každým z nich.

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/la
A. Ľudia by sa mali bez výhrad stotožniť s ústavou krajiny, v ktorej žijú.	39,4	38,9	14,7	4,3	2,4	0,3
B. Ženy by mali zastávať v spoločnosti viac vedúcich funkcií.	33,8	44,4	15,0	2,9	3,6	0,4
C. Používanie telesných trestov vo výchove naučí dieťa akceptovať autoritu rodiča.	8,7	25,1	37,4	25,6	2,9	0,3
D. Je dobré, že dnes môžu ľudia protestovať proti zákonom, s ktorými nesúhlasia.	35,3	51,8	6,7	2,2	3,9	0,2
E. Osobu prezidenta je potrebné akceptovať bez ohľadu na jeho/jej osobné charakteristiky.	17,8	43,9	22,7	10,7	4,4	0,5
F. Používanie telesných trestov vo výchove má negatívny vplyv na vývoj dieťaťa.	22,6	38,1	28,1	7,0	3,9	0,3
G. Je prirodzené, že niektoré práce vykonávajú len muži a niektoré iba ženy.	32,8	48,1	13,8	3,6	1,6	0,2
H. Treba vedieť kriticky posúdiť, či osoba zastávajúca post prezidenta, vykonáva tento post dobre alebo nie.	29,4	49,7	11,3	2,0	6,3	1,3

F: Názory na pravicový extrémizmus

7. Na Slovensku existujú rôzne skupiny, ktoré sympatizujú s myšlienkami pravicového extrémizmu. Sú to skupiny, ktoré vyznávajú a propagujú myšlienky nerovnosti rôznych rás, etník a národností a odmietajú demokratické zriadenie spoločnosti.

Ľudia majú rôzne názory na to, či by týmto skupinám malo byť dovolené vyvíjať nejakú činnosť. Teraz vám predložíme niekoľko názorov na pravicovoextrémistické skupiny a vy, prosím, vyberte jeden, ktorý najlepšie vystihuje váš názor.

Pravicovoextrémistické skupiny	
by nemali mať vôbec dovolené sa stretávať.	45,7
by sa mali stretávať len v súkromí a nepropagovať svoje názory navonok.	34,0
by mali mať možnosť fungovať aj oficiálne ako zaregistrované organizácie alebo záuklisné združenia.	7,9
by mali mať možnosť vytvoriť politické strany a hnutia.	2,6
Iný názor	1,0
Neviem	7,1
Neodpovedal/la	1,7

8. Zoskupenia, ktoré sympatizujú s myšlienkami pravicového extrémizmu, sa snažia propagovať svoju činnosť rôznymi spôsobmi. Niektoré z nich vám prečítam a vy, prosím, pri každom povedzte, do akej miery by mali mať dovolené o sebe a svojich aktivitách týmto spôsobom informovať. Malo by im byť dovolené informovať...

	Určite dovolit'	Skôr dovolit'	Skôr nedovoliť	Určite nedovoliť	Neviem	Neodpovedal/la
A. prostredníctvom televízie?	3,6	12,6	29,8	48,2	4,7	1,0
B. prostredníctvom novín a tlačných periodík?	2,0	16,4	26,4	50,0	4,3	0,8
C. prostredníctvom internetových stránok?	4,3	16,4	22,0	47,0	8,9	1,4
D. prostredníctvom sociálnych sietí (facebook, twitter...)?	4,2	13,9	23,3	48,0	8,9	1,7
E. prostredníctvom diskusných fór na internete?	4,9	16,5	22,6	45,0	9,7	1,3
F. vydávaním vlastných novín alebo brožúr?	3,6	23,8	19,8	46,4	5,5	0,9
G. na verejných zhromaždeniach?	2,0	13,9	24,0	54,1	5,0	1,0

9. Aký by mal byť podľa vás postoj médií (napr. televízie, rozhlasu, novín, časopisov) k pravicovoextrémistickým zoskupeniam? Predložím vám niekoľko možností a vy, prosím, vyberte jednu, ktorá najlepšie vystihuje váš názor.

Médiá by vôbec nemali informovať o žiadnych skutočnostiach týkajúcich sa pravicovoextrémistických skupín.	20,3
Médiá by mali informovať iba o dôležitých zásahoch polície proti týmto skupinám.	39,3
Médiá by mali informovať o aktivitách týchto zoskupení.	29,8
Iný názor	1,1
Neviem	8,7
Neodpovedal/la	0,9

10. Teraz vám prečítam viacero povolaní. Skúste si predstaviť situáciu, v ktorej by sa ukázalo, že ľudia, ktorí vykonávajú tieto povolania, sú prívržencami extrémnej pravice. Mali by alebo nemali by v takomto prípade vykonávať svoje povolanie? Posúďte, prosím, všetky povolania.

	Určite prestať	Skôr prestať	Skôr pokračovať	Určite pokračovať	Neviem	Neodpovedal/la
A. politik	60,8	21,5	7,1	3,8	5,9	0,9
B. policajt	67,0	19,2	5,5	4,4	3,4	0,5
C. učiteľ	59,4	24,1	9,4	3,2	3,3	0,6
D. sudca	69,5	17,9	4,5	3,7	3,8	0,5
E. príslušník armády	60,0	21,4	8,9	4,6	4,5	0,5
F. predstaviteľ cirkvi	60,6	21,8	6,4	4,1	6,6	0,6
G. lekár	46,2	26,3	14,4	6,3	5,7	1,1
H. novinár	47,8	28,8	11,8	5,0	5,8	0,8

11. Ako často sa stretávate s rôznymi prejavmi pravicového extrémizmu na nasledujúcich miestach?

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem	Neodpovedal/la
A. v médiách (noviny, časopisy, televízia atď.)	3,7	12,6	37,5	31,6	11,7	2,4	0,5
B. na internete	2,1	6,9	17,1	20,3	42,8	10,0	0,8
C. na verejných priestranstvách	0,3	4,8	16,5	30,4	44,0	3,5	0,5
D. na pracovisku	0,4	2,3	5,6	15,6	69,7	5,3	1,1
E. v okruhu svojich priateľov	0,9	3,0	5,0	13,6	75,8	1,1	0,6
F. v okruhu rodinných príslušníkov	0,2	2,1	3,8	8,4	84,1	0,8	0,6
G. niekde inde	0,2	0,3	0,6	1,0	68,6	29,3	0,1

12. Poznáte osobne niekoho, koho možno označiť ako prívrženca pravicovoextrémistickej ideológie?

Áno	15,9
Nie	79,2
Neviem	2,6
Neodpovedal/la	2,3

13. Ako často používate vo svojom pracovnom alebo súkromnom živote internet?

Každý deň	30,2
Niekoľkokrát za týždeň	16,5
Asi raz za týždeň	5,3
1- až 3-krát za mesiac	3,1
Menej často	4,8
Vôbec nepoužívam internet	40,1

14. Ako často ste sa stretli s prejavmi pravicového extrémizmu...⁵⁸

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem	Neodpovedal/la
A. propagovanými prostredníctvom webových stránok?	1,6	3,8	14,9	27,2	49,5	2,2	0,6
B. v rámci diskusného fóra na internete?	0,8	6,9	16,3	24,8	47,5	3,4	0,2
C. v rámci bežných článkov na internete?	0,9	4,2	17,4	33,6	41,8	1,9	0,2
D. v rámci sociálnych sietí (facebook, twitter...)?	2,1	5,8	13,5	22,4	51,1	3,6	1,5
E. prostredníctvom e-mailu?	0,6	2,0	7,1	13,6	73,2	2,4	1,1
F. propagovanými na internete iným spôsobom?	0	0	0	1,7	71,0	27,2	0,1

15. Ako často ste sa na internete stretli...⁵⁹

	Veľmi často	Často	Občas	Zriedka	Nikdy	Neviem	Neodpovedal/la
A. so symbolmi pravicových extrémistov?	0,9	4,3	16,0	27,5	47,0	2,9	1,3
B. s názormi o podriadenosti a menejcennosti niektorých rás, etník a národností?	0,8	7,4	22,6	31,4	34,4	2,4	1,0
C. s nenávisťnými prejavmi voči menšinám?	1,6	9,2	23,3	29,3	33,5	2,0	1,0
D. s informáciou o skupinách pravicových extrémistov a o ich aktivitách?	0,6	4,3	17,4	30,1	43,5	3,1	1,0
E. so skupinami propagujúcimi a podporujúcimi nenávisťné prejavy voči menšinám v rámci sociálnych sietí?	0,7	5,6	15,3	24,3	50,3	2,6	1,1
F. s predajom alebo reklamou predmetov propagujúcich myšlienky pravicového extrémizmu na internete?	0,4	2,2	11,2	19,3	61,3	4,8	0,9
G. s inými prejavmi?	0	0,2	0,2	0,4	68,8	30,0	0,3

16. Predstavte si, že zistíte, že niekto z vašich známych je na internete v rámci sociálnych sietí (facebook, twitter...) prívržencom skupiny propagujúcej myšlienky pravicového extrémizmu. Čo by ste urobili? Vyberte, prosím, len jednu možnosť.⁶⁰

Nevšimal/la by som si to, nie je to pre mňa podstatné.	21,9
Akceptoval/la by som jeho/jej názor ako prejav slobodnej vôle.	16,3
Upozornil/la by som ho/ju na to, že propagovanie ideológie extrémnej pravice je trestné.	15,4
Prerušil/la by som s ním/ňou kontakt.	13,5
Snažil/la by som s ním/ňou o tom porozprávať.	10,3
Nevyužívam sociálne siete na internete.	8,3
Upozornil/a by som na túto skutočnosť našich spoločných známych.	6,7
Neviem.	4,5
Snažil/la by som sa od neho/nej získať ďalšie informácie o tejto téme.	1,1
Pridal/la by som sa k tejto skupine.	0,8
Neodpovedal/la.	0,7
Sympatizoval/la by som s ním/ňou.	0,4

17. Predstavte si situáciu, že sa v rámci diskusného fóra na internete niektorí z diskutujúcich začne nenávisťne vyjadrovať o menšinách. Čo by ste urobili? Vyberte, prosím, len jednu možnosť.⁶¹

Úplne by som prestal/la diskusiu sledovať.	32,9
Nesledujem vôbec diskusné fóra na internete.	15,6
Sledoval/la by som diskusiu ďalej, ale už by som sa nezapájal/la.	14,9
Snažil/la by som sa ho/ju upozorniť, že nenávisťné vyjadrovanie o menšinách môže byť trestné.	13,0
Snažil/la by som sa ho/ju presvedčiť o škodlivosti jeho/jej názorov.	10,2
S niektorými názormi by som isto súhlasil/la.	7,5
Neviem.	4,3
Sympatizoval/la by som s ním/ňou.	0,7
Odmietol odpovedať.	0,7
Iný názor	0,3

⁵⁸ Údaje sú v %. Na otázku odpovedala len tá časť respondentov, ktorá pravidelne alebo aspoň príležitostne používa internet – spolu 602 respondentov.

⁵⁹ Detto

⁶⁰ Údaje sú v %. Na otázku odpovedala len tá časť respondentov, ktorá pravidelne alebo aspoň príležitostne používa internet – spolu 602 respondentov.

⁶¹ Detto

G: Sociálny kapitál

18. Teraz vám prečítam niekoľko výrokov a vy, prosím, pri každom výroku povedzte, do akej miery vás vystihujú.

	Úplne ma vystihuje	Skôr ma vystihuje	Skôr ma nevystihuje	Vôbec ma nevystihuje	Neviem	Nedopovedal/la
A. Myslím, že som vo svojej profesii úspešný/á.	21,0	48,1	11,8	8,2	7,9	2,9
B. Často sa mi stáva, že sa nemám na koho obrátiť, ak potrebujem pomoc.	5,9	20,5	45,8	26,2	1,3	0,3
C. Zatiaľ sa mi nepodarilo dosiahnuť, čo som si vo svojom živote predsavzal/la.	13,2	36,5	34,0	11,6	3,4	1,2
D. Ľudia sa na mňa často obracajú, ak potrebujú pomôcť alebo poradiť.	12,4	55,2	22,1	5,3	4,0	1,0

19. Nasledujúce výroky sa týkajú medziludských vzťahov. Skúste povedať, do akej miery súhlasíte s každým z nich.

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/la
A. Ak vám niekto lichotí, chce pravdepodobne niečo od vás získať.	19,4	42,8	27,4	6,0	4,4	0,1
B. Ľudia sú nepoctiví, ak sa im naskytne príležitosť.	27,4	51,8	15,0	3,2	2,4	0,3
C. Človek musí byť ostražitý, lebo inak ho niekto využije.	37,7	48,9	9,4	1,9	2,0	0,1
D. Ľudia majú pravdu, ak dôverujú cudzincom menej než ostatným ľuďom.	14,7	33,9	30,5	12,2	7,8	0,9

20. Nasledujúce výroky sa týkajú rôznych oblastí života našej spoločnosti. Aký je váš názor na tieto výroky? Skúste povedať, do akej miery súhlasíte s každým z nich.

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Neviem	Neodpovedal/la
A. Je možné spoľahnúť sa na to, že v našej spoločnosti bude konanie v rozpore so zákonom potrestané.	4,5	29,4	38,3	20,6	6,6	0,8
B. Každý má šancu v živote uspieť – nezávisle od toho, v akej rodine sa narodil.	21,0	39,0	30,1	8,3	1,5	0,1
C. Ľudia v našej spoločnosti veľmi často tolerujú korupciu.	41,6	45,9	6,8	1,2	3,8	0,7
D. Spoločnosť by sa rozpadla, keby sa oslabila policajná moc.	19,4	32,3	25,0	10,9	11,4	1,0

H: Sociodemografické znaky

Pohlavie

Muž	48,1
Žena	51,9

Vek podľa vekových kategórií

18 – 24 rokov	14,2
25 – 34 rokov	20,9
35 – 44 rokov	17,3
44 – 54 rokov	18,5
55 – 64 rokov	13,9
65 rokov a viac	15,2

Vzdelanie respondentov

Základné	23,1
Stredoškolské bez maturity	31,2
Stredoškolské s maturitou	34,7
Vysokoškolské	10,9

Národnosť

Slovenská	86,4
Maďarská	10,5
Iná	3,2

Veľkosť sídla

Menej ako tisíc	15,7
1- až 2-tisíc	13,5
2- až 5-tisíc	14,9
5- až 20-tisíc	15,8
20- až 50-tisíc	15,4
50- až 100-tisíc	11,8
Nad 100-tisíc	12,9

Kraj

Bratislavský	11,6
Trnavský	10,8
Trenčiansky	10,9
Nitriansky	13,6
Žilinský	12,5
Banskobystrický	12,4
Prešovský	14,0
Košický	14,2

Zamestnanie

Nekvalifikovaný alebo pomocný pracovník	5,9
Kvalifikovaný manuálny pracovník	13,2
Prevádzkový alebo obsluhujúci pracovník v službách a obchode	11,0
Nižší administratívny pracovník, úradník	7,8
Výkonný odborný pracovník	7,0
Tvorivý odborný pracovník	5,5
Riaditeľ, námestník, vysoký štátny úradník	0,3
SZČO (podnikateľ, živnostník) bez zamestnancov	4,1
SZČO (podnikateľ, živnostník) so zamestnancami	1,2
Dôchodca	24,1
Študent	8,5
V domácnosti alebo na MD	3,6
Nezamestnaný	8,1

Vzťah k náboženstvu

Hlboko veriaci	13,0
Veriaci	58,6
Nie je rozhodnutý	8,8
Nie je nábožensky založený	12,4
Ateista	5,7
Nevie	0,1
Neodpovedal	1,4

Teraz si, prosím, predstavte, že by sa parlamentné voľby konali tento víkend a kandidovali by nasledujúce politické strany. Ktoej strane by ste dali svoj hlas?

KDH	5,2
KSS	1,6
ES-HZDS	2,3
Naše Slovensko	0,5
Most-Híd	5,2
OKS	0,1
SaS	5,3
SDKÚ-DS	11,6
SDE	1,1
SMER	28,1
SMK	2,7
SNS	3,7
SZ	1,2
Nešiel/nešla by voliť.	16,2
Nevie, koho by volil/la.	9,4
Neodpovedal/la.	5,9

Počet členov domácnosti

Jeden	11,4
Dvaja	25,5
Troja	23,0
Štyria	24,4
Päť	9,9
Šesť	3,5
Sedem	1,5
Deväť a viac	0,9

Príjem domácnosti respondentov

Viac ako 1 700 € (viac ako 51 000 Sk)	2,7
1 601 – 1 700 € (48 001 – 51 000 Sk)	2,1
1 501 – 1 600 € (45 001 – 48 000 Sk)	2,8
1 401 – 1 500 € (42 001 – 45 000 Sk)	3,7
1 301 – 1 400 € (39 001 – 42 000 Sk)	5,3
1 201 – 1 300 € (36 001 – 39 000 Sk)	4,7
1 101 – 1 200 € (33 001 – 36 000 Sk)	6,2
1 001 – 1 100 € (30 001 – 33 000 Sk)	8,6
901 – 1 000 € (27 001 – 30 000 Sk)	6,7
851 – 900 € (25 501 – 27 000 Sk)	5,9
801 – 850 € (24 001 – 25 500 Sk)	5,3
751 – 800 € (22 501 – 24 000 Sk)	4,2
701 – 750 € (21 001 – 22 500 Sk)	4,4
651 – 700 € (19 501 – 21 000 Sk)	4,8
601 – 650 € (18 001 – 19 500 Sk)	4,7
551 – 600 € (16 501 – 18 000 Sk)	4,3
501 – 550 € (15 001 – 16 500 Sk)	3,9
451 – 500 € (13 501 – 15 000 Sk)	3,9
401 – 450 € (12 001 – 13 500 Sk)	1,7
351 – 400 € (10 501 – 12 000 Sk)	5,6
301 – 350 € (9 001 – 10 500 Sk)	3,4
251 – 300 € (7 501 – 9 000 Sk)	1,5
201 – 250 € (6 001 – 7 500 Sk)	0,9
Menej ako 200 € (menej ako 6 000 Sk)	0,9
Nevie.	0,8
Odmietol/tla odpovedať.	1,1

LITERATÚRA

Aktuálne problémy Slovenska 1999 – 2002. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.

ALTEMEYER, B. *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism.* Jossey San Francisco, Bass Publishers 1988.

ASYLUM STATISTICS. Eurostat 2009. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Asylum_statistics (6.9.2011).

BAUMAN, Z. *Myslet sociologicky – netradiční uvedení do sociologie.* Praha, Slon 1996.

BERGER, P., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality.* Praha, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004.

BIHARIOVÁ, I. Facebook 1939. Bratislava, Ľudia proti rasizmu, dostupné na: <http://www.rasizmus.sk/facebook1939.pdf>, 2010.

European Values Study: Slovak Republic 2008, dostupné na: www.europeanvaluesstudy.eu (6.9.2011).

Eurostat 2009, dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Asylum_statistics (6.9.2011).

Extrémizmus a jeho podhubie – intolerancia, rasizmus, xenofóbia, antisemitizmus očami verejnosti. Príloha *Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014*, dostupné na: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-133330?prefixFile=m>

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E., KADLEČÍKOVÁ, J. *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku.* Bratislava, Nadácia otvorenej spoločnosti 2009.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E., KADLEČÍKOVÁ, J., LAJČÁKOVÁ, J. *Migranti. Nový pohľad na staré problémy. Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku.* Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry 2009.

HLINČÍKOVÁ, M. *Sonda do života Vietnamcov na Slovensku.* In: Filadelfiová, J. et al.: *Sondy do kultúrnej diverzity na Slovensku.* Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2010.

KRIGLEROVÁ, E. *Rómovia vs. Majorita – postoje, vzťahy, konflikty.* In: VAŠEČKA, M (ed.): *Rómske hlasy.* Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.

KRIVÝ, V. *Čo prezrádzajú volebné výsledky? Parlamentné voľby 1992 – 1998.* Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1999.

LAJČÁKOVÁ, J. *Práve postavenie a politika k novovznikajúcim etnickým, jazykovým a náboženským menšinám na Slovensku.* In: GALLOVÁ, E., KADLEČÍKOVÁ, J., LAJČÁKOVÁ, J. *Migranti. Nový pohľad na staré problémy. Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku.* Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry 2009.

MILO, D. *Rasistický extrémizmus na Slovensku.* Bratislava, Ľudia proti rasizmu 2005.

MLYNÁRČIKOVÁ, V. (ed.) *Nemaj trému z extrému – informáciami proti extrémizmu.* Bratislava, Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation 2008.

TODOSIJEVIĆ, B. *Relationships between authoritarianism and nationalist attitudes*. In: *Authoritarianism and Prejudice. Central European Perspective*. ERŐS, F., ENYEDI, Z. (eds.). Budapest, Osiris 1999.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, dostupné na: www.statistics.sk

Sociologický výskum IVO/ FOCUS. Inštitút pre verejné otázky, október 2009.

ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (eds) *Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření*. Praha, Sociologický ústav Akademie věd České republiky 2006.

Ústava SR.

VAŠEČKA, M. *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava, IOM 2009.

VAŠEČKA, M., KOŠŤÁL, C. *Integrácia migrantov – vieme, čo chceme?* Bratislava, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť 2009.

VAŠEČKA, M. *O vzťahoch k iným a k sebe. Diverzita v krajine pod Tatrami*. In: BÚTORA, M., BÚTOROVÁ, Z., KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G.: *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2010.

VOLOVICI, L. *Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or Central Issue?* Jerusalem, SICSA - Hebrew University 1999.

Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z.